

ÅRSBÖCKER
I
SVENSK
UNDERVISNINGS
HISTORIA.

VOL. 8-10.

ÅRG. 3.

1923.

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

16000

001870188

2513
ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[1923] BOKSERIE UTGIVEN AV [ÅRG. III]
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[SERIEVOLYM 8] GENOM B. RUD. HALL. [ÅRSVOLYM 1]

FOLKUNDERVISNING

MED LÄRDA, ETISKA OCH PRAKTISKA INSLAG

URKUNDER OCH HISTORIK RÖRANDE GARPEN-
BERG, LEVEDE, STRÖMSHOLM, TÅDENE, V. VING-
ÅKER, VÄSTERHANINGE OCH VÄSTERLJUNG

AV

R. CEDERLUND, O. HAGLUND, G. A. WESTERIN
M. FL.

LUND. FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[1923] BOKSERIE UTGIVEN AV [ÅRG. III]
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[SERIEVOLYM 8] GENOM B. RUD. HALL. [ÅRSVOLYM 1]

FOLKUNDERVISNING

MED LÄRDA, ETISKA OCH PRAKTISKA INSLAG

URKUNDER OCH HISTORIK RÖRANDE GARPEN-
BERG, LEVEDE, STRÖMSHOLM, TÅDENE, V. VING-
ÅKER, VÄSTERHANINGE OCH VÄSTERLJUNG

AV

R. CEDERLUND, O. HAGLUND, G. A. WESTERIN
M. FL.

LUND. FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

F Ö R O R D.

Flertalet av de folkundervisningshistoriska minnesteckningar och undersökningar, som hittills ingått i "Årsböcker i svensk undervisningshistoria" (vol. 2, 3, 6), finnas i original eller avskrifter i Sverges allmänna folkskollärareförenings arkiv och ha utgivits med ekonomiskt understöd från nämnda förenings centralstyrelse. Detsamma gäller vad som publiceras i föreliggande volym, vilket annoteras med stor tacksamhet för både insamlingsintresse och penningbidrag.

Stavsättet i insända avskrifter har bibehållits i de fall, där jag ej kunnat uppspåra eller varit i tillfälle att få låna originalurkunderna. Några urkunder ha nyförvärvats för denna edition. Författarnas egna framställningar äro vanligen avfattade åren 1889—1905 eller något dessförinnan. De ha här alla nystavats, ofta förkortats och omdisponerats samt i någon mån kompletterats (det senare t. ex. med hjälp av sådana originalurkunder eller avskrifter som de ursprungliga bidragsgivarna o. a. på anmodan tillsänt mig).

I här föreliggande serie upptages först en av apotekaren B. O. C e d e r b o m författad skildring av T å d e n e skolväsen. Bland annat redogör han för barnens lekar samt för undervisningen i klassiska och moderna språk. Enär denna bedrevs å skoltid och enär arbetsresultatet företeddes å de offentliga års-examina, synes man kunna anse att den var ett l ä r t i n s l a g i f o l k u n d e r v i s n i n g e n (ehuru dessa ämnen vanligen ej anses tillhöra folkundervisningens gebit). Lärd undervisning beröres — såsom något eventuellt — i handlingarna från Strömsholm i Kolbäck (se nedan), men dess meddelande var där tillåten endast utom skoltid.

Därpå avtryckas framställningar och acta rörande undervisnings- och folkuppfostringsarbetet i V ä s t e r l j u n g, L e-

vede och Strömsholm. De förstnämnda äro författade av lärarna A. F. Ljungberg och R. Cederlund samt upptaga, bland annat, såsom etiska moment prästmäns insatser för dryckenskapens hejdande (än med, än utan tillgripande av kyrkotukt). Pastor Malmborg i Västerljung, vilken senare blev riksdagsman, seminarierector (i Strängnäs) och prost, utarbetar en psykologisk motivering för de olika straffmedlens användning och successiva ökning samt önskar frammana dels inbördes enighet och vänlighet, dels hövlighet och tjänstaktighet emot alla, på det att man må kunna i alla barnens förhållanden se, att de vilja behaga Gud och människor. Enligt Strömsholms handlingar borde fosterlandskärlek, hederskänsla, sinneslugn och ädel tävlingslust främjas i skolan.

T. o. m. om en nykterhetssammanslutning i folkskolan talas i Garpenberg 1847—1848.

Om praktiska inslag i skolarbetet tala avtrycken från Garpenberg, Västerhaninge och Västra Vingåker, möjliggjorda genom lärarna resp. Oliv. Haglund, G. A. Westerlin och F. A. Frölen. De båda förstnämnda berätta om tidig slöjdundervisning, den andre (än mer) om yrkesundervisning. Bidraget från V. Vingåker vittnar om en — visserligen blott planerad — skolning i "borgerliga lantmannakunskaper och samfundsdygder". Och enligt testamente till Tådene skola (här sid. 9) borde denna undervisa ungdomen i "sådana nytliga stycken som åkerbrukare och Slöjde Idkare till sin fortkomst hafva behof af".

B. Rud. Hall.

Om skolan i Tådene

(Västergötland).

Av apotekare B. O. CEDERBOM¹.

1. Ur skolans tillkomsthistoria.

Att allmän skola varit påtänkt i Tådene år 1789, framgår av ett sockenstämmoprotokoll därstädes, avfattat å Kristi himmelfärdsdag den 17/5 nämnda år (av vice pastor Lars Kjellén). "En hederlig, christeligen välsinnad man, hvars namn efter egen begäran ej får nämnas, och hvars ädelmod och goda välgerning ej nog samt kan vördas och betäckas, har låfvat att skänka 50 Riksdaler att utsättas på intresse som nemligen skola tilldelas de fattige... Alla önskade att... de finge användas till en scholas inrättande i Församlingen, då Wälborne Herr Direktören Pehr Theod. König, lika hederligt sinnad, lofvade sig äfven vilja räcka en hjälpsam hand vid ett så nyttigt företagande." Direktör König var då ägare av Storeberg och till följd därav församlingens Patron. Den som skänkte de 50 rdr, var troligen prosten Hagström, som dog nämnda år.

1799 anmälde prosten L. C. Retzius, att tillsammans 100 rdr voro samlade till skolmedel och att för samma ändamål frivillig insamling skulle därefter ske vid infallande bröllop. 1808, 28/1 anmäldes, att "sedan gamla Pigan Lena Svensdotter hade återtagit de 100 Rdr. som hon förut skänkt till en tillernad Scholeinrättning, hade aflidna Fru Friherrinan König på Storeberg donerat och till Församlingens kyrkoherde Prost. Retzius

¹ Bengt Olof Cederbom föddes i Tådene pastorsboställe 1827, blev veterinärelev i Skara, provisor i Göteborg och sluttigen handlande i Tådene. Var på lediga stunder fornforskare, privatrådgivare vid sjukdomsfall, kokboks författare, bokbindare. Dog 1899. (Detta enligt benäget meddelade upplysningar av Rektor L. A. Cederbom i Skara).

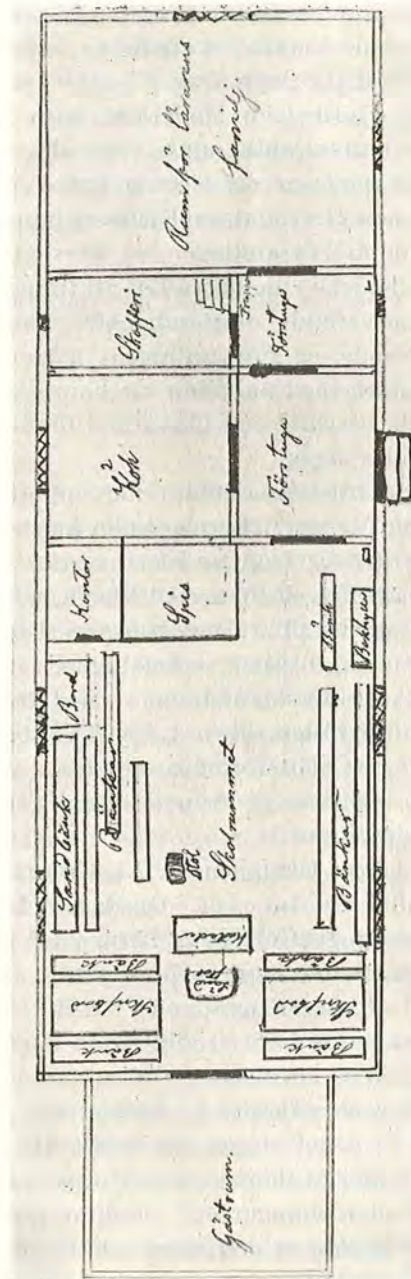
öfverlämnat en lika summa, hvars årliga intresse, jemte vindsbesparingen, skulle användas till skolegång." Vid sockenstämma i kyrkan $\frac{5}{12}$ 1813 gav grosshandlaren Jonas Kjellberg å Storeberg¹ och hans hustru Maria E. Flygare till skolans "årliga inkomster Etthundratjugo Rdr. såsom ränta af Tvåtusende Rdr." Vid samma tillfälle gav prosten Retzius 100 Rdr till skolhusets inredning.

"Af föregående hedrande Dispositioner uppmuntrade och understödde, sågo sig pastoratets ledamöter i stånd att enhälligt besluta: 3:o Instundande år 1814 skall Skolehus; innehållande 4 rum uppbyggas, men som brist på byggnadsvirke är nästan allmän både i Församlingen och hela orten häromkring... framgåfvo några det förslag att ett uppbyggt hus för åfvan nämnde, ädelmodigt donerade 220 Rdr. kunde köpas, som sedan af socknarne skulle hemföras och uppsättas. Detta täcktes Hr Patron icke ogilla, allenast ett sådant hus i godhet närmade sig ett nytt".

"4:o Äfven föreslogs af v. Pastorn, om icke socknarnes ledamöter ville, sedan nu Storebergs torpared och äfven som nödortften fordrar, vissa fattiga barn från hvardera socknen blifva gratis undervisade, bestämma en skilling banko om dagen för de öfriga till skolemästarens arfvode, men som några tyckte detta vara för mycket så uppsköts denna fråga."

1815 den 2 april uttalades å sockenstämma i Tranums kyrka bl. a. följande. "Sedan Scholehuset blifvit till en del inreddt, så framställes nu... huru detta angelägna verket måtte vinna en önskad fullbordan och företogs aldräförst till afgörande huruvida alla 4 socknarne i Församlingen ville nu och för alltid vara lika deltagande häruti? Sedan härvid blifvit upplyst och afgjort, att inga flera äro förbundne att bidraga till Skolemästarens lön och underhåll samt ved för Skolans behof än allena de som hafva sina barn i Skolan till undervisning, så besvarades denna fråga enhälligt med ja. Vidare afgjordes att Skolläraren skall, för hvart barn han undervisar, erhålla en skilling riksgjöld om dagen samt ett lass ved för hvarje termin eller 2 om året. Dock skola de fattige, efter hvad kyrkorådet

¹ Om denne jfr J. Ohlander Göteborgs folkskoleväsen i gamla dagar och i våra s. 64 o. f. Med porträtt.

Planritning av Tådenes gamla skola, tecknad ur minnet av B. O. C. Längd 22 alnar, bredd 7 alnar.

pröfvar, ej ansträngas efter penningar utan bör Scholemästaren nöja sig med hvad de kunna åstadkomma i dagsverken eller andra tjenster till skäligt belopp. Och när nöden så pröfvar böra 2 fattigmans eller Fader- och Moderlösa barn från hvardera socknen i innan och utanläsning undervisas utan betalning.” —

”4:o. Emedan utseende är att läsning kan i Scholan börjas efter vårens slut, och Herr Patron Kjellberg uppdragit Scholemästares antagande åt Församlingen, så återstod nu att derom rådgöra, och som det icke ville blifva lätt att finna någon skickelig man som i närvarande omständigheter kunde sig denna syssla åtaga, så vände sig Församlingens ledamöter med förtroende till v. Pastorn med anhållan att han, om möjligt vore, ville åtaga sig detta besväret och blifva den förste Barneläraren i Tådene församlings skola.

Denne svarade, att ingen möda eller uppoffring för detta verket vore honom för stor. Gerna skulle han dock önska att någon annan, mera ledig från andra ansvariga göromål, ville åtaga sig hufvudbesväret, då han med tillsyn, uppmuntran och hjälp, enligt sitt Embetes plikt finge befordra detta verket; men som ingen annan utväg till snar verkställighet syntes möjlig, så skall det dock icke oförsökt afstanna. Med tacksamhet mot Församlingen och förtröstan till Gud, som kan styrka och uppehålla både kropps och själs förmåga, emottogs anbudet för ett år på försök, och skall som vi förmoda, läsningen inom nästa maj månad taga sin början.”

”Hvarje dag börjas läsningen Kl. 7. 4 timmar och 4 lexor före middagen och 3 d:o d:o e. m. Onsdags och lördags eftermiddagar står läraren fritt att gifva barnen lof eller kvarhålla dem en och annan timme i någon öfning t. e. att sjunga, läsa Fäderneslandets historia, Geografi eller dylikt. De barn som få läsa utanlexor hemma böra ej alla på en dag till skolan inställas, utan en sockens om måndag, en annans om tisdag, den tredjes om torsdag, den fjerdes på fredag; och böra de äfven för hvarje vecka få något stycke sig anvist till fullföljande af innanläsning, och deruti höras; men framföralt böra utanlexorna genom sönderdelningar och vändningar bringas till att blifva klarare för förståndet och intagande för hjertat.

Ej allenast under lästimmarna utan ock under lofstunderna

är läraren förbunden till den mest sorgfälliga och samvetsgranna uppsikt och omvårdnad öfver och om alla barnen i allmänhet och hvar och en i synnerhet, att de dygdige och enfaldige ej smittas eller förfördelas af olydnad och vanart, och att de felande eller mindre välartade med ömhet, nit och allvar rättas, samt alla och en hvar, utan anseende till personen, efter Christi sinne, såsom hans bekännare och dyrköpta egendom handledas.”

Uppläst, erkändt och bekräftadt i Tådene den 4 maj 1815.

Olof Cederbom
v. P.

Enligt grosshandlaren Jonas Kjellbergs testamentariska Disposition af den 8 november 1830 skulle ”denna Skola, i hvilken Belle Lancasterska methoden är införd, [hafva] för ändamål, att undervisa Godsets samt Tådene Gjalls ungdom, att läsa, lära Christendomen, skrifva och räkna samt sådane nyttiga stycken som åkerbrukare och Slöjde Idkare till sin fortkomst hafva behof af; men ej derutöfver då här gifvas tillräcklige andre Anstalter för en högre bildning. Hittills har Herr Pastor Olof Cederbom som lärare förestått skolan, men då han nu tillika erhållit Comministers Lägenheten, synes nödigt vara, att han antager någon hjälpare om annars begge sysslorna skola vederbörligen kunna skötas. Och när han antingen frånfaller, eller [af] andre anledningar, ej mera kan vara Skolan till tjenst, skall det ankomma på Pastor i Församlingen samt ägaren af Storeberg att i stället antaga någon Prästman eller ock någon som ej är Präst. Likväl som jag ärnar gifva Tådene kyrka ett Orgelverk, hvartill härmed anslås Två Tusende Riksdaler Banco så synes en man vara till lärare bäst passande för en så beskaffad Skole Inrättning som derjemte kan tjena som Organist samt informera ungdomen i sång.”

År 1858 den 8 augusti förekom vid allmän sockenstämma i Tranum följande:

”Till öfverläggning framställdes frågan huruvida Församlingens behof i afseende på dess barns undervisning vore fylldt

med det tillfälle dertill som Tådene skola erbjöd. Uppå framställning af Grosshandl. J. A. Kjellberg och Anders Svensson på Ekholmen att Lafva och Kjedums socknar, belägne på ett afstånd från skolan af från $\frac{1}{2}$ till $\frac{3}{4}$ dels Mil, icke af densamma kunde draga åsyftad nytta utan vore i behof af särskildt Skol-inrättning . . . beslöts . . . att till fyllande af berörde socknars behof . . . ambulatorisk skola derstädes skulle inrättas och förses med vederbörligen examinerad Lärare . . . Till lärarens aflöning och andra behof skulle en afgift af Fem Riksdaler på hvarje helt hemman i Pastoratet utgå . . . § 3. Åt Skolstyrelsen uppdrogs att . . . till Kongl. Maj:t ingifva underdånig ansökan om erhållande af statsbidrag till förmån för den tilltänkta nya skoleinrättningen”.

På förslag av folkskoleinspektören, kyrkoherden Mag. J. F. A. Sundler, beslöts år 1862 ett förändrat undervisningssätt efter den Rudenschöld-Kylbergiska metoden och inrättande av sådan förberedande småskola i Lava och Kjedums socknar som åsyftas i kungl. kungör. den 23 apr. 1858 och Stadgan för folkundervisningen den 18 juni 1842. Som orsak härtill uppgives att folkundervisningen därstädes lider av väsentliga brister, enär ganska få barn hunnit inhämta mer än minimum, enär barnens antal är allt för stort och enär de mera försigkomna tillbringa sin mesta tid med att vara monitörer för de mindre m. m.

Bidrag av statsverket skulle nu sökas. Lava och Kjedum indelades i tre skolrotar, och läsningen borde fortgå fem veckor i sänder i varje rote.

1872 den 3 dec. beslöts på grund av skrivelse från folkskoleinspektören Belfrage, ”att en folkskola med examinerad Lärare bör upprättas inom distriktet, hvilken skola bör blifva flyttande mellan Lava och Kjedum”.

Nytt skolhus upbyggdes av trä 1879 i Tådene för öfver 12,000 kronor, enligt testamente af Hr J. A. Kjellberg. Stenhuset, som förr var folkskolehus, är sedan 1880 inrättat till en bekväm slöjdskola för så väl gossar som flickor med särskilda lärare och lärarinnor.

Å en sten i yttre väggen läses: ”Tådene Skola. Uppfyll Gifvarens Afsigt!”

2. Minnen från 1831—1840.

Då jag nu ämnar försöka uppteckna mina minnen från Tådene skola, vill jag först nämna något om denna skolas uppkomst, dess storlek och inredning m. m. ävensom något om dess första lärare och lärjungar samt för övrigt vad som därmed kan hava sammanhang.

Intill år 1815 saknade Tådene församling, liksom de flesta andra på den tiden, någon bestämd skola. Undervisning i den nödtorftigaste läsningen skedde merendels i hemmen av föräldrarna, någon gång av särskild person. Denne var vanligen någon lytt, till annat arbete oförmögen man eller kvinna.

Sedan, såsom nämnts, skolhus blifvit på därtill skänkt plats uppyggt och sedan undervisningen börjat den 26 juni 1815, blev såsom lärare anställd dåvarande pastorsadjunkten, sedermera komministern Olof Cederbom, och det är om hans person jag nu vill nämna något. Och jag hoppas att sonlig pietet ej skall förleda mig att teckna honom i andra färger än de verkliga. Han var bondson, född 1780 och blev vid 12 års ålder intagen i ”Thuns latinska skola, hvarest han under den nitiske Rektorn Mag. Jonas Kindstedt tillbringade 2:ne vinterterminer”. Arbetade sedan dels hemma, dels borta, var 1802 till 1805 ”Skolmästare” på några ställen; i slutet av sistnämnda år var han åter lärjunge i Thuns skola, 1806 intagen i 3:dje klassen i Skara (således då 26 år gammal), 1808 gymnasist och informator, 1810 student i Lund, 1811 i febr. prästvigd. Han var således en allmogeson, som ägnat sin mesta tid åt grovarbete och på kort tid genomgått studierna; men han hade dessförinnan även varit skollärare, så att detta yrke ej var honom obekant. Självt ytterst enkel och anspråkslös till det yttre samt sträng mot sig själv, kunde han ej fördraga självsvald eller lättsinne hos andra. De skolbarn han undervisade, blevo därför, såväl till följd av hans egna åsikter som tidens sed, strängt och allvarligt men rättvist behandlade. Tämmligen omilda bestraffningar vankades ofta även för forseelser, åt vilka nutidens lärare skulle draga på munnen och anse vara bevis på kvickhet. Han var därför måhända mer fruktad än älskad av barnen. Först vid mognare ålder kunde möjligen hans förra elever fullt uppskatta och

bedöma denne lärarens djupt religiösa och allvarliga men även kärleksfulla uppfostringssätt.

Skolhuset var en låg envånings träbyggnad med torvtak, ungefär 22 alnar långt och sju alnar brett. Det hade 2:ne fönster med små rutor på vardera sidan. Till höger innanför dörren var en stor spis, som sträckte sig ett gott stycke utåt golvet. På andra sidan om denna var ett mörkt skåp; där förvarades riset m. m.

Längst fram i rummet stod på en 6 à 8 tums upphöjning från golvet den s. k. katedern eller platsen för läraren. Katedern bestod av ett bord med spiralformiga fötter. Framtill under bordet fanns ett slags öppet skåp till förvaring av pek-pinnar, griffeltavlor m. m. Bakom katedern stod en stor, oklädd länstol till lärarens bekvämlighet. På ömse sidor om katedern voro s. k. skrivbord med en horisontal plan på mitten, där bläckhornen voro placerade i särskilda fördjupningar. Denna plan sluttade mot båda sidorna, så att där var plats att under skrivningen lägga skrivböckerna. I själva borden voro öppna hyllor, där böckerna och förskriften efter begagnandet förvarades. Längs efter rummets båda sidoväggar voro grova, flyttbara och omålade bänkar utan ryggstöd, där barnen sutto under läsningen: gossarna till höger och flickorna till vänster om katedern.

Vid vänstra sidan befann sig även sandbänken med tillbehör av sandlådor, strykbräden och pek-pinnar. Där fingo skolbarnen, inom de av strykbrädet bildade ränderna, i sanden göra de första försöken att med pinnen bilda bokstäver och siffror, mer eller mindre liknande dem på den framför placerade tabellen.

Nedanför sandbänken stod ett stort, svartmålat bord, på vilket vid geografiska undervisningar kartor upprullades. Dess- emellan förvarades dessa i bordlådan. Till skolinventarierna få även räknas åtskilliga träkors stående på fötter; några voro höga och begagnades under växelundervisningstimmarna i det man på dem hängde på papp klistrade tabeller, där barnen i korus fingo lära stava. De mindre korsen placerades på skrivborden, och på dem hängdes förskrifter och räknatabeller. Nedanför gossarnas bänkar, bortemot dörren, stod en bokhylla, vilken

utgjorde skolans bibliotek, på vars översta hyllor förvarades åtskilliga nya testamenten, bibliska historier och några andra böcker för skolans behov. På de nedersta hyllorna lade barnen sina huvudbonader och matsäckskorgar.

Skolbarnen. Enligt anteckningsböckerna inskrevos vid höstterminens början år 1815 12 gossar och 9 flickor från 7 $\frac{1}{2}$ t. o. m. 18 år. Om den yngsta står anmärkt att hon "känner bokstäverna"; om 18-åringen att han "läser klent i bok". Sedan omväxlar antalet barn från några och 20 till 30, någon gång över 40, från 6 till 15 års ålder.

Läroämnen. Dessa voro tämligen omväxlande: från att lära eleverna känna bokstäverna till latin, grekiska och hebreiska. Så finnes t. ex. 1825 antecknat, att Nils Sedman, som då avgick till Skara "jämte öfning af katekesen läsit i Wöldikes Compend. Artic. de Deo. I Latinet jämte öfningar i Grammat. Lectiones Lat. fr. p. 55 till p. 85. Justinii 7 t. o. m. 11:te Bok. Cicero de Officiis från 8 till 24 kap. Virgili Eneid 1:sta Bok fr. v. 350 till slut. I Grekiskan Dahls Chrestomati fr. 102 till 107 och i N. T. Math. 7, 8 och 9 Cap. I Hebreiska Genesis 2 och 3 Cap. Euclidis Elementa 1:sta boken. I Regnér omläsit hela gamla historien. Af Stridsberg: Lustspiel für kinder, samt skrivit latinska stilar."

Barnens stånd och hemvist. De flesta voro naturligtvis barn av bönder, torpare, backstugusittare och andra, men där förekommo även grevliga, friherrliga och adliga namn, såsom Creutz, Örnskiöld, Hierta m. fl. ävensom barn av präster, tjänstemän och andra ståndspersoner. Det kunde hända, att dessa fingo sin särskilda sittplats vid vänstra sidan av katedern framför sandbänken, dock alldeles icke därför att läraren ville veta av någon ståndsskillnad, utan egentligen därför att de ej skulle bliva oroad av ambulerande, rustikala småkryp. För övrigt blevo barnen placerade efter sina kunskaper, latinarna främst, stavarna sist.

De flesta barnen hade naturligtvis sina hem i närheten och kunde varje afton återvända dit, till vilket dock en och annan kunde hava över $\frac{1}{2}$ mil. Men flera voro från andra församlingar, 2 à 3 mil avlägsna. Dessa voro då inackorderade hos läraren eller på bondställen i närheten.

Efter dessa preludier vill jag nu omtala mina egna minnen från denna skola. De gå från 1831, då jag vid 4 $\frac{1}{2}$ års ålder inskrevs som stavare, till och med 1840, då jag övergick till Skara skola.

Mellan kl. 6 och 7 om morgonen samlades vi i skolan och överläste då våra läxor. Om vintern var då de förstkommandes göromål att elda, vilket alltid skedde med rått ris av gran och furu. Härav hade vi för det mesta uppstaplat en väldig stabbe på platsen mellan dörren och spisen. Där eldades duktiga brador, som underhölls till långt fram på dagen, vilket väl behövdes, ty skolrummet var ytterst dragigt och kallt. Klockan 8 kom läraren (min far) för att börja dagen med bön. Då de välkända stegen hördes i trapporna, varskodde man varandra med utropet: kom — pass (vilket var förkortning av: nu kommer pastorn). Då blev plötsligt hela den kring spisen och på golvet stimmande barnskaran helt stilla och var och en intog sin plats samt började med den mest andäktiga min överläsa sin läxor. Vid pastorns inträde uppstego barnen och hälsade vördnadsfullt, under det gossarna bugade sig djupt och gjorde ett långt skrapande med högra foten, och flickorna "stöpte ljus". Bönen börjades nu därmed, att en av de mera försigkomna gossarna upptog en psalmvers (bestämd och olika för varje veckodag) vari läraren och barnen högljutt instämde. Det var ej den stela och enformiga sång som nu begagnas, utan där förekommo mellan varje ton föreningstoner och drillar, som nu ej mera brukas. Efter sången steg i tur och ordning någon av renläsarna fram till katedern, och under det att läraren och de övriga lågo på knä, vända mot bänkarna, läste denne utantill den vanliga morgonbönen ur katekesen samt några passande psalmverser, Fader vår och välsignelsen. Därefter sjöngs å nyo en psalmvers, varefter den bönförrättande läste några verser i nya testamentet eller Davids psalmer. Över dessa höll läraren sedan en enkel och kort förklaring, lämpad för barnens fattningsförmåga. Efter bönen började läxuppläsningen, då läraren vanligen satt på en stol nedanför katedern: först framgingo de främst sittande med sina böcker och pekade med fingret huru långt de läst över. Det var nästan alltid utanläxor, som skulle ordagrant återgivas. På denna första timme hade alla, utan

undantag, religiösa ämnen, så att de som ämnade studera och redan kunde katekesen, då skulle läsa densamma med bibelspråken översatta på latin, eller ock läsa Novum eller bibl. hist. eller Krummackers bibelkatekes m. m.

Så fortgick läxuppläsningen från de översta till de nedersta stavarna. Efter varje läxa erhöles vanligen ett uppmuntrande ord, tadel eller t. o. m. handgripligt straff, allt eftersom man förtjänat, och ny läxa utpekades för var och en. Stundom voro 2 à 3, högst 4 i samma läxlag. Härunder fortsatte de övriga att med högljudd röst överläsa sina läxor. Klockan 9 var en timmas frukostrast, vartill bönläsaren för dagen läste bordsbönerna fullständigt som de stodo i katekesen. Detta skedde såväl före som efter rasten.

Barnen framtogo nu sina matsäckskorgar och knyten; sittande var och en på sin vanliga plats inmundigade de torrfödan. De nära boende skyndade till sina hem för att spisa. Endast en kort stund kunde nu få användas till lek, ty kl. 10 begynte åter läsningen. De försigkomna skulle nu, efter för var och en bestämt schema, företaga flera olika slags övningar: så hördes t. ex. en i "Biblia parva" läsa "Bereschit bara älohim" etc., under det en annan konjugerade "typto" eller ur Gezeli grekiska grammatika inpluggade en regel t. ex. "Finita in da, ta, ra vel alpha purum retinent alpha in toto singulari", en tredje höll på att declinera "mensa" eller conjungera "audio", en fjärde översätta ur Grammatista, Cornelius eller Cicero, en femte, t. ex. en flicka, hördes med gäll röst översätta en fabel ur Stridsbergs tyska grammatika. Somliga överläste "Tabula multiplicationis et divisionis". De fleste läste dock katekesen eller innantill i psalmboken eller testamentet.

Man tänke sig vilket oerhört suller och buller allt detta skulle förorsaka, när var och en läste på sin läxa med den mest högljudda röst. Dessemellan hördes lärarens allt överröstande stämman rättande någon som han hörde läsa orätt. Det kan förefalla förvånansvärt att under sådana förhållanden ej den ene förvillade den andre och omöjliggjorde allt självarbete, men så var alldeles icke förhållandet: det gick mycket bra att lära sig sina läxor. Det kan såväl den som skriver detta som många andra intyga.

Kl. 11 förhördes åter barnen sina läxor; likaså kl. 12.

Sedan var det middagsrast till kl. 2, då övningarna åter begynte och räckte till kl. 5. Under den kalla och mörka årstiden inskränktes även middagsrasten till en timma och läsningen avslutades då kl. 4, varefter bön hölls liksom om morgonen. Eftermiddagarna ägnades mera åt de praktiska övningarna; då skrevs på sandbänk, griffeltavla eller papper; då räknades; då skrevo latinarna sina exercitier på latin, tyska eller franska.

Ungefär på samma sätt tillgick det varje dag. Endast onsdagar och lördagar, då avslutningen skedde om middagen så att vi hade eftermiddagarna fria, var läsordningen något annorlunda. Efter bönen och uppläsningen av första läxan hölls på dessa dagar ett kristendomsförhör, då såväl de äldre som de yngre fingo enkla s. k. grundfrågor över vad de läst. Mellan kl. 10 och 12 förehade de äldre räkning eller skrivning; de yngre fingo då stava på tabellerna. De stora trädkorsen ställdes då fritt fram på golvet och behängdes med stavningstabeller; barnen indelades i klasser av 6 till 8 i varje. De ställdes i halvcirkel framför tabellen; en monitör utsågs för att med en pekpinne utvisa bokstäverna och orden. Där stod t. ex. Kakelugnsmakare. Monitören pekade då på första bokstaven och uttalade *k*; sedan flyttade han pekpinnen till nästa bokstav, då den andre i ordningen sade *a*, den tredje sammanlade de båda bokstäverna till *ka*; därefter fortsattes i ordning med de övriga: *k e l — kel*; den därpå följande sammanlade båda stavelserna till *kakel*. Och så fortgick det efter alla lankastermetodens regler, tills hela ordet var genomstavat, då alla på en gång utsjöngo *ka-ke-l-ugnsma-ka-re*. Detta var nästan det enda av lankastermetoden, som på min tid användes. Förut hade den dock försökts i sin helhet men övergivits. Den enda fördel, jag anser därav vanns, var att barnen vandes vid uppmärksamhet, då var och en var skyldig att passa på sin tur. I annat fall riskerade man att monitörens pekpinne "föga varsamt" kom i beröring med ens huvud eller axlar. Klockan 12 slutades dessa dagar med läsningen och sångövningar hölls en halv timma. Då sjöngos alltid psalmer i psalmboken under lärarens ledning, stundom medelst psalmodi-

kon men eljest efter gehör, så som man vanligen hörde klockarna på den tiden sjunga i kyrkorna.

Efter sången höll läraren en kort bön. Sedan skulle skolrummet rengöras. Dörrar, fönster och spjäll öppnades då, och det blev ett fasligt sopande och dammande. Det tillhörde gossarna att flytta bänkarna och flickorna att städa. Detta undanstökades också i största hast, ty man längtade efter friheten och hemmet.

Barnens lekar. Det gavs ej långa stunder att leka på, och några raster under läsningen förekommo då alldeles icke. Vilde någon då gå ut, så ställde denne sig upp och gav sig tillkänna medelst ett hörbart skrapande med foten, som besvarades av läraren med ordet *gack!* eller en nick med huvudet. De korta stunder, vi hade fria, användes dock väl, ja kanske flitigare än lästimmarna. Vi behövde minsann ej då att ur böcker lära oss ha roligt. Vid middagsrasten, då vi hade nära tvenne timmar på oss, var det isynnerhet vi hade tillfälle motionera oss, och någon annan gymnastik varken fanns eller behövdes. Då vädret var ruskigt och vi nödgades hålla oss inomhus, övades de vanliga lekarna: blindbock, kanka räfveskall, rida genom ekeboled, flytta spisen, hälsa på påven m. fl. Middagsrasten under sommartiden tillbringades alltid i fria luften, dels på skolgården, dels på den strax utanför liggande landsvägen. Men alldeles bakom skolträdgården låg en tämligen vidsträckt bergbacke beväxt med granruskor och enbuskar, och här var den behagligaste lekplats man kunde önska sig. Här lektes jägare och hare, hök och duva m. m., men vad vi hade största nöjet av, var när vi byggde ett slott med stad omkring eller hade en ordnad stat med förmän och underlydande. I en bergklyfta, där det lodrätt sluttande berget bildade en rät vinkel, uppfördes av sten och torv en tämligen stor hytta; stänger och ris lades på taket, därovanpå torv och mossa, så att det blev tätt; av gråsten och lera uppmurades i ena hörnet en spis med rör och skorsten. Jag skall säga att här var ett nöje att elda stora brasor med smattrande enris och sedan steka potatis eller rovor i askmörjan. Från slottet utstakades en väg ned till stora landsvägen, väl ett par hundra famnar lång; buskar, trän och stenar undanröjdes, fördjupningar ifylldes, broar välvdes var så be-

hövdes (och kanske även där de ej behövdes), grus uppgrävdes och framkördes i små kärror och spriddes på vägen tills allt såg så nått och trevligt ut. Allt arbete var systematiskt ordnat. En klocka (kobjällra) var uppsatt vid slottet; däri ringdes, då arbetet skulle börja eller sluta. Arbetarna avlönades med inom staten gällande pappersmynt. En stad anlades kring slottet, och klyftorna i berget med sina inskränningar blevo ypperliga handelsbodas, där ej en gång apotek fattades. Detta arbete, varefter märken ännu efter 50 år synas, fullbordades, om jag minnes rätt, på tvenne somrar, och vi hade obeskrivligt roligt därav även långt efter anläggningen. Ett av barnen, bönläsaren för dagen, skulle under tiden se efter vad skolklockan led; och när tiden var inne att åter börja läsningen, tillkännagavs detta med ropet: in! in! in! in!, vilket upprepades från alla håll och inom kort var var och en åter på sin plats i skolan.

Jag nämnde skolklockan. Denna saknade ej sina märkvärdigheter. Den var förfärdigad av en konstnär i Hjärpås och var helt och hållet av trä med järntråd till kuggar i hjulen. Att den ej var någon äkta kronometer, kan man lätt tänka sig, och fastän den alltemellanåt smordes med gåsolja, ville den ändock ogärna framåt, synnerligen om vintern då oljan stelnade av köld. Dess enda visare måste därför ofta tummas, vilket dock gärna under rasttimmarna bortglömdes.

Bland lekar i fria luften vill jag även nämna: trissa (slå trill), springa hunken (leka gömma), springa job (liknande hög och duva), slå kägler m. m. Om vintern voro de vanligaste nöjerna: gå på skridskor, slå snöboll, åka kälkbacke m. m. Då skulle vi även hugga och bära in riset till eldningen. Detta gick dock hastigt och lustigt, då arbetet fördelades mellan så många. Här vill jag även nämna, att riset framkördes av de bönder, som hade barn i skolan. Till lekar kunde även räknas ett eget sätt att fabricera rim. Dessa rimramsor, om jag så må kalla dem, skulle alltid börja med "Tre skator"; t. ex. "tre skator på ett glas säger Lars. Tre skator på ett stall, säger ball¹. Tre skator på en sele² i prångera, säger Andersas hele på Sannera³, —

¹ Ball, öknamn på en pojke.

² Djupt gutteralljud.

³ = Sannerna.

detta senare skulle således vara ett dubbelrim. Hit kunna även räknas öknamnen, ty det var lätt att få sig ett sådant. Någon egenhet till utseende, klädedräkt, seder eller oseder kunde snart giva anledning härtill, och ofta var härledningen omöjlig att uppleta. Ett sådant namn kunde man ofta få behålla all sin tid. Blott några exempel: Pasa bra, kjerfvel, knofven, Sammel i moseskåla, Petter i ämmart, löja, fläcknosa, hjolma. En ovanligt tjock pojke kallades: tjockelifemtanskinn. En annan: sole-uppgång. Denne hade eldrött hår och vid ena sidan av bakhuvudet var en rund, tämligen stor, alldeles hårfri fläck; detta gav anledning till öknamnet.

En del av ovan omtalade lekar torde vara mindre bekanta, varför jag här vill söka något närmare beskriva dem.

"Rida genom Ekeboled" tillgick så, att tvenne de största gossarna genom att gripa i varandras händer, nämligen den ene med sin högra hand i den andres vänstra, bildade stolparna och valvet till själva ledet (grinden). De övriga barnen ordnade sig nu i en rad, hållande i varandras kläder liksom vid "kanka räfveskall". När nu denna rad med sin anförare närmade sig "ledet", sade radanföraren: Får ja ria genom Ekebolé?

En stolpe svarar: Å du kar (karl), så kör te!

Anföraren fortsätter: På min ord, på min ära,

på mina alla hvita fjära (fjädrar)
väll ja ria tollfritt (tullfritt).

Och nu skulle raden "rida" genom ledet, varvid stolparna skulle söka med sina förenade händer och armar hindra den siste att tränga igenom. Detta upprepades med samma tilltal, tills hela raden var tagen som "toll".

"Flytta spisen". Någon nykomling var alltid offret härför. Den leken företogs på frukostrasten om vintern, då ännu brasan brann. Den nykomne anmodades gå ut på en stund. Under tiden skulle de innevarande flytta hela spisen till andra ändan av rummet. Om de ej fullgjort detta, skulle den utgående hava rättighet att slå de andra med eldgaffeln så mycket han ville. Offret avlägsnade sig, och eldgaffeln, en stor grov tingest, lades i elden så att den blev bra nog varm. Därefter inropades den utestående, och när han nu såg att spisen stod kvar på sin gamla plats, var han ej sen att fatta tag i eldgaffeln — men

måste naturligtvis ännu hastigare släppa densamma och skynda att spotta i de svedda nävarna till de övrigas stora nöje. Det är givet, att sådant skedde utan lärarens vetskap, men någon verklig skada skedde dock aldrig därav.

”Hälsa på påven”. Härvid framställdes tvenne stolar så långt ifrån varandra, att en annan stol skulle kunna få plats emellan dem. Ett täcke eller dylikt lades över det hela, så att ej tomrummet mellan de bägge stolarna kunde märkas. Påven och en kardinal satte sig nu en på vardera stolen; en nykomling inkallades och efter åtskilliga samspråk med hans helighet erbjöds gästen den stora äran att få sitta emellan påven och kardinalen. Han skulle sätta sig, men i detsamma stego de båda andra hastigt upp och nykomlingen låg där pladask, raklång på golvet.

Kägelspelet tillgick helt annorlunda än vanligt. Någon brädbana användes ej utan käglorna, av vilka var och en hade ett visst nummervärde, ställdes i viss ordning på marken; klotet rullades ej utan kastades fritt på den eller de käglor man ville slå, tills ett bestämt nummer uppnåts. Det var således en nyttig övning i träffsäkerhet.

Belöningar och straff. Uppmuntrande ord av läraren, uppflyttning över andra och tillåtelse att få deltaga i läsning av andra ämnen voro de vanliga belöningarna för flit och sedlighet, utom de gåvor som erhöles vid examina.

Straffen voro: allvarligt tilltal, enskilt eller offentligt, nedflyttning, stående i skamvrån, lugg och örfilar. Vid svårare förseelser (såsom lögn, svordom o. d.) vankades ris eller handplagg, även stut med käpp och då lades minsann ej fingrarna emellan.

Examina höllos merendels blott en gång om året, nämligen om midsommar; eftermiddagen förut fingo vi lov för att samla löv och blommor. Därmed överskyldes skröpligheterna i skolrummet, och sedan brädlappar spikats på golvet där svampen förstört detta, såg lokalen tämligen högtidlig ut. Klädda i våra bästa kläder voro vi alla klockan 9 examensdagen på våra platser. Småningom samlades åhörarna, den gamle beskedlige prosten med svart kalott på huvudet, patron på Storeberg och flera andra framstående personer samt ej litet allmoge, fäder

och mödrar till barnen. Nu fick var och en från och med latinerna till och med stavarna låta höra och visa sina framsteg. Examen räckte vanligen i 3:ne timmar. Efter dess slut avlägsnade sig läraren och de övriga herrarna en liten stund i den framför skolan belägna gästkammaren för att samråda om vilka som borde belönas. Snart kommo de tillbaka; då utdelades silverpenningar och böcker, vanligen skänkta av patron Kjellberg samt prosten. De som mottagit någon gåva, gingo fram till var och en av herrarna, räckte dem handen och bugade sig. Därefter avslutade prosten med ett tal och bön samt sång, varefter alla ståndspersonerna spisade middag hos läraren.

Skolhusets inredning. Som förut är nämnt, var skolhuset ett lågt trähus, rödfärgat och med torvtak, 22 alnar långt och 7 alnar brett. Därav upptog skolsalen i nordvästra ändan halva längden. Den var något över 3 alnar från golvet till inre taket, som vilade på synliga bjälkar. Väggarna voro i många år ej kalkslagna, utan stockarna voro överklistrade med papper, som sedan överstrukits med ljusröd vattenfärg. Först vid slutet av min skoltid rappades väggarna med kalk. Taket var vitlimmat. För övrigt var hela inredningen omålad med undantag av katedern och länstolen, som hade brun oljefärg. Golvet var täckt av bräder och utan s. k. mellanskär, lagt direkt på jordfyllningen, varför också hela huset mycket besvärades av svamp. Takdropp var ej heller ovanligt.

Knappast mer än ett enda rum fanns för läraren och dess familj. Ovanpå detta fanns dock ett mycket litet gavelrum, vars tak var snett på båda sidor efter yttertaketets form. Detta skulle vara lärarens enskilda arbetsrum. Men om vintertiden, då det var kallt och barnens antal ringa, hölls skolan stundom här. Foliauter och andra böcker övertäckte nästan både golv och bord, varför med yttersta möda en bänk här kunde få plats för barnen. Samma lilla rum begagnades även att därinlogera söner till ståndspersoner, som hade sina barn inackorderade hos läraren.

Ytterst trångt var där, men det gick ändock för sig på den tiden, och läraren uppfostrade i detta hus sex egna barn. Först i senare tid tillbyggdes ett litet gästrum vid skolans nordvästra

gavel, med ingång genom skolan. Detta kunde dock knappast begagnas mer än om sommaren.

Luftväxling i skolan åstadkoms därigenom att man, i stället för en av de små rutorna i ett fönster, hade en blecklucka, som kunde helt och hållet eller till en del öppnas, vilket någon gång skedde. Därför saknades dock ingalunda tillgång på frisk luft: genom otäta fönster, spjäll, dörrar och väggar inströmmade rikligen med luft i det av barn ofta överfyllda rummet. Ingen led därför av blodbrist eller annan svaghet, än mindre av överansträngning, trots 7 timmars daglig läsning.

Under det vi överläste våra läxor, satt vanligen läraren och rökte sin pipa samt läste i någon bok. Dock hade han på samma gång både ögon och öron öppna för de omgivande barnen. Om vintern hade han även ett annat av behovet påkallat göromål: han brukade nämligen spinga stickor. Vid ena sidan om stolen låg då en hög med stickträn som han själv hade huggit. Vid den andra lade han de med van hand färdigspingade stickorna. Dessa begagnades i hushållet, eller ock nyttjade han dem om kvällarna att, fästade i en s. k. stickkäring, därmed lysa sig vid läsning eller skrivning, ty talgljus hörde till de ting som man ej hade råd att bruka i vardagslag.

Lärarens löneförmåner. Årliga ordinarie skollärelönen var tolvhundra daler eller 200 kronor, således 100 daler eller 16 kr. 67 öre i månaden. Fastän penningar då hade ett högre värde än nu, var det dock ej mycket att därmed uppehålla en stor familj. Det är sant att han sedan även blev komminister, men bostället var krent och räckte föga till mer än att föda och löna tjänstefolket som skötte detsamma.

Av barn från andra församlingar hade han väl en liten extra inkomst. Ävenså finnes en och annan present, t. ex. en kalvstek, en spädgris, en kalvost m. m., upptecknad såsom erhållen av personer, vilka hade barn i skolan.

Omkring skolan hade han även en liten trädgård, som han själv med egen hand brutit ur den förut med träd och enbuskar beväxta bergbacken. Där planterade han goda fruktträd och hade för övrigt något potatis och andra trädgårdsalster till hushov.

I 30 år, eller tills han i annan församling blev kyrkoherde, fortfor han att här vara "barnalärare", såsom han själv alltid kallade sig. Vid hans tillfälliga bortovaro i sjukbesök, veckopredikningar eller andra oundvikliga tillfällen — ty han var ofta även vice pastor — fick skolan förestås av den äldste eleven, vanligen någon "latinare", som kunde uppehålla tillbörlig respekt. Endast undantagsvis sköttes skolan av någon annan, såsom 1833 av en Middeldorph och 1841 av en Gripenschütz.

Nedan må i sin helhet avskrivas ett par examensprotokoll från äldre tid.

"Förteckning på skolebarnen och deras öfningar från början af Febr. till den 9 Juli 1823.

Carl Johan Mellin fr. Gröneberg Nils Sedman fr. Ekeberg:	}	Läsit Getz. Gram. Græca, Conjugat. och syntaxen. I Chrestomatien fr. pag. 36 till pag. 81. De enklaste reglor af Lat. Prosodien och de 5 första Fabl. i Ovid. Methamphoser. —
--	---	---

Carl Johan Hjerta fr. Lidköp. Sven Jonasson fr. Ettum:	}	Läsit N. Test. af Hübn. Bibl. Hist. 3, 4, 5 Colloqu. i Grammatista. Hjerta öfvat Lib. Mem. Sven läsit till P. Begge läsit Grekiska innantill samt Declin. Simp. och verbum τρω. Desse 4 tillsammans öfvat Catechesen 1:a och 2 Hufst. med bibelspråken på latin. I Regné Romerska Historien både äldre och nyare. D:o af Geografien från början till Stor Britanien. Öfvat Gram. Lat. till synt. Ornata och läsit Definitionerna i Euclides. De tre förra läsit Gramatista fr. p. 80 till 99 och uti Corn. Nep. Dion till och med Eumenes. Sven läsit Dion, Iphicrates, Cabrias och Timoteus samt företalet och Milthiades. —
--	---	---

Johannes Olofsson från Å N. Ps. till n:r 57	} Desse 8 läsit 1:sta Hufst. af Fkl. utantill. —
Carl Andersson Kampegl. d:o till n:r 37	
Petter Larsson Orrevalla G. Ps. b. till n:r 50	
Lars Nilsson Skärteberg N. Ps. b. till n:r 66	
Johannes Andersson Sannerna d:o till n:r 110	
Johannes Andreasson Hornängen G. Ps. b. till n:r 58	
Carl Jonasson Eodem	
Johannes Eriksson Ro- senlund	

Johannes Johansson socknens slut, lika med de 2 följande.

Magnus Pehrsson Goentorp	} Läsit Catechesen innan till pag. 56.
Bengt Cederbom Loco	

Margreta Christina Cederbom	} Läsit 1:a och 2:a Hufst. med bibelspråken.

Greta Olsdotter Från Tegelbruket	} Läsit N. Ps. b. fr. 255 till 342.
Stina Olsdotter	

Maja Andreas d:r G. Ps. till 58	} Desse 4 från Horn- ängen hafva läsit 1:a Hufst. utantill men Beata kan endast till Senare Taflan.
Anna Anders d:r	
Catrina Bengts d:r	
Beata Jans d:r	

Stina Anders d:r Torpa, Catechesen innan- till	} Doctor Luthers utantill.
Kjestin Magnus d:r Skärteberg till 3:e Hufst. d:o	

Catrina Olofs d:r Å. till 7:e Budet af Fkln innantill
Maja Magnus d:r Eodem till 5:te Budet af d:o d:o.

Tädene Skola den 9. Juli 1823.

Olof Cederbom.

Det är för undertecknade en glad pligt, att yttra sin och Församlingens tacksamhet mot den värde Läraren, som med lika sorgfällighet fortsätter sitt mödosamma yrke, ungdommens undervisning och handledning, hvilken ock åtföljts af lika framgång sistförfluten termin som de föregående.

Mårt. Frössberg.

Barnen i Tädene Skola och deras öfningar Höstterminen till den 18 Dec. 1833.

Anders Frigell från Gill- stad	} Läsit Gram. Lat. med noterna till Syntaxen. Corn. Nepos till Conon, Liber Mem. till slut. Fants lärobok till 11:te kap. af Nyare Historien, öfvat Cateche- sen och skrifvit Exercitia. —
Erik Christoffer Cederbom loco	
Lars Nyberg Hedåker	

Johannes Nilsson Ekeberg.	} Catechesen med Bibelspråken till slut och räknat Qvattuor Spe- cies i simpla tal. —

Johannes Jonasson Svens- torp.	} Läsit Declinationer och Con- jugationer i Gram. Lat. Bibl. Hist. af G:la Testam. till 46, och skrifvit. —

Johannes Pettersson Myren.	} Catechesen till 5:te Hufst. och räknat litet. —

Johannes Eriksson Engebo.	} Catechesen till slut och skrif- vit på tafla. —

Bengt Olof Cederbom	} Catechesen till 4 Hufst.	} Skrifvit på tafla efter Dictamens Ta- bellen.
Carl Anderson Eke- berg		
Sven Johansson Horn- ängen		
Carl Svensson Store- berg		
Anders Larsson Myren.		

Jan Henrik Eriksson Storeberg.	}	Doct. Luthers Cateches utantill.
Johannes Andersson Bredegl.		
Olaus Andersson Hornängen.	}	till sednare taflan utan- till.
Olaus Johansson Tohaga.		
Johannes Jonasson Skögerås Johannes Svensson Skygget	}	Lilla Catechesen utantill.
Sven Svensson Ekebergs led		
Carl Johansson Tomten Trantum. Carl Johansson fr. Wöhla	}	Stafvat och börjat ren- läsning.
Erik Nilsson Ekeberg.		
Kjerstin Carlsdotter Maja Carlsdotter	} Ledet	Varit här Ons- och Lör- dagar.
Anna Stina Anders d:r Sannerna Maja Johans d:r Fattigstugan		
Stina Anders d:r Ekeberg.	}	Till 1:a Art. af Fkln utan- till.
Beata Larsdotter Svenstorp,		

Åfvannämnde dag d. 18 Dec. behagade Herr J. A. Kjellberg efter slutad examen, med silfpenningar, som i värde visst öfverstego 6 Rdr, hugna 6 af de första barnen och dessutom förära E. C. Cederbom ett N. Testamente i franskt band. 2:ne från Bibel-Sällskapet i Skara gifne Nya Testamenten gåfvos åt Johannes Pettersson och Anders Larsson på Myren. Herr Prosten Frössberg gaf 12 sk. åt Joh:s E:n i Engebo, 12 sk. åt Johannes i Skögerås och 12 sk. åt Sv. Svensson Ekeb.led. Dessutom hade Hr Middeldorph i Lidköping, som en vecka

varit lärare här, då ordinarien höll Husförhören, gifvit till barnens uppmuntran 2:ne 12 sk:gar, som lemnades till Carl Jonasson på Tomten och Beata Larsdotter Svenstorp.

Olof Cederbom.

Att läsningen i Tådene Skola äfven nu förflutna terminer blifvit med all sorgfällighet och framgång fortsatt, hafva vi vid Examen i dag närvarande med särdeles tillfredsställelse blifvit öfvertygade om.

Mårt. Frössberg. L. M. Forsblad. J. A. Kjellberg".

Utnämnde kyrkoherden i Kinnaved Olof Cederbom avslutade sin långa läraretid vid Tådene skola med följande ord skrivna efter examenskatalogen över det årets skolbarn, vilka då utan examen dimitterades:

"Hittills hafver Herren hulpit oss! Han har hela förflutna tiden icke föraktat vår ringhet, svaghet och ovärdighet, icke handlat med oss efter våra synder och icke vedergällt oss efter våra missgerningar. Låt, nådige Gud, äfven framgent ditt ansigte lysa oss så varde vi hulpne!!!!

Tådene Skola den 3 April 1844.

Olof Cederbom".

Om barnundervisningen i Västerljung

(Södermanland) 1745—1870.

Enkla bidrag av A. F. LJUNGBERG¹.

1. Barnaundervisningen före folkskolestadgan.

I norra delen av Västerljungs församling, d. v. s. trakten omkring kyrkan, har ända sedan omkring år 1745 förefunnits ett slags barnundervisning. Längre tillbaka finnas inga sockenstämmoprotokoll eller andra officiella handlingar, som kunna lämna någon upplysning om barnundervisningen i församlingen. De kyrkan tillhöriga handlingar, som funnos före 1719, blevo antagligen förstörda med kyrkan under ryska fejden sistnämnda år. Tre på varandra följande klockare: Johan Helenius (1745—1759), Erik Svanberg (1767—1768) och Erik Vestberg (1786—1808) voro på grund av kyrkolagens föreskrift, enligt sockenstämmobeslut, ålagda att om söndagarna emellan andra och tredje ringningen undervisa församlingens ungdom i kyrkans kor i kristendom. I synnerhet borde de barn undervisas, som ett följande år skulle konfirmeras. Utom dessa hava under åren 1750—1808 följande personer i församlingen sysslat med barnundervisning: klockaresonen Joh. Johansson, en gumma benämnd "Surran", en f. d. torpare Erik Ersson i Norrhagen, J. Åkerman, f. d. båtsman Häggberg, interimsklockarna Söran Åker och Stefan Berg samt slutligen Erik Malmgren. År 1764 den 18 nov. inrättades på allmän sockenstämma en fond till barnalärares avlöning, då 24 à 25 tunnor spannmål (råg) samlades dels genom besparing av klockarelönen under vakansen, dels genom sammanskott, som insattes i församlingens

¹ Anders Fredrik Ljungberg, folkskollärare i Västerljung, född 1829, pensionerad 1887 (Hållsviken).

magasin, av vilken spannmål räntan skulle såsom lön tillkomma barnaläraren. Enligt en anteckning i en kyrkobok av pastorsadjunkten Carl Lithell var församlingen ganska redobogen till att "samtycka och med sammanskott öka" denna fond, som 1766 på hösten steg till 34 tunnor. Då fonden på två år stigit ifrån 25 till 34 t:r, synes det som om räntan ej ännu använts till lärarelön. År 1767 den 29 januari erhöll församlingen kungl. stadfästelse å sin året förut inrättade barnaundervisningsanstalt. Originalhandlingen synes hava varit tillgänglig 1846, då v. pastor Erik Malmberg uppsatte reglemente för Västerljungs skola; denna handling är nämligen i ingressen därtill åberopad (jfr här bilagan). Ovanskrivna barnaundervisningsfond, som hela tiden förvaltats tillsammans med sockenmagasinsfonden, skildes å sockenstämma med församlingen den 20 okt. 1805 ifrån denna, och det bestämdes att skolfonden, såsom den då benämndes, skulle utgöra 90 tunnor, varav räntan efter två kappar pr tunna skulle utgå såsom lön till barnaläraren. Denna lön steg således därefter till 6 t:r, vilket förhållande sedan fortgick under senare delen av den tid, Malmgren var lärare, ävensom hela Joh. Erik Lindgrens tjänstetid till och med 1843. Då alla tre klockarna efter varandra blivit för fylleri, oordentlig levnad m. m. avsatta (Helenius 1759 ¹⁷/₆, Svanberg 1786 ¹¹/₆ och Vestberg 1808 ⁴/₁₂) samt de övriga lärarna varit mycket okunniga, kan man någorhunda göra sig en föreställning om den undervisning som meddelades. Också klagar ofta pastor på sockenstämmor dels över ungdoms- och tjänstefolks samt äldres okunnighet, dels över barnalärares kläna undervisning och dels däröver, att de större barnen ej ens kunna "stava". Läraren Malmgren, som i början varit avlönad med 4 tunnor men mot slutet med 6 tunnor råg, har varit ålagd, att någon tid årligen undervisa barnen dels i skärgården, dels i skogsbygden, där han då utan ersättning skulle hava sitt nödortfuga uppehälle. Denna ambulering behövde dock ej förekomma annat än på kallelse av någon husfader från nämnda trakter. Huruvida skolan någon gång varit flyttad till dessa från kyrkan avlägsna sockendelar, har av tillgängliga officiella handlingar ej kunnat utrönas. Antagligt är, att detta om god vilja vittnande beslut stannade på papperet; ty jag har under

min långa skoltid i socknen ej hört omtalas, att någon före mig, åtminstone icke i skärgården, sysselsatt sig med barnaundervisning. De övriga lärarna på 1700-talet synas hava haft skolan i sina hem. Dessa voro vanligen smärre torpkojor och lågo för det mesta i socknens norra del, där kyrkan är belägen. Något slags examen med barnen synes ej hava förekommit förrän 1801, då kyrkoherden Lars Thavenius, som då tillträdde pastoratet, på förekommen anledning åtog sig förhöra barnen både vid inträdet i och avgången från skolan, för att såsom orden lyda: "utrönas må, då mindre förkofran vinnes, antingen felet står hos barnaläraren, barnen eller föräldrarna". Av handlingarna vill det synas som skulle undervisningen stått på ungefär samma ståndpunkt ifrån 1745 till omkring 1790, då den genom Erik Malmgrens antagande till lärare tog ett litet steg framåt. Dock tyckes räkna och skriva såsom undervisningsämnen i skolan ej hava ifrågakommit förrän omkring 1800, emedan under sockenstämmobesluten ej andra än pastors och någon mer framstående persons namn förekomma egenhändigt skrivna förrän efter 1810, då en och annan bonde började visa, att de åtminstone kunde "rita" sitt namn. Före denna tid äro protokollen fullklottrade med alla möjliga bomärken. Då klockaren E. Vestberg 1808 avsattes och barnaläraren Malmgren samtidigt för ålderdom och orkeslöshet avskedades, förenades barnalärare- och klockaretjänsterna.

2. Utdrag ur sockenstämmoprotokollen 1743 ¹⁴/₅—1810 ²¹/₁₀.

År 1743 ¹⁴/₅ § 6. "Befalde pastor att hans åhörare, föräldrar och barn, husbönder och matmödrar, tjenare och tjenarinnor, den ena med den andre, skulle göra bön i huset morgon och afton; om morgonen bedja Gud om en god dag, och om aftonen tacka honom hjerteligen därför, på det de måtte hafva Guds välsignelse öfver sig till att förvänta".

Jonas Ekström, pastor.

1748 ²⁹/₅ § 8. "Förmante pastor, att ingen låter tvinga sig till förhören, hvarken till de allmänna eller skriftförhören, utan godvilligt och otvunget gå dertill så, att alla hafva dem bevistat,

då det sista hålles, som sker sedan alla sex rotarna hafva varit tillstädes, hvartill församlingen alldeles samtyckte, med begäran, att skriftförhören skulle få ske alla söndagsmorgnarna kl. 8, då de ville enhälligt vara tillstädes; och der någon utgammal skulle intet kunna förmå, att då vara tillstädes, får han samma söndag, innan skriften begynnes, undergå förhör, fastän gudstjensten skulle derigenom en half timme eller något längre utdröjas, hvartill äfven pastor bejakade, som ock detsamma tillförne proponerat för den stora nytta skull, som deraf flyta kan, särdeles för de utgamlas, som eljes sällan eller aldrig komma till något förhör, men måste då nödvändigt vara tillstädes, efter de vilja begå den h. nattvarden". Jonas Ekström, pastor.

§ 10. "Förmante pastor synnerligen ungdomen till höflighet uti seder vid alla tillfällen, men besynnerligen uti bröllopshus och sådana dylika sammankomster att ingen utaf näsvishet och fräckhet sätter hatten på eller röker tobak med mera oanständigt, dels för brudklädernas skull, dels för hvars och ens egen heders skull, på det ingen utom församlingen måtte få tillfälle att tala om någon oordning ibland oss: hvartill församlingen aldeles bejakade, och lofvade att sådant, såsom en nyttigt och helsosam förordning skulle obrottsligen blifva hållen, så länge någon förnämre, antingen utom eller inom församlingen vore tillstädes. Men sedan lefva efter eget behag, allenast hvarken Gud eller människor derigenom blefve förtörnade, hvartill ock pastor biföll". Jonas Ekström, pastor.

1750 ²⁴/₆ § 2. "Att visa prof af skicklighet till klockare, der fadren skulle ifrån falla genom döden, antogs klockarens son Johan Johansson till att läsa för barnen i församlingen, ifrån jultiden öfver vintern och så länge inpå sommaren, som barnen skulle kunna vara lediga, då han ständigt skulle vara hemma och sin sysla redeligen sköta". Jonas Ekström, p. l.

"Den 29 dec. 1754 hölts sockenstämma efter föregången pålysning, då pastor förmanade församlingen att taga sig noga tillvara 1) för svordommar och bannor, som han hört mycket vara gängse, både i ondsko och skämt, hvilket vore en grof synd och vanartigt missbruk af mun och tunga, the der till bättre bruk voro skapade, och frågade församlingen om de

tyckte det förtjena någon näpst, om någon ej allena syndigt bannades utan gjorde ock gäck af förmaningar som gäfvos af läraren, hvartill svarades ja, och som Adels-Ryttaren Holmberg beträddes dermed, att annandag jul i prestgården hafva flere gånger påkallat den orenda anden och tillika gäckt den förmaning, han af Adj. Herr Hellberg fått, att taga sig för sådant till vara, sägande: "litet svärja skadar intet"; thy blef han nu allmänneligen därför tilltalt och varnad för slik syndig vana, samt för det han gjort af en christelig förmaning begabberi saker, att till kyrkan böta 1 dal. kmt. som dock uppskjöts tillsvidare på församlingens förbön. 2) För fylleri och dryckenskap vid bröllop, graföhl och flere slike tillfällen, såsom en skadlig rot till alla andra synder, hvarför förmanades, de äldre att med nyktert och ärbart lefverne föreläsa de yngre och tillika hålla noga hand deröfver, att deras barn och ungdom icke måtte få onöpsta öfverflöda med missbruk af Guds gäfvor, som böra tagas med tacksägelse och måttlighet, och som båtsmannen H. Åberg öfvertygades, att han Dom. 3 adv. [= tredje söndagen i advent] då Göran Pährsson i Tunsäter begrofs, kommit fuller i kyrkan och gjort förargelse och oväsande i thornet med ropande och skrikande till allt folks förargelse, så frågades församlingen om de ett så gudlöst förfarande med vanvördnad och förakt af Gud och hans hus, gillade? hvarföre alla betygade sig hafva afsky och styggelse; men som Åberg förr varit beskedlig, så lade församlingen sig ut för honom, han ock utlofvade bättring, thy blef han härmed tillsagd, att om han härefter beträdes med dylikt, skall han så för detta som det andra plikta, varande detta ingen eftergift och intet præjudikat för någon, som slik ogudaktighet föröfvar; längre kunde icke pastor få församlingen med sig."

L. Bruhn, p. 1.

1755 ⁵/₁ "höllts sockenstämma i anledning af Jonas Olofssons i Backa angifvande vid förra sockenstämman, som beklagade sig att Jöns i Folkvik Dom. 3 adv. sidstl. i fylleri öfverfallit honom på kyrkovägen under det att liket ifrån Tunsäter utbars, med trätor och oqvädingsord, samt att bemälte Jöns varit så full att han fallit omkull på gången i kyrkan och måst ledas ut. Jonas Olofsson och Jöns framkallades och confron-

terades med hvarannan, då Jöns straxt tillstod sitt brott och det med betygad ånger afbad. Pastor svarade, att hvad Jonas och Jöns personelt hade sig emellan, det kunde de som christna hvarannan förlåta och sins emellan componera, hvilket Jonas Olofsson sade redan vara gjordt, men hvad sabatsbrottet och den allmänna förargelsen vidkom, vore saken af den beskaffenhet, att den hörde till verldslig rätt och borde der afgöras, hvilket ingen ville samtycka, utan alla lade sig emot, och berättades att Jöns om söndagsmorgonen, då han midnattstid uppstått att fara till kyrkan och begrafningen, icke varit väl disponerad i kroppen, hvarpå han så godt som fastande gifvit sig ut, på sjön rott sig trött och varm, utan att smaka något hvarken af mat eller annat på vägen, icke heller i graföhlsgården mer tagit till sig än en sup bränvin och litet mat, således att kroppens svaghet och den verkan, som hastig kyla har på en utarbetad, varm och mätter kropp till denna oredan varit orsaken, hvarföre han ock var nödsakad att gå utur kyrkan och begifva sig till sängs en stund i Norrby. I anseende härtill ville man nu ej annat än räkna på Jöns Anderssons svaghet och således ursäkta hans fel tillsvidare med allvarsam varning så till honom som andra i gemen att afhålla sig från starka drycker och bränvinsupande, särdeles när de känna sig illa till pass i kroppen och skola till kyrkan, såsom eljest sparsamt bruka denna fattigmans cur, hvaraf ofta mer skada än gagn förspörjes".

Lars Bruhn, p. 1.

1755 ²/₂ "Inkallades sockenmännen i sockenstugan, då pastor förestälte 1:o att som husförhören ej allena äro i kongl. kyrkolagen befaldte och authorizerade, utan ock äro en stor och angelägen del af vår gudstjenst, så är ock deremot församlingens skyldighet ej allena att flitigt inställa sig dertill utan ock att bevista samma förhör med beskedlighet, sedlighet och andakt som annan gudstjenst fordrar, på det Gud må få sin ära och menniskor sin tillbörliga undervisning i Guds kunskap, och den som i husförhör är obeskedlig, är såväl brottslig till straff, som den som i kyrkan är otidig. 2:o Beklagande det oskick och otidiga uppförande, som han spordt någonstädes förelöpa här i socknen i det under sjelfva Catechimusförhöret

i allas åsyn husbonden går till brännvins bouteillen och super, hvarigenom ej allena många förargas af syndiga och oförnuftiga exempel utan jemväl Gud sjelf förtörnas och prediko Embetet vanhedras, hvilket hvarken kan tålas eller lemnas onäpst, på det all vördnad för Gud och christlig ordning icke måtte utjagas ifrån oss. Erik Pährsson i Dalby, som förden-skull till denna oanständighet vore skyldig, sade pastor att han derföre, androm till varnagel, bör gifva en kanna vihn till kyrkan, hvartill ingen svarade". 3) Berättade, huru han i Nyköping och annorstädes hört talas om det fylleri som förelupit vid grafölet i Tunsäter och det med andra och flere omständigheter, än han här i socknen blifvit underrättad, hvaraf han hade skälig anledning till misstankar, att Jöns Anderssons i Folkvik otidighet icke kunnat komma af svaghet, som det här hemma blifvit honom förebragt, utan snarare af öfverdåd och vanart, fördensskull, som han spordt detta oväsande vara vida kunnigt och förargelsen icke stadnat inom socknen, thy kunde han för sin heder och embete ej annat än gifva detta buller kronbetjerna vid handen, hvilket han lät församlingen veta, äfvensom han ock, så för sitt embetes, som socknens heder måtte angiva de andra supare och svärjare, som förut i sockenstugan blifvit tilltalta, på det sjelfsväld måtte näpsas samt christlig ordning bli vidmakthållen."

År 1758 $\frac{4}{5}$ § 11. Det är vid förhören med mycket missnöje funnet, att åtskilliga föräldrar åsidosätta deras christliga vårdnad att låta lära sina barn läsa i bok. Beklagligt är, att ock en del af föräldrarne icke kunna i bok, och deras barn således icke handledas af dem sjelfva, och vid föreställning och anvisning att hafva dem bort der de kunna läras, hafva några förvändt sin fattigdom och oförmögenhet att hålla dem med föda på främmande ställe. Men som alltid någon utväg finnes, der allenast är en god vilja, hvilket andra nog usla [utfattiga], genom sitt exempel, i slikt fall berömligen vist, och ingen slags ursäkt bör gälla till försummelse af det som till befördran af deras salighetskunskap hörer, så varda de, som detta angår allvarligen tillsagda, att ofördröjligen skicka sina barn till socknens klockare, hvilken efter kyrkolagen åligger att dem undervisa.

Och hvad deras uppehälle angår under läsningstiden, så vill man besörja, att de torftigaste med något af fattigmedlen dertill varda understödda, utom det att hvar rättsinnig lärar finnas villig, att till ett så välsignadt ändamål något bidra åt dem, som det betarfvar". Carl Erik Lengren, p. 1.

År 1766 $\frac{9}{2}$ § 5. "Påmintes om barnens undervisning i läsande; och som interimsklockaren Berg tillträdt sin tienst i det målet förmantes de närmast belägne att sända sina barn till honom". C. G. Bogman, p. 1.

År 1766 $\frac{3}{6}$ § 7. "Förestältes att the, som hafva sådana tienstehjon som intet kunna i en bok, att de måste vara ansvariga för thet the må få sådant lära, eller får någon annan taga dem i tienst som det utöfvar". C. G. Bogman, p. 1.

År 1769 $\frac{11}{6}$ § 9 "Faststältes att barnaläraren skall utom hvad han årligen får af fonden, hafva 6 dal. kmt för hvart barn, han lærer rent läsa i bok, då begynnelsen sker med a. b. c. d. boken". C. G. Bogman, p. 1.

"År 1777 $\frac{20}{7}$ § 9. Beviljades åt scholmästaren Erik Ersson i Norrhagen för sockenbarnens undervisning ur barnalärarefonden 1 t:a säd i höst vid intäckten". Jonas Hagman, p. 1.

"År 1778 $\frac{25}{5}$ § 3. Blef enhälligt beslutadt, att klockaren skulle hädanefter hela sommaren igenom hvar söndagsmorgon emellan angångs- och sammanringningarne undervisa socknens ungdom i deras christendoms-kunskap fram uti choret".

Jonas Hagman, p. 1.

"År 1779 $\frac{2}{5}$ § 6. Barnaläraren E. Ersson i Norrhagen beviljades efter vanligheten 1 t:a råg ur Barnalärarelönsfonden för detta år."

"År 1780 $\frac{10}{6}$ § 11. Barnaläraren beviljades fyra tunnor råg om året till lön för undervisningen, då han icke får något för skolan, som förr vanligt varit". Jonas Hagman, p. 1.

"År 1781 $\frac{1}{7}$ § 6. Påmintes församlingens ledamöter, att de som hafva barn eller tienstehjon, som äro vid den åldern, att de nästa år tänka att första gången få begå H. H. Nattvard

skola nästkommande söndag låta anteckna deras namn och sedan tillhålla dem att hvar söndag emellan 2:dra och 3:dje ringningen infinna sig uti choret och af klockaren förhöras uti sin cateches; och den som sedan vid nästa fastlag icke kan catechesen, kan Pastor det året ingalunda mottaga till vidare undervisning".
Jonas Hagman, p. 1.

"År 1787 $\frac{20}{5}$ § 5. Förestältes om icke den gamla sockenstugan med dess kammare, hvilken Svanbergs hustru är hugad att försälja, kunde af församlingen inlösas till ett scholhus, der barnaläraren ständigt finge bo, och hafva läsbarne hos sig, hvilket på det sättet beviljades, att när denna stuga tillbörligen blir besigtad och värderad, må hon efter metismanna ordom betalas af socken cassan, som pastor har under sin hand och redogörelse, hvarvid erinrades, att sedan barnaläraren flyttat derin, och icke i rotarne längre njuter sin föda af barnens föräldrar, får han i ett för allt af barnalärarelönsfonden sex tunnor råg om året, hvilket dock icke tager sin början förrän nästa valborgsmessa 1788, hvaremot barnaläraren förbindes att hela året igenom mottaga läsebarn, när så påfordras, och icke som härtills varit brukligt, hålla vissa terminer, sedan han kommer att åtnjuta fria husrum och så ansenlig lön".

Jonas Hagman, pastor.

"År 1790 $\frac{13}{6}$ § 3. Gjordes påstående att barnaläraren skulle vissa tider om året komma ut till skärgården och skogsbygden, när läglighet vara kan, och han dertill blir kallad att undervisa deras barn, som för långa och besvärliga vägar icke kunna komma upp till församlingens allmänna scholhus, hvilket å ömse sidor beviljades, med det förbehåll, att barnaläraren njuter daglig föda, der han har barnen samlade".

Jonas Hagman p. 1.

År 1793 $\frac{9}{6}$ § 5. "Förekallades Enkan Brita Ersdotter i Nyckelby, som så alldeles vanvårdat sin 18 årige son Gustaf Anderssons uppfostran, att han ännu intet fått lära mera än som knappast sitt "Fader vår", och fick hon nu den första varningen, tillika med föreställningar om det dryga ansvar, hon som moder hade att vidkännas, och blef henne tid förelagd

till de vanliga husförhören nästa höstetid, då synbar förbättring i detta fallet bör förspörjas, eljest nödgas man taga andra mått och steg till den tillämnade hededomens afböjande".

Jonas Stavelius v. p.

År 1801 $\frac{1}{11}$ § 4. "Yttrade äfven pastor sitt bekymmer öfver de barns ringa framsteg uti innanläsning och stafning, som uti sockenscholan af barnaläraren njutit undervisning; förmenandes orsaken dertill vara barnalärarens antingen försummelse eller genom ålder åsamkade oskicklighet till denna syssla, då denna härom, nu närvarande, till sin ursäkt förebar, att barnen endast korta terminer hos honom vistas, och på de långa tider hemma hos sina föräldrar glömma det lilla de lärt, blev det beslutet tagit, att barnen innan de i skolan intagas eller derifrån utgå, böra af Pastor examineras, på det utrönas må, då mindre förkofran vinnes, antingen felet står hos barnaläraren, barnen eller föräldrarne, och således ändamålet med denna välgörande inrättning derigenom kunna främjas.

Lars Thavenius, p. 1."

3. Klockaren och skolläraren Johan Erik Lindgren.

År 1809 den 7 maj blev å sockenstämma J. E. Lindgren antagen till skollärare och klockare i Västerljung. Denne, som förut varit barnalärare i Hölö församling, hade större kunskaper än sin företrädare och skötte sin skola i motsats till denne efter den tidens sed på ett synnerligen berömvärdt sätt. Visserligen hände en och annan gång, i synnerhet under hans senare tjänstetid, då han själv som hade många förtroendeuppdrag, var hindrad sköta skolan, att hustrun eller någon av hans fullvuxna döttrar fick inflytta sin spinnrock i skolan och under dylik sysselsättning övervaka barnens undervisning. Men överhuvudtaget fingo hans disciplar lära ej endast goda seder utan även läsa ganska väl innan i nya testamentet och psalmboken, hjälpligt skriva och räkna samt i allmänhet hela katekesen utantill; någon närmare förklaring av innehållet i den sistnämnda förekom dock ej. Disciplinen var sträng: risbastu och handplagg

hörde nästan till ordningen för dagen för dem som visade någon vanart eller ohåg för nyttiga kunskapers inhämtande. Klago-mål över dylik stränghet uteblevo ej heller; men lämnades av vederbörande utan avseende, då konsiderationer för Lindgrens förtjänster gjorde sig gällande. Den järnhårda disciplinen fick därför obehindrat fortfara: ett system som den tiden även av vederbörande ansågs nödvändigt för ordningens upprätthållande. Huvudsaken i Lindgrens uppfostran var tukt och ordning. Undervisningen under hans tid gick så till, att barnen, sittande dels å bänkar vid väggarna, dels omkring ett större bord, där läraren även hade sin plats, sedan morgonbönen i tur av de större barnen var förrättad, först uppläste sina läxor i katekesen, vidare läste innantill i psalmbok eller nya testamentet; de mindre försigkomna stavade och några av de äldre skrevo och räknade.

De, som ej kunde sina läxor, fingo antingen stå i skamvrån, eller fingo de risbastu eller handplagg, allt efter omständigheterna. Hårluggar och örfilar voro straffarter för mindre förseelser; dock voro flickorna i allmänhet mer skonade för de hårdare straffen. Lindgren läste 6 månader årligen för 6 tunnor råg såsom lön, varförutom han av barnens föräldrar ofta, och i synnerhet vid terminsavslutningarna, bekom gåvor in natura, bestående av smör, mjölk, ost, ägg, ull och lin m. m. allt efter råd och lägenhet, vilket gjorde, att han med god hållning å sin för övrigt rätt klena lön slog sig ganska väl ut och till och med lade ihop penningar, varföre han slutligen köpte sig $\frac{1}{4}$ hemman till bostad på ålderdomen. Då Lindgren hade åtta egna barn att uppföda och gav dem alla en så god uppfostran, att flera av dem sedermera intogo bemärkta platser i samhället, kan man förstå, att han var en man med både nerv och kraft. En av hans söner, Jonas Isak Lindgren, dog för några år sedan såsom prost och kyrkoherde i Lerbäckes församling. Då Lindgren städse förde en exemplarisk levnad, var han en god föresyn ej endast för sina egna utan även för skolans barn. På norra socknens befolkning, i synnerhet dem, som åtnjutit hans undervisning eller varit i närmare beröring med honom, syntes han också hava satt en god prägel. Hans förtjänster syntes ock på flera sätt hava vunnit erkännande

inom församlingen. J. E. Lindgren dog den 31 maj 1855, 72 år gammal, efter att hava tjänstgjort som skollärare i Västerljung 34 $\frac{1}{2}$ år.

4. Min egen skoltid.

År 1836 började min skolgång i Vagnhärads socken, där en pastorsadjunkt Carlsson för tillfället fungerade som lärare. Denne prästman lät dock barnen för det mesta sköta sig själva. Sedan magistern, utan några utfrågningar rörande innehållet, förhört de mera försigkomna, överlämnades åt dessa att vidare efterhöra de yngres läxor i katekesen. Ett allmänt högljutt läsande, gränsande till oljud, var det vanliga. Sedan fingo en del läsa innantill i psalmbok eller testamente, en del skriva på tavlor; på papper skrevo endast de mera försigkomna; några räknade; de minsta stavade i a-b-c-böcker. Då läraren ej själv gick omkring i rummet och meddelade någon undervisning, ej heller biträdades av någon monitör, fingo barnen taga sig fram på egen hand så gott de kunde. Undervisningen tillgick i allmänhet sålunda, att då de större och mera vetgiriga stego fram till läraren och förfrågade sig, lämnade han mer eller mindre tillfredsställande svar. Läraren, sittande på en stol, var för det mesta omgiven av en skara barn; somliga ville veta t. ex. vad ett ord betydde, andra huru ett sådant stavades, en annan åter ville veta huru en bokstav skulle skrivas osv. På sådant sätt omvärvdes läraren för det mesta under skuffningar, sparkar, hårluggar och stötar av de framträngande barnen, av vilka en del endast gjorde sig ärende fram för att åstadkomma så mycket mer "villervalla". Under tiden underhöllo sig de övriga med allehanda ofog, såsom att draga fingerkrok, utdela örfilar till både höger och vänster, sätta s. k. käringkrok för varandra samt lipa eller göra grimaser åt både kamrater och läraren. Hade den senare någon gång med allvar ingripit och tuktat de mest fridstörande, kunde väl ej ofoget nått en sådan höjd. Men han fördrog under stoiskt lugn allt vad som passerade, undantagande någon gång, då han med sin käpp slog blint i hela högen. De som då träffades, skreko och levde värre än odjur. Flera gånger hade pojkarna tagit sig för att utan lov

gå till den närbelägna ån och bada. Vid en sådan olovlig utflykt hände en gång, att läraren fick gå och söka barnen nära en hel eftermiddag, utan att något särskilt straff därå följde — endast löfte om stryk om vi skulle göra om "spektaklet". Huru pass stora framsteg i kunskaper barnen under slika förhållanden skulle göra, är lätt att begripa.

Vid examina var kontraktsprosten Joh. Pet. Hagberg, som var en ärans man, alltid närvarande och förhörde själv barnen uti det lilla vetande, de möjligen hade inhämtat. Efter examens slut hölls av prostens ett varmt tal till både barn och föräldrar, varefter han förklarade sig belåten med barnens undervisning samt förklarade läsningen för terminen avslutad.

Efter mag. Carlsson, som ej stannade mer än ett år, kom en annan pastorsadjunkt Joh. Pet. Lind, som övertog undervisningen. Vad som förut blivit försummat upprättades nu. Visserligen undervisade även han på ett egendomligt sätt, men tukt och ordning blevo utan skonsamhet införda; och detta var ett stort steg framåt. Ibland skolbarnen förekom en fullvuxen kvinna vid namn Anna Styrbjörn, 28 år gammal, som av bristande kunskaper icke ännu konfirmerats. Barnen kallade henne allmänt "mormor", vilken benämning hon tycktes väl upptaga. Hon var skriven på socknen, och hennes uppfostran hade således ålegat kommunen. Hon saknade icke begär efter kunskaper och var dessutom utrustad med goda fattningsgåvor. Detta gjorde att hon snart nog utexaminerades.

5. Skolan 1842—1864.

År 1843 den 8 januari fattades följande sockenstämmo-beslut. "§ 3. Till underdånig efterlefnad af Kongl. majts nådiga stadga, angående folkundervisningen i riket, af den 18 juni 1842 och i anledning af Max. Ven. Consistorii derpå grundade, den 31 aug. s. å. utfärdade circulair, samlades i dag, efter föregången lagenlig kallelse från predikstolen, Vesterljungs församlings ledamöter i sockenstugan, der 3 mom. af 1 § i ofvannämnda nådiga stadga blef ämnet för öfverläggning. Som inom

socknen finnes en fast skola, med sockenstugan till skolrum, trodde församlingen, att denna lokal hädanefter som hittills, kunde till läsrum begagnas; men skulle mot förmodan skolbarnens antal så märkligen förökas, att der ej beqvämligen rymmas, ville församlingen vara betänkt att inom föreskrifven tid, genom klockarebyggnings påbyggande förskaffa större utrymme för skolan. Vidare i samma § och moment lemnas tillåtelse att bibehålla redan antagen schollärare, under vilkor att bibringa de i 6 § bestämda kunskaper. Som scholmästare och klockaresysslorna under en tid af 34 år här varit förenade, och bestridts af Klockaren Johan Erik Lindgren med det nit, att han uppfyllt såväl presterskapets som församlingens rättmätiga fordringar, ty önskades allmänt, att Lindgren, ehuru icke kunnig i Geometri, Linearteckning och Gymnastique, i anseende till sin långvariga och gagnande tjenstetid, som i anseende till nämnde läroämnens mindre nödvändighet för allmogens barn, som endast söka undervisning i bokläsning, catechesen, biblisk historia, räkna och skriva, samt några få i Historien och Geografien, måtte, så länge hans helsa och krafter sådant medgifva, såsom Lärare vid fasta scholan bibehållas varda. Från scholan afgående barn, har Lindgren ock, jemlikt förordningarne i 7 § af den Kongl. Scholstadgan, kunskaper bibringat". § 4. Då i anseende till socknens vidsträckthet och en större skärgård inga andra barn, än från de i trakten kring kyrkan belägna 4 läsrotar kunna frequentera af den fasta scholan, och barnen från de öfriga 6 läsrotarne sakna undervisning, ville församlingen, jemte meddelande af detta förhållande, anse en flyttbar schola för dessa 6 rotar vara ändamålsenlig och har ej förr än nyligen ynglingen Pehr August i Hökö sig anmält att såsom Elev i schollärareseminarium ingå, för att sedan, efter inhämtande af nödiga kunskaper, kunna den flyttbara scholan förestå. § 5. I anseende till behovet af 2:ne schollärare, församlingens större fattigpersonal och saknad af några tillgångar från socknens magasin, eger församlingen den glada tillförsigt, att i mån tillgångarna medgifva vinna understöd till schollärares aflönande. A. F. Simberg p. l."

Under ledigheten efter skolläraren och klockaren J. E. Lindgren, som tog avsked från tjänsterna 1843, förestods sko-

lan, som ännu var fast vid kyrkan, av organisteleven Jonas Eriksson till 1845 års slut. Den 19 januari började undertecknad skolan, som ifrån och med detta år blivit ambulatorisk. De skolpliktiga barnens antal i socknen uppgick till cirka 200 st. som skulle alternativt undervisas av en enda lärare. Detta förhållande fortfor till 1855, då ytterligare en lärare anställdes för socknens södra del. 1865 anställdes en småbarnslärarinna för skärgården, varefter alla tre skolorna, sedan flera skolhus blivit byggda, blevo fasta. Första terminen 1846 höll jag skolan i en större bondby i södra delen av församlingen i en mindre kammare om cirka 32 kubiketers rymd, där ej tillstymmelse till materiell fanns undantagandes några tabeller för stavning, ett tiotal trasiga testamenten samt en bibel. Sittplatserna för barnen utgjordes av bräder lagda på bockar, placerade omkring väggarna. Barnantalet på stället utgjorde dagligen 30 à 35 st. Läraren hade både bostad och sovplats i samma rum. Huru trångt och varmt det skulle vara i detta rum, kan man göra sig en föreställning om, då rummet var så litet och ej annan luftväxling kunde åstadkommas än genom dörren. Fönstren voro fastsatta med spikar; några fönster på gångjärn funnos den tiden ej här i någon bondstuga. På vintertiden kunde ej heller dörren öppnas annat än vid ut- och ingåendet vid nödiga raster, vilket den tiden i regeln ej skedde mer än tre gånger dagligen, middagen inberäknad. Många gånger var det ock så varmt och kvavt samt luften dessutom så förorenad av osunda ångor, att man hade svårt att andas: svetten lackade ofta av både barn och läraren. Att ett sådant levnadssätt under tio års tid, varunder jag flyttade från den ena till den andra bondstugan, ej medförde någon menligare inverkan på min hälsa, har jag många gånger förundrat mig över. Men både barnen och jag voro härdade. Den tiden var ej ovanligt att 10 à 15 personer sovo tillsammans i en stuga i ett rum med cirka två meters höjd till taket; och då rummen den tiden dessutom voro illa ombonade, hände ofta under vintertiden, att vattnet stod fruset på morgonen, och det även om det placerats vid eldstaden.

År 1844 byggdes vid kyrkan nytt skolhus, som följande år blev färdigt. Ett vindsrum inreddes några år senare, då *ett*

rum ansågs väl knappt till bostad åt läraren. Lönen utgick efter författningen med 8 tunnor spannmål, 80 kronor, 25 öre av varje barn i terminen, kofoder och vedbrand samt ett litet potatisland. Skolsalen vid kyrkan var beräknad för 90 barn. I densamma voro placerade 6 bänkar, som vardera ansågs kunna rymma 15 barn. Utom långbänkar vid väggarna fanns en s. k. sandbänk för nybörjare att skriva uti. Denna begagnades i cirka tio år, varefter man började inse olämpligheten av en dylik persedel. Utom en stor och ovanligt hög kateder, som tog bort nästan en tredjedel av rummet, fanns även en svart tavla för räkning och sång, en räkneram med kulor, ett antal trasiga testamenten och psalmböcker samt några äldre, för undervisningen odugliga böcker, vilken materiell delvis fick medfölja vid flyttningar till andra stationer. Även i detta skolorum var trängseln ganska stor, ehuru barnantalet ej steg till mer än 60 à 70. För ventilation var ej det ringaste sörjt; dörren måste vid nödfall, om ock vid — 20 grader Celsius, esomoftast öppnas för insläppande av frisk luft. På morgonen var rummet vintertiden ofta så kallt att överrock behövdes, men på aftonen kunde man bergat sig utan rock. Visserligen blevo de santiära förhållandena på senare åren förbättrade, i synnerhet sedan år 1865 ett större och ändamålsenligt skolhus fått ersätta det gamla, lokalen för barnen blev större och trevligare samt bostaden för läraren tillökad med tvenne rum. Men så ökades också skolbarnens antal i proportion därtill; skolinspektionen blev kraftigare, och skolgången jämnare. De första åren voro barnen frånvarande från skolan när de behagade, utan att ens begära lov. Att hos skolrådet anföra klagomål däröver medförde ingen verkan: man fick lov att nöja sig med de självtagna friheterna.

Beträffande min första skoltermin må tilläggas, att någon skola i södra delen av församlingen förr där ej hållits, varför barnens kunskaper i allmänhet voro mycket små; de flesta kunde ej stava ett ord. Till heder för föräldrarna vill jag dock ej förtiga att vackra undantag gävos. Men vad som saknades i barnens kunskaper, ersattes rikligen genom deras villighet att lära, det för mig visade oinskränkta förtroendet samt deras i allmänhet utmärkta flit och goda seder. Jag minnes ännu

efter snart femtio år med saknad många av dessa barn. Orsaken till barnens goda uppförande tillskriver jag i första rummet föräldrarnas oskrymtade gudsfruktan, som den tiden ännu visade sig genom dagliga morgon- och aftonböners förrättande i knäböjande ställning framför sovplatsen, vilken förrättning ansågs såsom en oavvislig och kär plikt både av barn och tjänare. Denna vackra sed har så småningom försvunnit. Nutidens gudsfruktan, sedan schismer på det kyrkliga området alltmera inkommit, visar sig i en annan gestalt och medför vad jag tror sämre verkan på barnens uppfostran. Under min första läraretid kommo barnen till skolan i tarvliga, hemmavävdade kläder, ingen synbart bättre utrustad än den andra; lyx var ännu nästan okänd. Nu åter komma barnen till skolan utstyrda som modedockor, i synnerhet flickorna; och vid närmare betraktande finner man, att även hos barnen inkommit ett visst begär att tävla med varandra i granna kläder.

Ehuru ung och 1846 nyss utgången från seminariet, där lankastermetoden ännu florerade, fann jag ganska snart, att indelning i många cirklar och det högljudda samtidiga stavandet och läsandet i flera sådana menligt inverkade på undervisningen. Jag sökte därför med första minska dessas antal, så att endast en i sänder fick stava eller läsa under det de övriga hade tysta övningar. Ibland andra barn, som jag i början mottog, var ock en gosse och en flicka, båda 18 år gamla, vilka ännu icke konfirmerats. Dessa barn, som ej ens kände alla bokstäver, visade dock sådan håg och goda anlag att de ett följande år kunde vinna inträde i nattvardsskolan. På den lön, som 1842 års skolstadga bestod, kunde jag nämligen som ungarl någorlunda taga mig fram. Men efter ingånget äktenskap och sedan familjen blivit tillökad med 3 à 4 barn, blev ej så förhållandet. Brödbekymren hade nog ofta inställt sig, så vitt jag ej kunnat förskaffa mig extra inkomster genom urmakeri, vari jag förut förvärvat någon färdighet. Jag förtjänade härmed 6 à 8 kronor i veckan. Då ej annan tid än aftnarna samt lördagen härtill användes och förtjänsten ändock blev större än på skolan, var fara för att man kunde komma att anse denna vara bisak. Hade ej lust och håg varit övervägande för skolarbetet, torde detta nog blivit eftersatt. Av lärarelönen

hade det ej varit lönt att tänka på inköp av någon god och nyttig bok. Då hade jag snart sagt fått försaka varje ädlare njutning, varje tillfälle till vidare förkovran. Utan biförtjänst hade läraren den tiden under ledigheten från skolan haft fullt upp att göra med tillgodoseende av de allra nödvändigaste kraven för kroppens uppehälle. Till heder för församlingen vill jag ej lämna onämmt, att under alla de tio år, skolan var flyttbar, och då jag hade undervisningen i bondstugorna, jag ej betalade mer än 16 skilling pr dag för kost och husrum.

6. Överordnade och allmänheten.

Vid tiden för mitt tillträde till tjänsten ansågs skolan vanligen såsom ett nödvändigt ont. Också voro både skollokal, bostad för läraren, lön och skolmaterieell ytterst klen tilltagna. Det var den kungl. förordningen av den 16 juni 1842, som framtvang initiativet till dåvarande skolors reformerande.

En gång hörde jag en kyrkoherde, Joh. Ol. Thavenius, sedermera prost och kyrkoherde i Vintrosa församling, yttra: "Jag förstår inte hur det kommer till: Nu hör man ju ej annat än opposition från den lägre folkklassen samt bedrägeri och förfalskningar; förr, när bonden ej kunde skriva sitt namn, då hörde man ej talas om sådant; dessutom var han då nöjd med allting. Jag tror att de här folkskolorna icke komma att medföra något gott. Det är de där skrikhalsarna i riksdagen, som framtungit den där olyckliga skolstadgan." Jag vill gärna tro att dessa hans åsikter framsprungit ur den övertygelsen, att samhällsfriden icke kunde bättre bevaras än genom meddelande av så knapphändiga kunskaper, att dessa även utgjorde en garanti för samhällets bestånd.

Hade skolinspektionen ej blivit införd (1861), är det antagligt att skolan ännu stått på en ganska låg ståndpunkt. Visserligen har här funnits präster, i synnerhet vice pastorer, som visat ett varmt intresse för skolan och dess angelägenheter; men böndernas njugghet i förening med okunnighet om skolans gagn för dem hava motverkat skolrådsordförandenas goda av-

sikter och förslag. De s. k. bättre hava i allmänhet förhållit sig passiva. På senare tiden har man ofta i tidningspressen ävensom i riksdagen sett ansatser göras att få bort prästen såsom självskriven ordförande i skolrådet. Ordet "självskreven" kanske borde uteslutas; men jag undrar huru det skulle gå för sig i en del församlingar, där kanske ingen mer än prästen och skolläraren äro mäktiga uppsätta ett ordentligt protokoll, om prästen ej finge vara ordförande. Att skolan subordinerar under kyrkan, anser jag vara det rätta, ty såväl skolan som kyrkan bör i första hand vila på religionen. Tages denna grund bort, då kunde skolan liknas vid ett underminerat hus, snart färdigt till fall. Om vidare allt dogmatiskt kunde fås bort ifrån vår kristendomsundervisning och vår store religionsstiftare få framstå ren och klar enligt skriftens ord, skulle säkerligen undervisningen i religion, vilken såsom en röd tråd borde löpa igenom alla skolans ämnen, med ändå större nöje och glädje av våra skollärare handhavas.

Bilaga.

Reglemente för Westerljungs Församlings FolkSchola

Inledning.

Sedan, genom Kongl. Maj:ts Nådiga Stadga om Folk Underwisningen i Riket af den 18 Junii 1842 och Hög wördiga Dom Capitlets derpå grundade Cirkulärer, Westerljungs Församling gått i författning om ordnande af sin, med kongl. stadfästelse af den 29 Januarii 1767, warande Barna Underwisnings anstalt till öfwerensstämmelse med hvad i förbemäldta Nåd. Stadga föreskrifwet är, så hafwa undertecknade, Westerljungs Församlings Schol Styrelses nuwarande Ordförande och Ledamöter, enligt den Kongl. Stadgan och Consistorii anwising, för Folk Underwisningen i Församlingen uppgjort och antagit följande *Reglemente*:

I. Om Scholan och dess ändamål.

§. 1.

Scholan i Westerljungs Församling blifwer dels *fast* uti Scholhuset wid kyrkan, dels *flyttSchola* uti den ordning och på det sätt, som i VIII Cap. (§. 29) närmare bestämmes; Presterskapet dock obetaget, att, då behofwet så påkallar, jemte denna Scholinrättning, tillhålla Klockaren att enligt XXIV Cap. 32 § af Kongl. KyrkoOrdningen, fullgöra äfwen den delen af sitt åliggande, som är att "drifwa barnaläran".

§. 2.

Scholans ändamål är icke att befria barnens föräldrar ifrån deras pligt att christeligen uppfostra sina barn, utan går derpå ut att hjälpa föräldrarna uti detta deras wigtiga åliggande.

§. 3.

Denna hjälp är Scholan ämnad att meddela 1) genom *underwisning* i de stycken, hvaruti föräldrarna icke kunna eller icke hafwa tillfälle att sjelfwa underwisa sina barn, 2) och genom att med mera allwar och noggranhet än som i hemmet alltid kan ske, wänja barnen wid *lydnad* och *ordning*, hålla dem till *tjenlig sysselsättning* och framför allt leda dem till en *sann Gudsfruktan* och rätt *Gudaktighetsöfning*.

§. 4.

Det tillhör således barnens föräldrar, fosterföräldrar eller Målsmän att 1) icke allenast icke med en klemig eller wredsam behandling före barnens Scholålder lägga hos dem hinder i vägen för den wälsignelse, som Scholan är ämnad att dem meddela och att 2) icke allenast när Scholåldren inträder, hafwa barnen till Scholans flitiga bewistande; 3) utan ock att så wäl före som under och efter Scholtiden med Christelig tukt och Herrans förmaning samt Christeligt föredöme och förböner waka öfwer barnens uppfostran och såmedelst bidra dertill att Scholans ändamål må kraftigt befordras. 4) Och hwad underwisningen i Scholan serskildt angår, tillkommer det föräldrarna att hafwa tillsyn öfwer barnens hemlexor under Scholtiden och hemläsning och öfning mellan Scholtiderna.

II. ScholStyrelsen

§. 5.

Ordförande i ScholStyrelsen är Pastor eller den Prestman, som hans ställe företräder.

§. 6.

Ledamöter i ScholStyrelsen äro 8 af Församlingens välkända medlemmar, walde i allm. Sockenstämma för en bestämd tid af 2:ne år; de kunna ock, efter förloppet af denna tid, om de sjelfwa det medgifwa, åter inwälas.

§. 7.

ScholStyrelsen sammanträder på kallelse af Ordföranden, så ofta han nödigt finner eller någon af Ledamöterna eller Scholläraren sådant hos honom begär. Den ledamot af ScholStyrelsen, som efter erhållen kallelse utan anmäldt laga förfall från utsatt sammanträde uteblifwer, erlägger till ScholCassan 16 sk. B:o. Skulle, emot förmodan, blott *en* eller *annan* af Ledamöterna på behörig kallelse sig infinna, fattas ändock beslut, om ärendet icke tål uppskof; men i wigtigare mål underställas ett beslut som under sådana förhållanden kan wara fattadt, Församlingen under form af förslag, hwaröfwer Församlingen då besluter.

§. 8.

Wid Scholstyrelsens sammanträden föres uti en dertill inrättad bok ordentligt Protocoll, för hwilket Ordföranden answarar. Besluten bestämmas af flesta rösterna. Äro rösterna lika delade, blifwer den mening gällande, som bifalles af Ordföranden. Skulle Ordföranden med sin röst icke kunna biträda någondera af 2:ne olika meningar, hänskjutes saken till Församlingen i allmän Sockenstämma, hwarefter besvär kunna i föreskrifwen ordning införas.

§. 9.

ScholStyrelsens åliggande äro i allmänhet:

1) att hafwa inseende och wård om barna Underwis-

ningens ändamålsenligaste inrättning, behöriga skötande och flitiga begagnande.

2) Att föreslå de ändringar eller jemkningar, som kunna behöfwas i Reglementet, samt, efter Församlingens bifall dertill, inhemta Consistorii stadfästelse derå;

3) Att bestämma den skillnad, som i hänseende till kunskapsfordringarna må göras emellan barn af olika kön, ålder, fattningsgäfwor m. m.

4) Att i samråd med Läraren uppgöra läseordning, som i lärorummet anslås, antaga tjenliga läroböcker samt anstalta att sådana finnes till begagnande i Scholan för de barn, som sakna tillgång att de samma sig förskaffa;

5) Att efter af Ordföranden hwarje halfår meddelad uppgift om de barn, som äro i Scholåldren, tillse att de, som äro af ScholUnderwisning i behof, warder dertill hållne; att mot föräldrar, som tredskas att icke befordra sina barns scholgång, använda warningar och andra tjenliga åtgärder, att hos Församlingen och enskildte söka bereda underhåll eller hjälp till kläder åt fattiga barn under Scholtiden m. m.

6) Att wid inträffad Scholläraredighet enligt Kongl. Stadgan gå i författning om tjenstens återbesättande och förordnande för den walde i laga ordning utfärda samt tillhålla honom att till sin rättelse genast afskrifwa Reglementet;

7) Att bestämma och kungöra dagar till förhör, som wid terminernas slut böra anställas i närvaro af Ordföranden och hellst af alla eller åtminstone någon eller några af ScholStyrelsens Ledamöter, samt att, om utwäg beredas att meddela några belöningar åt några barn, på ScholLärarens förslag dem bestämma och genom Ordföranden tilldela;

8) Att då en ScholLärare är försumlig eller oskicklig i sin tjenst eller förer ett oskickligt lefwerne och efter erhållen warning af Ordföranden sig icke bättrar, honom inför sig kalla, andra warningsgraden derigenom meddela, och om äfwen denna blifwer utan tillräcklig werkan, honom ifrån tjensten skilja samt denna åtgärd Församlingens stadfästelse underställa;

9) Att till undfående af något Understöd hos Församlingen anmäla en wälförtjent ScholLärare, som af ålder eller fort-

farande sjuklighet blifwit urståndsatt att sin tjenst med nytta längre förestå;

10) ScholStyrelsen wakar deröfwer, att Schol Cassans inkomster och ScholLärarens lön jemlikt Församlingens beslut ordentligen erläggas, att Scholhuset underhålles, att Scholans materiella förnödenheter anskaffas och sådant mera. ScholCassans Räkenskaper föres af Ordföranden och dess medel förwaltas och redovisas i likhet med Kyrko och Fattig Cassornas samt revideras och granskas på lika sätt — Ordföranden ege att uppdraga någon af Styrelsens Ledamöter, att hafwa närmare tillsyn öfwer om Schol Underwisningen isynnerhet hvad flyttScholorna angår, dem Ordföranden icke, för locala hinders skull, lika lätt kan tillse;

11) Att utstaka de särskilda trakter, der Scholan bör hållas m. m. som i Cap. VIII förekommer;

12) Särskildt åligger företrädeswis hvarje Ledamot af ScholStyrelsen att i samtal, umgänge och förhållanden till andra söka befordra Scholans anseende, fördelar, begagnande, samt inom sin trakt hafwa uppsigt på allt som dermed står i sammanhang enligt hvad redan nämndt är och här nedan äfwen förekommer.

III Schol Läraren

§. 10.

Då Schol Lärarens befattning är af stor wigt, så bör han arbeta derpå och bedja Gud derom, att han till sitt; i wisst afseende Presterliga kall må blifwa allt mera skicklig och att han uti dess utöfning må blifwa alltmera trogen,

1) Han får således icke anse nog för sig att hafwa genomgått Examen i ett ScholLärare Seminarium och att hafwa blifwit antagen till Schol Lärare i en Församling; utan

2) Han bör ihågkomma, att såsom Gudaktighet är nyttig till allting (1 Tim. 4, 8.), så är en sann Gudaktighet isynnerhet oundgängligen nödig för framgången af en Schol Lärarens verksamhet a) Således bör han, såsom hwarje sann christen wara flitig i Gudaktighetens öfning för egen del; infinna sig i rätten

tid i kyrkan på Sön- och Helgedagar (hwarwid det är passande, att han begagnar klockarebänken i Choret för att hafwa uppsigt på barnen och gifwa ett godt föredöme åt dem och Församlingen), bewista de af presterskapet i kyrkan anställda förhör, flitigt läsa den hel. Skrift och derwid begagna sig af de hjälpedel, genom hvilka han kan komma till klarare insigt deruti samt rådfråga sig med ett upplyst Presterskap och begagna dess anvisningar så wäl i afseende på skriftens mening som dess tillämpning. b.) Dock må han icke anse Gudaktighetens öfning inskränkt till Guds Ords betraktande och bönen, utan hafwa akt på sig sjelf att han lefwer såsom Guds ord lærer. c) Derjemte tillhör honom att genom fortsättande af de studier och öfningar, som höra till hans kall, uppöfwa och alltmer fullkomna den skicklighet, som behöfwes till Schol Lärare kallet och som alldrig blifwer för mycken. d) Uti sitt uppförande i allmänhet söke han att förena anspråklöshet och wärdighet, som betyga åt honom allas aktning och bereda ett nyttigt och helsosamt inflytande af hans wandel.

§. 11.

Uti sitt förhållande till barnen söke Läraren i allmänhet att förena ett jemnt allwar med en mild och uppmuntrande, icke klemmande, wänlighet, så att barnen måtte för honom få och bibehålla både wördnad och kärlek.

Särskildt bör han i Scholan hafwa akt derpå,

1) Att han måtte kunna hålla sig sjelf uti en wiss liflighet eller lust i sin sysselsättning; ty det bidrager att underhålla barnens uppmärksamhet, muntra deras håg och befordra deras framsteg;

2) Att han icke gifwer obetänksamma befallningar och tillsägelser; ty när han då snart måste återtaga eller ändra dem, förloras lätt aktningen för det, som han en annan gång bjuder;

3) Att han icke utfar i häftighet eller gifwer barnen några öknamn wid wisad tröghet eller bristande fattningsgäfw, ty det gör dem bedröfwade och nedslagne och förlorad håg återkommer icke så lätt;

4) Att han wid Underwisningen beflitar sig om reda och

klarhet, om ett wisst urskiljande af barnens olika anlag, för-
måga och behof, på det hwart och ett af dem må wara jemnt
och passande sysselsatt;

5) Att han i synnerhet håller barnen till *lydnad* och *ord-*
ning, hwilka äro wilkoren för en scholas trefnad; samt

6) att han begagnar den kännedom om barnens lynne
m. m., som han af föräldrarna eller på annat sätt kan erhålla,
men också meddela föräldrarna hwad som af dem behöfwer
iakttagas för att barnen må få den rätta nyttan af underwis-
ningen i Scholan.

§. 12.

Läraren infinne sig i Scholrummet punktligt wid de be-
stämda lärotimmarnas början och qwarstadne der efter läro-
öfningarnes slut till dess barnen utgått; hafwe akt uppå att
Scholans Tabeller, böcker och öfriga tillhörigheter äro hwar på
sin plats, föranstalte, att rummet warder städadt, och, då så
behöfwes, eldadt, hafwe tillsyn att ingen eldsfara uppkommer,
samt innehafwe sjelf nyckeln till Scholrummet eller aflemne
den till klockaren eller annan pålitlig person i sin frånwaro.
Wid flyttning af Scholans tabeller m. m. till och ifrån termi-
nerna i de från faste Scholan aflägsne rotarne, äfwensom under
terminerna der, hafwe Läraren uppsigt, att intet förkommer
eller skadas (se för öfrigt X Cap.).

§. 13.

Under barnens fristunder wid Scholan hafwe Läraren
äfwen ett waksamt öga på deras förhållande, så att ledigheten
icke må begagnas till något syndigt, skamligt eller skadligt
utan blifwa till wederqwickelse för kropp och sinnen. — För-
troligt samtale han då med dem om Guds werk, som äro om-
kring dem, gifwe dem anledning till sinnrika förståndsöfningar,
wänje dem wid att hafwa Läraren till wittne wid sina lekar,
samt anställe med dem då enkla och nyttiga kroppsöfningar
eller framställe för dem något nyttigt eller nöjsamt till åskå-
dande eller åhörande o. s. v. Men allwarligen bör han afhålla
dem ifrån att kasta kronwägg eller på annat sätt spela om
penningar.

§. 14.

Honom åligger att föra en *Matrikel* eller *Skolbok*, i hwil-
ken barnens namn, föräldrar, födelseår och dag, tiden för in-
tagning i Scholan samt afgang derifrån jemte deras kunskaps-
mått wid inträde och utgång antecknas; likaledes en *Dagbok*
öfwer barnens uppförande, flit och framsteg, plats och flytt-
ningar inom Scholan, frånwaro, belöningar m. m. Dessa böc-
ker föras med ordning och omsorg, äfwen i afseende på den
yttre stilen och förblifwa för all framtid i Scholan.

§. 15.

Under det att Underwisningen pågår i den fasta Scholan
eller flyttScholan, eger Läraren, att hwarannan Onsdag eller
Lördag, efter samråd med ScholStyrelsens Ordförande, gifwa
barnen lof der och i stället, i någondera af de trakter, der
Scholan då icke pågår, efterhöra derwarande barns hemlexor;
men bör Söndagen förut derom kungöra, på det att på samma
gång skjuts för honom må kunna budas af Socknen. Efter
hwarje sådant förhör, bör han hos ScholStyrelsens Ordförande
anmäla, hurudant förhållandet med barnens hemläsning wisat
sig wara.

§. 16.

Will Läraren, utan att hafwa till annan lägenhet erhållit
transport, lemna sin befattning, uppsäge då sin tjenst minst
3:ne månader hos ScholStyrelsens Ordförande. Finner Schol-
Styrelsen sig befogad att honom ifrån tjensten skilja, gånge
dermed som i § 11 af Kongl. Stadga för Folk Underwisningen i
Riket föreskrifwes, och eger ScholStyrelsen, för sådan händelse,
att föranstalta om tjenstens uppehållande genom Vicarie till
dess annan Lärare kan hinna blifwa tillsatt.

§. 17.

Läraren, som bestrider Underwisningen wid den fasta
Scholan och wid flytt Scholan i den ordning här nedan (Cap
VIII) omförmeles och som icke hafwer någon annan befattning,
eger bostad uti Scholhusbygningen wid kyrkan, så att han nu

genast eger disponera det rum, som finnes bredwid Scholrummet, på nedra bottnen och får begagna windsammaren i Socckenstugubyggningen till dess ett större windsrum i Scholhusbyggningen hinner blifwa inredt, hvilken han sedan jemte vinden får begagna tillika med det nedra mindre rummet. Den mindre eller södra täppan wid klockaregården om 2 å 3 kappland får ScholLäraren disponera. Genom öfwerenskommelse med Resp. egaren af Ericslund kan ScholLäraren och erhålla till odling de jordbitar, som äro wid gaflarna af Scholhuset. Med wedbrand skall han fördes af Församlingen turwis af 2:ne rotar tillsammans årligen. I årlig lön åtnjuter han intresset af Schol Spannemålsfonden i Magazinet, hwilket belöper sig till 6 Tunnor qwarntorr Råg, hwaraf hälften betalas wid Thomasmäso- och andra hälften wid Walborgmässotiden (Dessa 6 T:r Råg anses lika med 4 T:r Råg och 4 T:r Korn) Dernäst tillkommer honom det statsbidrag, som för innewarande år utgår med 26 Rd 32 sk. B:co, men ifrån och med 1847 års början halfwa skyddsafgiften af Församlingen, som anses gå till mellan 50 och 60 Rd B:co eller derutöfwer. Widare åtnjuter han 16 sk B:co årligen af hwarje barn som begagnar Scholan eller som är inom Scholåldren utan att hafwa de för befrielse ifrån denna afgift fastställda kunskaper (se följ: Cap.) samt skall äfwen, i händelse Schol Cassan blifwer i stånd att någon löneförhöjning meddela, af densamma en sådan erhålla utom den årliga Collect, som är honom bewiljad.

IV Intagning i Scholan och afgång derifrån.

§. 18.

Barnens Scholålder bestämmes till fyllda 8 år, så att ehuru äfwen något yngre barn emottages i Scholan, erläggandet af Schol afgiften (16 sk B:co i 2:ne betaln[gar] den ena wid nyåret, den andra efter midsommar,) först efter fyllda 8 år kommer att inträda för hwarje barn intill dess det läser rent i bok och Catechesen utantill, ehwad det begagnar Scholan eller icke. Efter 11:te årets ingång fördubblas afgiften, så wida förhållandet är lika och barnet icke begagnar Scholan;

och efter 13:de årets ingång tredubblas densamma under enahanda förhållande. Begagnar barnet Scholan, blifwer alltid afgiften den wanliga utan förhöjning.

§. 19.

Intet barn, som är behäftadt med sådan sjukdom, som för de öfriga Scholbarnen kan wara farlig, får i Scholan intagas, så länge denna dess sjukdomsbeskaffenhet fortfar

§. 20.

Intet barn tillåtes att, utan hos Scholstyrelsen anmaldt giltiga skäl, afgå ifrån Scholan förr än det i 18 § omnämnda minsta kunskapsmått är inhemtadt; och då Föräldrar och Målsmän enligt Kongl: Stadgan äro förpligtade att hålla barnen i Scholan under det de äro i Scholåldren, så får afgång ifrån Scholan utan laga skäl icke ske när som hellst, utan wid slutet af läsetermin efter derom gjord anmälan. Föräldrar ege icke att egenmäktigt taga barnen utur Scholan för något, som kan synas dem dertill berättigade uti Scholans skötande eller tuktens upprätthållande; utan anmäla de förhållandet till ScholStyrelsens Ordförande.

§. 21.

De barn, som före Confirmationsåldren utgått ur Scholan, skola, genom ScholLärares försorg enligt ScholStyrelsens uppdrag, kallas, att, på wissa tider några gånger om året infinna sig hos Läraren för att förhöras och uppmanas att genom ytterligare läsning sig i god kunskap förkofra.

V. Om Underwisningen.

§. 22.

Före och efter hwarje dags underwisning hålles bön. Före morgonbönen och efter aftonbönen afsjunges en psalmwers, hwilkens melodi förut bör wara inöfwd. Bönen förrättas af Läraren och blott undantagswis någon gång af någon ibland

Scholbarnen, som med skäl kan anses dertill skicklig. Efter morgonbönen och före aftonbönen uppläses af Läraren eller af den, som förrättar bönen ett eller halft Capitel eller en del af ett Capitel uti Ewangelierna eller Apostlagerningarna, gång ifrån gång i ordning och Läraren gifwer, der så behöfwes, en kort förklaring af ordaförståndet. Sista läsedagen före instundande Sön- eller helgedag uppläses på samma sätt dithörande Gudstjensttexter med Collecten före och bönen efter, samt under Passionstiden Christi pinos historia på Fredagarna, då Scholbarnen med Läraren icke äro i tillfälle att bewista Gudstjensten. Med förklaring af BibelOrdets läroinnehåll må ScholLäraren icke befatta sig såwida han dertill icke af Pastor får särskildt uppdrag.

§. 23.

Underwisningsämnen både i den fasta Scholan wid kyrkan och i flyttcholorna äro

1) *Innanläsning* af svensk och latinsk stil; *rättläsning* efter stafningsreglorna och *wälläsning* efter skiljetecken och innehåll;

2) *Utanläsning* af Catechesen, hwarwid synnerlig wigt lägges på *rättläsning*, ordaförståndet utvecklas och inpreglas genom swarens fördelande i mindre frågor. Den korta *Religionshistorien* före Catechesen läres utantill, *förklaras* och *utwidgas* af Läraren för de barn, som ej få tillgång till någon annan Biblisk historia. *Hustaflan* efter Catechesen läres ock utantill äfwensom af *Nya Testamentet* wissa hufwudspråk och *tjenliga Psalmer* förelägges till utanläsning, efter anwising af Pastor.

3) *Kyrkosång* efter Psalmodikon, så att barnen må lära att sjunga och skola till kyrkosången minst 3:ne timmar i weckan användas. Sista sångtimmen före Sön- och Högtidsdagar användes till att inöfwa de Psalm melodier, som skola i kyrkan sjungas.

4) *Stilskrifning* efter förskrift i sandbänk, på tafla och på papper; *rättskrifning* efter stafningsreglorna och *wälskrifning* efter goda mönster. För både stilskrifning och rättskrifning, ådagalagd genom att skrifwa efter diktering och egen uppsats, böra barnen uti en särskild bok skrifwa en profsida i månaden

samt wid terminens slut en dessutom. Dessa sednare förwaras i Scholan. Kännedom om den gamla Swenska skrifstilen bör äfwen meddelas, så att hwar och en, som kan *skrifwa* latinsk stil, äfwen må kunna åtminstone läsa den Swenska.

5) *Räkenkonst* i hufwudet och på tafla minst till och med qwatour species i sorter.

§. 24.

Skulle af de barn, som begagna Scholan några medhinna eller önska att lära mera, såsom Fäderneslandets historia och Geografie, hufwuddragen af Allmänna historien och Naturläran; Linearteckning och allmänna begrepp af Geometri, Grammatik m. m. dylikt, så är Läraren pligtig att i dessa ämnen underwisa. Särskildt åligger honom, att handleda barnen uti Gymnastiska öfningar och under sommartiden underwisa gossarna i simkonsten samt ej låta dem ofta bida under [= bada utan?] sin tillsyn.

VI. Läro-Method

§. 25.

Wexelunderwisnings methoden må begagnas i de ämnen, der densamme är tjenlig, (således icke wid Christendomsunderwisningen) eller behöflig (således icke, då, lärjungarnes antal icke öfwerstiger 20) Men då Läraren med Orförandens i ScholStyrelsen begifwande finner Wexelunderwisningsmethoden användbar, hafwe han dock noga tillsyn, att de, hwilka han sätter till monitörer, äro dertill skicklige, att deras egen förkofran i kunskap icke uppehålles eller hindras och att omwexling sker med monitörer. Sjelf hafwe dock Läraren noga uppsigt öfwer underwisningens gång i hwarje cirkel, och fastän han turwis bör sysselsätta sig som monitör wid cirklarna, lemne han dock alldrig ur sin omtanka de cirklar, som stå under andra monitörer.

§. 26.

Wid Christendoms Underwisning och handledning i Bibliska historien, sitte barnen i sina rum och Läraren gifwe ifrån

Cathedern förklaringar, frågor, rättelser af swar o. s. v. under alla barnens åhöro. Likaså anställe han förhör öfwer det, som barnen under Cirkelläsning hafwer lärt. —

VII. Disciplin.

§. 27.

Barnen infinne sig i Scholan nyss före det utsatta klockslaget hwarje för dem bestämd läsedag, twättade och kammade och intage utan stoj och stimmande sina platser, stilla afbidande Lärarens ankomst — Barnen wise owilkorlig lydnad för alla Lärarens tillsägelser och befallningar samt iakttagde så inom som utom Scholan ordning, snygghet och anständighet. På vägen till och ifrån Scholan tage de sig wara för elaka upptåg, men bemöte med höflighet och tjenstaktighet hwar och en, som de möta, och ware sins emellan enige och wänlige, på det man i allt deras förhållande må se, att de wilja behaga Gud och menniskor.

§. 28.

Felar ett barn emot något häraf, ehwad det wara kan, så betänke Läraren allraförst hwaraf felet kommer och inrätte sitt förhållande derefter —

1) Härflyter felet af *oförstånd*, så rättas det genom wänlig underwisning;

2) Kommer felet af *barnslig öfwerilning* eller hastighet och obetänksamhet och ser Läraren, att barnet hjertligen sörjer deröfwer, så låte han ingen förebråelse höras, utan uppmuntre barnet, att det åter må blifwa wid godt mod och af förlåtelsen hemta willighet och kraft till att bättre taga sig tillwara;

3) Är en ifrån dåliga exempel uppkommen *wana* orsaken till barnets fel, så rättas det med allwarsamt uttaladt missnöje emot felet men med wänlighet emot barnet; men förnyas samma fel blifwer förmaningen mera allwarsam —;

4) Kommer felet af *elak sinnesart*, som genom wana och andra inflytelser blifwit mera djupt rotad såsom att tala osanning, att snatta ifrån sina kamrater och sedan neka m. m.

dylikt, så behöfwes den allwarsammaste tillsägelse. Hjelper sådan ändock icke så att barnet låter bringa sig till uppriktighet, som är det första af all bättring, så må kroppslig aga, men med förstånd och urskillning användas; men icke för att bringa till bekännelse, utan för att bryta det hårda sinnet. Följer icke bättring efter en och annan gång använd aga, eller förekommer något fel af gröfre art, anmäles sådant af Läraren till Pastor, äfwensom då något barn egenwilligt eller genom föräldrars wårdslöshet aldeles afhåller sig ifrån Scholan, eller utan tillåtelse eller anmaldt förfall, oftare uteblifwer.

5) Förekommer ibland barnen något swårare fel, der gerningen är känd, men gerningens utöfware okänd, använde Läraren sitt bemödande att få den felande till uppriktig bekännelse, till och med med löfte att blifwa ostraffad, hvilket löfte måste obrottsligt hållas; blifwer då icke uppriktig bekännelse, anmäles saken till Pastor;

6) Då något allmänt fel fordrar allmän rättelse, så gifwes densamma i form af förmaning till det bättre, som man will att barnen skola blifwa, hellre, än såsom förebråelse för det sämre, som man will rätta.

7) Då något *enskildt* fel fordrar rättelse eller bestraffning inför alla, akte Läraren derpå, att intrycket af rättelsen eller bestraffningen måtte blifwa gagneligt för de dertill oskyldiga utan att skada den skyldige —

8) Läraren ihågkomme i allmänhet, att en uppriktig bekännelse bör afwäpna hans arm och afbryta förebråelsens udd på hans tunga.

VIII Lätotider och Ferier

§. 29.

Scholan hålles öppen *tio månader af året*, på det sätt att *första terminen* börjas dagen efter tjugonde dag Jul d. 14 Januarii på det ställe i Nyckelby, Ogensjö eller Gise Rote, som finnes tjenligt och är i tour att Scholan emottaga och denna termin fortsättes till d. 31 Mars.

Andra terminen börjas d. 7 April i Scholhuset wid kyrkan och fortsättes till d. 1 Julii —

Tredje *terminen* börjas d. 7 Julii uti Öknäs, Tofsö eller Örboholms Rote på det ställe, som finnes tjenligt och är i tour och denna termin fortsättes till den 14 September.

Fjerde *terminen* börjas d. 21 September i Scholhuset wid kyrkan och fortsättes till den 13 December. Alla söcknedagarna i weckan äro läsdagar. Onsdags och Lördags eftermiddagar äro dock lediga —

§. 30.

Den rote, som är i tour att emottaga FlyttScholan bestämes af Schol Styrelsen, och inom hvarje Rote uppgöra hemmansåboerna sig emellan en tour för Scholans emottagande, dock att det rum som finnes för Scholan af Schol Styrelsen pröfwat i anseende till läge eller beskaffenhet tjenligt, och att Schol Läraren emot enskild öfwerenskommelse mellan honom och hemmans åbo erhåller husrum och uppehälle under schol tiden. Komma hemmansåboerna i Roten icke öfwerens om, hwarest Scholan skall hållas, bestämes det af Schol Styrelsen.

§. 31.

Det är föräldrar obetaget, att, till hwilken trakt af socknen de än höra, hafwa sina barn i Scholan äfwen då den hålles i andra trakter än der de bo, och warda de dertill uppmuntrade; men då Scholan hålles i den trakt, der de bo, skola deras barn der begagna Scholan —

§. 32.

Barnen skola på alla läsdagarna i weckan komma så tidigt tillsammans, att Bön och Bibelläsning blifwit hållne till kl: 9 f. m., hwarefter underwisningen fortsättes till kl: 12. Eftermiddagarna underwisas 3:ne timmar den ljusare årstiden eller ifrån kl: 2 till 5 och twenne timmar den mörka årstiden eller ifrån kl. $\frac{1}{2}$ 2 till $\frac{1}{2}$ 4.

§. 33.

Ferier utom emellan terminerna, äro ifrån Dymmel- Onsdagens middag till 3:dje dag Påsk och tillfälliga någon gång efter Pastors bepröfwande; men på egen hand eger Läraren icke att Schol lof meddela.

IX Hemläsning.

§. 34.

Åt de barn, som dagligen besöka Scholan, gifwas hemlexor för utanläsning af sådant, som Läraren wet, att de kunna läsa rent innantill. Dessa hemlexor afpassas efter barnens ålder och fattningsgåfwa samt efter den tid, som de hafwa att tillbringa hemma, ehwad det är emellan läsdagar eller terminer. I allmänhet är det dock bättre, att lexan är för liten, än att hon är för stor; ty i förra fallet kan Läraren med rätta fordra, att barnet skall nöjaktigt kunna göra reda för densamma. De barn, som med tillåtelse besöka Scholan endast hwarannan eller hwar tredje dag i weckan, böra af Läraren få anvisning till sådan sysselsättning under mellantiden, att Läraren kan pröfva, huru densamma blifwit använd.

§. 35.

De barn, som icke besöka Scholan, men är inom Schol äldren böra infinna sig wid Scholförhöret i den trakt der de bo för att förhöras, om de hafwa den kunskap, att befrielse från Scholafgiftens erläggande för dem må kunna bewiljas —

X Scholans tillhörigheter

§. 36.

Öfwer Scholans alla tillhörigheter upprättas och hålles, genom Schol Styrelsens försorg ett Inwentarium eller en förteckning. Lärare, som emottager Scholan, emottager ock Scholans tillhörigheter efter denna förteckning i omwårdnad under ansvar, som med hans qwitto å förteckningen styrkes. Till sin egen säkerhet tage han en afskrift af denna förteckning och införe äfwen uti densamme allt, som genom inköp eller gåfwor eller dylikt blifwer Scholans tillhörigheter, äfwensom hwad som genom tiden eller nötning blifwer skadadt eller obrukbart.

§. 37.

För dessa Scholans tillhörigheter answare Läraren med sin lön eller annan sin egendom och ersätte derutaf all skada,

som genom hans förvällande derå uppkommit. Förstöres något genom barnen och Läraren det hos ScholStyrelsen anmäler inom 14 dagar, ware han för ersättningsanspråk fri och skadan ersättes af Föräldrarna till det barn, som af elakhet eller vårdslöshet något förderfwat. Ersättningen utfages af ScholStyrelsen.

§. 38.

Utom den Inwentering, som hålles wid Lärares tillträde, förrättas äfwen af ScholStyrelsen inwentering wid midsommars terminens slut —

§. 39.

Hwad som genom nötning blifwer skadadt eller obrukbart, repareras af Församlingen eller inköpes för Schol Cassans medel —

XI Söndags Schola

§. 40.

Då Pastor eller hos honom möjligen anställd S. M. Adjunct kan få tillfälle och medhinner, att, utom de på Söndags morgnarna wissa årstider enligt kyrkolagen anställda Catechismi förklaringar och förhör och utom den allmänna Gudstjensten på Sön- och Helgedagar, bidra till fleres underwisning och uppbyggelse på nämnde dagars eftermiddags stunder och derföre öppnar en Söndags Schola, är så wäl Schol Läraren pliktig, att sig derwid infinna och meddela underwisning i de stycken honom af Prestmannen anwisas, som ock de af Församlingen, hvilka till Söndags Scholan kallas, i synnerhet den uppwexta ungdomen, förbundne att densamma bewista —

§. 41.

Den tjenstförrättande Prestmannen är ledare af Söndags-Scholan och öppnar densamma med att låta afsjunga en eller annan Psalmwers och förrätta bön; använder derefter en tim-

mas tid till att uppläsa och förklara något Capitel i Bibeln i ordning, gång efter annan, gör deröfwer några frågor och deraf någon tillämpning, slutar med en af ämnet hämtad kort bönesuck, allt efter eget bepröfwande, för hvilket det icke tillkommer ScholStyrelsen att någon föreskrift meddela. Under hans inseende företager derpå Schol Läraren underwisning i kyrkosång eller något annat af Presten anwisadt, ämne såwida Församlings Läraren icke sjelf äfwen använder den återstående timmen till uppbyggelse på annat sätt och avsluter sammankomsten med aftonbön och afsjungande af en Psalmwers —

§. 42.

Twänne timmar ifrån kl: 3 till 5 eftermidd:n under den wackrare årstiden torde på detta sätt af Sön- och Helgedags eftermiddagarna kunna användas; men icke längre tid utan särskild anledning efter Pastors bepröfwande —

§. 43.

Sådane uppwexte personer, som sakne nödig Christendoms-kunskap, skola, då af Presten till Schol Läraren henwisa, af denne sednare erhålla lexor till förhör i Söndags Schola före eller efter Gudstjensten och Schol Läraren skall med enkel förklaring göra dem bekante med ordaförståndet af det, som de läsa —

§. 44.

Då Schol Läraren har sin werksamhet på något ställe i de aflägsna rotarna, bör han der handleda den uppwexande ungdomen isynnerhet till ett sådant användande af hvilodagen, som länder till Guds ära och deras eget sanna wäl. Men icke befatte han sig med Bibelförklaring, ej heller antage han ett sådant sätt att förmana, som en prest allena tillkommer.

§. 45.

Anses Schol Läraren af Pastor skicklig att meddela en sådan kannedom om Guds werk, som icke förminskar utan förökar kärleken till Guds ord, så må Schol Läraren, då han uppdrag dertill erhållit, på meddelande af underwisning i så-

dana ämnen åt uppwxande ungdom, använda någon stund af hwilodagsledigheten och deraf sjelf hemta wederqwickelse och krafter till en ny arbetsweckas mödor —

Detta reglemente blifver gällande ifrån den dag, då Consistorii stadfästelse härå erhållits, och skall behörigen kungöras samt wissa §§ deraf wid särskilda tillfällen uppläsas —

Westerljung den 26 September 1846 —

Erik Malmborg
v. Pastor.

J. E. Lindgren
Per Jonsson i Sille
Jonas Olsson i Westankärr
Anders Andersson i Nyckelby

F. D. Görges
Eric E. Andersson i Skällberga
Eric Ersson i Södertuna
Nils N. Andersson i L:a Tofsö.

Uppläst i Allmän Sockenstämma den 4 Oct. 1846 gilladt och antagit, intyga på Församlingens wägnar¹

Olof Andersson i Tunsäter,
Anders Andersson i Römorö,
Per L Persson i Häse björkö,
Anders G. Andersson i Hillsta,
And. Eklöf i Ryssland,
Anders A Andersson i Äf-
lingeby,

Förestående Schol Reglemente är af Dom Capitlet godkändt och till behörig efterrättelse fastställdt intygar Strengnäs Dom Capitel d. 14 november 1846.

Ex officio
J. E. Flodberg
(Cons. Not.)

¹ Förestående mening samt orden "Swenska skrifstilen" och "Swenska" i § 23 mom. 4 äro i avskriften skrivna med tysk stil. Avtrycket har följt den mycket tidiga avskriften i SAF:s arkiv.

Drag ur folkupplysningens historia i Levede (Gottland) under 1800-talet.

Av folkskollärare REINH. CEDERLUND.¹

År 1803 den 4 och 5 juni höll Visbybiskopen Johan Möller² visitation i Levede, därvid biträdd av doktor Nikolaus Gardell, doktor Olof Fähræus, magister Mikael Kolmodin, magister Albrekt Ekholtz och magister Martin Gustafsson. Dessa lärda herrar höllo förhör med församlingens ledamöter, så väl äldre som yngre i kristendomskunskap. Det avlopp till Præsuls och samtliga examinatorers tillfredsställelse samt slutades med en förmaning och uppmutran till alla i gemen och var och en i synnerhet att sorgfälligt bibehålla och såvida möjligt är, förkovra denna viktiga kunskap, vilken icke blott bör finnas god och försvarlig i bokstaven utan även visa sig verksam i en dygdig och kristelig umgängelse. För att nå detta mål gav biskopen till pastors och församlingarnes gemensamma efter rättelse följande erinringar:

1. "Att barnen böra lära läsa i bok hemma hos sina föräldrar, som förmodas riktigt kunna undervisa dem i stavningen, varöver pastor dock bör hava sorgfällig uppsikt, vilken undervisning bör begynnas i god tid vid 6:te eller 7:de året;

2. Att husförhören börjas strax efter jul, dock ej förr än de vanliga julkalasen ändats, så att de kunna sluta till fastan, då undervisningen med nattvardsungdomen företages och fortsattes efter påsk en gång i veckan, så att de med gott ansvar

¹ Läraren, klockaren, organisten, poststationsföreståndaren J. R. Cederlund, Levede, är född 1864, avlade folkskollärarexamen 1888 i Linköping, ordinarie i Levede 1890.

² Om honom jfr här *Westerin* Västerhaninge.

vid midsommarn kunna undergå konfirmation, som bör ske en predikodag i kyrkan, och därefter admitteras till den heliga nattvarden.

3. Att full mässa vid nattvardsgångar kan avläggas och Tron läsas på det gudstjänsten, särdeles vintertiden, ej må räcka allt för länge.

4. Att gossarne sitta i särskilda bänkar framme i koret under gudstjänsten som är en ganska vacker sed och tjänar att öva dem i kyrkosången samt att med tillbörlig andakt bevista gudstjänsten.

5. Att ungdomen icke förmenas roa sig med dans; men att denna aldrig tillåtas aftonen före någon högtids- eller söndag, aldrig anställs utan i några av föräldrarnas eller de gamlas närvaro, som över sederna ha uppsikt, icke heller fortsättes långt in på nätterna.

6. Att klockare och skolmästaresysslor, som i vardera församlingen bestridas av tvenne särskilda personer, framdeles vid enderas avgång bliva förenade, på det lönen må bliva förbättrad och församlingarna till sin betydeliga nytta kunna erhålla skicklige personer till barnundervisningen."

Med avseende på sist nämnda punkt kan upplysas att enl. lag av den 28 aug. 1666, som landshövdingen von Segebaden i särskild kungörelse av den 19 april 1788 ytterligare upprepar och lägger Gottlands inbyggare på hjärtat, skulle en klockare på Gottland i lön åtnjuta: 1) Av varje gård $\frac{1}{2}$ lop eller 4 kappar råg samt matskott till jul, bestående av 1 bröd, ett stycke kött, vanligast ett fårlår och 2 kannor öl eller 1 kappe malt; 2) Av kyrkans tavlepenningar 1 Daler s. m. (på några ställen 24 öre); 3) Stuga och fähus som församlingarna bygga och underhålla; 4) Större eller mindre åker- och ängsstycken, som pastorerna av prästbordets jord emot särskilda tjänster till dem upplåta.

Skolmästarelönen var genom samma lag bestämd till: 1) 1 lop råg av hemmanet; 2) Av kyrkans tavlepenningar $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ eller 1 Daler silvermynt (svarande mot 10 kappar råg); 3) Fritt hus, som förs. gemensamt underhåller.

I Levede hade skolmästaren, åtminstone några år längre fram i tiden, även "8 styver" om dagen för varje barn, som infann sig till undervisningen.

År 1808 klagar pastor, hovpredikanten Laurentius Olde, inför sockenstämman "att den tillväxande ungdomen, isynnerhet uti några Rotar var uti kristendomskunskapen mindre bevandrad, än vid hans förra uppvaktning i pastoratet" (1803).

1810 den 5 maj begärde skolmästaren och vikarierande klockare Olof Alfström bli antagen som ordinarie klockare och att bägge sysslorna skulle förenas, såsom redan biskop Möller yrkat och konsistorium i särskild skrivelse önskat. Hovpredikanten Olde påminte härvid, att: då Alfström väl ägde skicklighet att förestå klockaretjänsten, men däremot saknade de egenskaper, en skolmästare, enligt författningarna nödvändigt bör äga, såsom att kunna vaccinera, öppna åder, undervisa uti skrivande och räknande m. m. pastors mening väl icke vore, det Alfström skulle utbyta skolmästaresysslan, den han redan uti flera år innehaft emot den mindre indräktiga klockaresysslan, och att en annan skulle till skolmästare antagas, som kunde vara den uppväxande ungdomen till full nytta, vilken utväg likväl skulle varit den önskligaste; utan vore pastors avsikt, att låta detta ärende förbli vid, att Alfström så länge skulle bestrida båda sysslorna och åtnjuta ty åtföljande löner, tills man kunde finna en duglig man, vilken emot åtnjutande av klockarens lön och inkomster, samt jämte bestridandet av denna tjänst, även kunde gå församlingens ungdom tillhanda med undervisning uti skriva och räkna samt vid nödiga tillfällen låta åder och vaccinera; då även efter Alfströms avgång bägge sysslorna kunde förenas, över vilket beslut skolmästare Alfström så mycket mindre kunde hava anledning att klaga, som bägge sysslornas förening uti hans person ingalunda varit villkor vid hans antagande till skolmästare.

Då några utav församlingens ledamöter förnyade ovanbemälda anhållan, frågade pastor: "Antingen de önskade en förbättrad undervisning för sina barn, eller de voro nöjda med den dårliga och ofullständiga, som genom bifall till deras anhållan kunde förväntas." De svarade, att de voro bäst nöjda med den dårliga, blott pastor ville bifalla deras begäran. Då de själva hulpt sig med den undervisning, deras föräldrar, efter den tidens sätt, lämnat dem, borde deras barn även vara belåtna, om för dem bättre undervisning icke vore att tillgå. Där-

för tillkännagav pastor att långt ifrån att denna fråga skulle bliva ett oenighetsfrö emellan honom och hans åhörare, önskade han blott, att de icke måtte misskänna hans välmening emot dem och den uppväxande ungdomen. Protokollsutdrag över förloppet skulle Alfström meddelas, vilken ägde att därmed vända sig till det Högvördiga Domkapitlet, för att efter dess mogna prövning och beslut undfå vederbörlig vice eller ordinarie klockarefullmakt.

Alfström skötte båda befattningarna och vid visitationen i november 1813 höll kontraktsprosten Olof Fähræus förhör med ungdomen, varvid "ungdomen av Levede socken ävensom av Gerum åtskildes på var sin sida av gången att så mycket bättre utrönas skulle, vilkendera klockaren visade bästa skickligheten och driften vid barnaundervisningen. Därvid utröntes att skolmästaren uti Gerum ägde större fallenhet för barnaundervisning än den i Levede, emedan ungdomen i Gerum förmärktes redigare i sina svar och voro mera för sig komna."

Alfströms ungdomar voro grupperade i 3 klasser och förhördes var 3:dje söndag. Gerumungdomen var likaledes delad i 3 klasser, av vilka 1:sta och 2:dra höllos tillsammans i ett läxlag, varför de varannan söndag fingo nya läxor. De kunde därför besvara frågor ur både Luthers och Svebilii förklaring.

Prosten frågade sedan om skolmästarne kunna väl stava och läsa redig innanläsning, samt väl skriva och läsa svensk och latinsk stil och därutinnan handleda ungdomen ävensom lära dem räkna quatuor species, vilket kyrkoordningen och senare kungl. författningar i synnerhet föreskriva såsom egenskaper oundärliga vid förslags upprättande och klockarevalen. Svarades: att vid stavning och innanläsning vore föga att klandra, men i skrivning av svensk och latinsk stil vore, ävensom i räkning, mindre fullkomlighet.

Prosten frågade vidare efter om "inom pastoratet funnes några ynglingar, som hade god sångröst och lust att i Visby trivialskola på räkneklassen danas till fullt godkända klockare" och lovar stipendium på 16 riksdaler banko.

År 1816 den 30 juni höll biskopen Carl J. Eberstein visitation och fann de gamles kristendoms-kunskap försvarlig men de ungas klen. Biskopen föreställde församlingen nödvändig-

heten av en bättre undervisning än hittills. "Barnen borde framför allt lära redigt läsa i bok, varförutan minnesläsningen är föga nyttig. Att de föräldrar, som ej själva äro i tillfälle att undervisa sina barn hålla dem ordentligt i skola, antingen hos någon i grannskapet kunnig och därtill ledig eller ock ovillkorligen hos skolmästaren; att skolmästaren under vintermånaderna ordentligen och turvis håller läsemöten i gårdarna, samt att ungdomen, efter sin kunskap i klasser indeld, under den ljusare och mindre kalla årstiden tillhållas att *varje* söndag läsa för skolmästaren i kyrkan, *efter* predikan, när den är först, och *före* predikan, när den är sist. Och för att få denna ordning införd och följd, tillsades pastor, att i ordentlig sockenstämma med varje församling så fort ske kan överenskomma och uppsätta de regler, som härvid anses tjänligast och desamma till biskopens vidare granskning och fastställande ofördröjligen inlämna."

Sådana regler blevo sannolikt aldrig uppsatta, ty, när Pastor den 10 nov. samma år (1816) vid stämma skulle låta granska visitationsprotokollet, "förklarade socknemännen rörande ungdomens och i synnerhet de senaste Catecumenernas svaga kristendoms-kunskap, att den endast härrörde av fruktan hos ungdomen, den Herr Biskopen själv examinerade, men att ungdomen skulle befunnits helt annorlunda, om den blivit förhörd av någon, av densamma mera känd, helst större delen ibland dem, innan de undergingo konfirmation, voro någorlunda försvarliga i kunskapen."

Prästen övervakade sedan skolmästarens förhör i kyrkan, "på det skolmästaren måtte i den delen visa noggrannhet".

Följande år (1817) voro klagomål anförda emot skolmästarens oskicklighet i undervisningssättet och obehörig stränghet i ord och åtbörder mot sina skolbarn. Kyrkorådet ger honom en allvarlig skrapa och anmodar honom att "emot barnen iakttaga anständig saktmodighet på det de icke måtte ledsna och ändamålet med barnaundervisningen förfelas."

En del föräldrar tredska och vilja ej låta sina barn undervisas. Då griper kyrkorådet in på ett radikalt sätt. Änkan Anna Greta Andersdotter, Tummelbos, och hennes son Johan Christenson kallas att infinna sig inför rådet men hörsamma

icke kallelsen. "Kyrkorådet tog dock i övervägande", heter det, "vad utvägar borde tagas med Johan Christenson, som nu över 20 år gammal icke kunde läsa i bok, ännu mindre hade någon insikt i kristendomsläran, så att han kunde admitteras till den h. nattvarden, helst hos honom själv ingen lust förspordes, eller hos modern någon omtanke att förskaffa honom någon undervisning. Socknen hade väl redan erbjudit sig att under skolgången i vinter lämna honom uppehålle på det sätt, att han dagligen efter tur skulle gå till husbönderna; och att skolpengarna skulle tagas utav fattigkassan. Men, som gossen behövde kläder, och hans skolgång hindrades genom de tillbudna matdagarna, som utom dess medförde olägenheter, åtog sig pastor, att vid instundande skattskrivning låta skriva honom i sitt bröd, förse honom med nödiga släpkläder och lön, som för hela året bestämdes av kyrkorådet till 8 riksdaler riksmünt och att från nu (i november) och till påsk låta honom på förmiddagarna gå och läsa hos skolmästaren, vars arvode, sedan han närmare uttrönt gossens läraaktighet, skulle bestämmas och utav fattigkassan bestridas."

År 1821 den 27 maj får Alfström åtskilliga anmärkningar av visitator, prosten Georg Filip Hallenberg. Ungdomen var som vanligt "mindre färdig i sin kristendom" och så läste de den av Svebilius utgivna katekesförklaringen, vilket prosten ej tyckte om utan ålade skolmästaren "tillhålla den uppväxande ungdomen att läsa den av ärkebiskop Lindblom utgivna och till lärobok i religion påbudna förbättrade katekesen."

Under en ny lärare tyckes sen allt gå sin jämna gång. Vid prostvisitation den 9 maj 1833 får visitator som svar på frågan om "skolverkets tillstånd" härstädes, att skolmästaren Olof Pettersson i Levede "är skicklig undervisare och håller barnskola hemma i sitt hus; men Gerum skolmästare är gammal och sysslan bestrides av mågen; att ingen sockenstuga, än mindre särskilt skolhus, här finnes varken i moder- eller annexförsamlingen. Vice pastor Lutteman anmärkte härvid, att han under sin ämbets tid här inrättat en skrivskola i sakristian, där han söndagseftermiddagarna undervisat ungdomen. Frågades om någon ordentlig söndagsskola, indelad i 3:ne klasser efter den läsande ungdomens olika ålder och framsteg i utanläsningen av

den tillförordnade läroboken här finnes. Då en sådan inrättning ännu saknades, överlämnade prosten denna ömma och av mångårig erfarenhet beprövade goda sak den nu tillträdande pastors verksamma nit och omvårdnad, helst om inrättningen kunde åtminstone med tiden utvidgas och ökas, såsom redan i en av visitators (Laurins) församlingar (Stånga) befinnes, med en 4:de klass eller skrivklassen. Pastor kunde ej utlova en närmare egen verksamhet vid denna undervisning men förmenter att den genom klockaren i Levede som redan i sitt hus håller skrivskola, snarligen och lätteligen skulle kunna verkställas." Klockarens skrivskola besöktes redan av ett 20-tal ynglingar, av vilka några voro från andra socknar. "Med en sådan söndagsskolas inrättning borde", enligt prosten, ingen "admitteras till undervisning hos pastor för första nattvardsgången, som ej redan genomgått skolan, åtminstone är inskriven i dess 3:dje klass och någon tid där lärt, d. v. s. i minnet fattat nästan hela katekesen. Och frågade prosten, vad kontroll pastorsämbetet här har på ungdomen, att den ej genast efter första nattvardsgången glömmar sin förvärvade kunskap. Svar: Ingen annan än söndagsläsningen för skolmästaren, varvid prosten underrättade att han brukar, efter kungörelse därom från predikstolen söndagen förut själv förhöra denna ungdom en à 2 gånger om året och funnit därav mycken nytta."

Emellertid uppfylldes ej biskopens och prostens förhoppningar att den nye kyrkoherden skulle främja arbetet att få till stånd en växelundervisningsskola. Pastor avrådde läraren ofta från att i Visby skola genomgå en fortbildningskurs för att vinna kompetens till lärare i nämnda slags förbättrade skola. Han motarbetade senare byggandet av skolhus och måste efter fem års strider 1848 tvingas av K. M:t att deltaga i omkostnaderna (med 41 rdr). Vid biskops visitation $\frac{24}{6}$ 1837 förklarade han att "hans bemödanden om växelundervisningsskolas upprättande mött så stora hinder att det ej varit honom möjligt desamma besegra." Pastor arbetar dock på befolkningens hyvsning och i ett sockenstämmoprotokoll, hållet vid stämman i Gerum den 30 sept. 1838, heter det ordagrant:

"Sedan pastor förut vid flera tillfällen föreställt församlingens ledamöter de olyckliga följderna av ett omåttligt bruk

av starka drycker, hade sockenstämma till i dag blivit pålyst i ändamål, att, då absolut nykterhet ej kan tillvägabringas, det onda åtminstone för det uppväxande släktet med tiden må förekommas och överenskommelse och beslut fattas om inskränkning och ett måttligt bruk av spirituosa, varefter, sedan någon överläggning ägt rum, på pastors framställning följande beslut fattades:

1) Skola föräldrar och husbönder avhålla sina barn och tjänare ifrån allt bruk av starka drycker tills de äro 15 år, då de vanligen skola beredas till deras 1:sta nattvardsgång, vid vilket tillfälle en ömsint lärare icke lär underlåta att på ett tjänligt sätt visa dem nyttan av och det berömvärda uti att även för framtiden avhålla sig därifrån.

2) Då det vore orätt att förneka ungdomen att på söndagsaftnar roa sig i s. k. lekstugor; men erfarenheten visat att därstädes den ena ynglingen ofta uppeggar och förför den andre till ett omåttligt bruk av starka drycker, varigenom den eljest dygdige ynglingen ofta utövar lättsinniga och sedeslösa gärningar, som ådraga honom olyckliga följder och föräldrarna tröstlösa sorger och bekymmer, så, till förekommande härav, beslöts att vid lekstugor alls inga spirituosa drycker av Rom, Arrac eller brännvin få av värden till ungdomen lämnas eller på stället förtäras.

3) Såsom till ordningens mera bibehållande vid de s. k. kalaserna, av vad namn och beskaffenhet de vara må, skall hädanefter det efter måltiderna vanligen tillställda brännvinsbordet alldeles avskaffas och endast de i dag bestämde supar med vanliga glas av värden, utan övertalande, gästerna erbjudas, nämligen 1 välkomstsup och vid bordet 1 aplitsup, 1 D:o på fisken och 1 på steken, varefter flaskorna tagas från bordet. Sedan på aftonen omkring kl. 7 bjuder värden, de av gästerna som vilja hava, 1 s. k. kaffesup och slutligen 1 sup vid bord-sittningen på natten eller vid avskedet. Således tillsammans 6 supar å varje kalas.

4) Som punsch är en alldeles överflödsvara och ingredienserna därtill dyrt köpas, ansågo församlingens ledamöter denna dryck icke böra finnas i något deras kalas utan helt och hållet avskaffas."

Den 11 nov. samma år var ärendet föremål för Levede sockenstämmas behandling. Protokollet från Gerum upplästes, "men ledamöterna förklarade enhälligt att de alls icke ville binda sig vid något visst i detta avseende utan nu som förut begagna spritdrycker efter behag. Även beslutet att avhålla ungdomen under 15 år från spritdrycker motsades, oaktat pastor på det kraftigaste föreställde dem, att det är föräldrars ansvarsfulla plikt att avhålla sina barn ifrån det som i framtiden möjligen kan bereda barnens fördärv och dem själva sorger och bittra förebräelser." Brännvinsbordet vid kalaserna skulle dock avskaffas liksom spritförtäringen vid lekstugorna.

År 1843 den 12 febr. föredrager pastor i sockenstämma "Kungl. Maj:ts Nådiga stadga av den 18 juni 1842 ang. folkundervisningen i Riket", varvid ordf. framställde "vikten och fördelarna av en mera utvidgad folkundervisning, föräldrarnas dyra plikt att förskaffa sina barn en sann och kristlig bildning samt skicklighet att en gång förstå sitt levnadskall och bliva redbara människor, ävensom att, då det är allas vår plikt, att såsom trogne undersåtar med nit och beredvillighet gå vår nådige konungs landsfaderliga påbud till mötes, vi så mycket mera i detta avseende böra göra det, som med ifrågavarande skol-inrättning äsyftas: våra barns eller det uppväxande släktets danande till kristliga och ganeliga samhällsmedlemmar."

Därpå beslöts, att, som Levede pastorat är varken vidsträckt eller folkrikt och församlingarna ansågo det både kostsamt och överflödigt att inrätta skola i varje socken, förena sig om en skola, vilken komme att uppföras i Levede. Till plats för denna föreslogo kommitterade den vackra ängen invid kyrkan, enär man önskade förena lärare- och klockaretjänsterna och enär pastor borde få det bekvämt, enär han skulle ha tillsyn över skolarbetet. För att få den mera centralt belägen beslöt dock stämman 1843 att förlägga byggnaden på den torra grusåsen 300 meter längre i öster! Materialen skulle tillsläppas av *hemmansägarna* men arbetet verkställas gemensamt av *hemmansägarna* och "inhyses" d. v. s. arbetare utan *jordbruksfastighet*.

Lärarens lön skulle enligt stadgan utgöras av minst 16 tunnor spannmål, hälften råg och hälften korn, varav 8 tunnor

borde erläggas in natura och de övriga 8 tunnorna alltid betalas med penningar till ett bestämt belopp av 53 riksdaler 16 skillingar Banco samt tjänlig bostad och nödigt bränsle, sommarbete och vinterfoder för en ko, eller i ersättning därför minst värdet av 2 tunnor spannmål.

Då kostnaden för skolans underhåll och lärarens avlöning borde utgöras av alla inom distriktet boende, fann skolstyrelsen skäligt föreslå följande uttaxering: Av varje $\frac{1}{8}$ mantal erlägges 1 kappe råg och 1 kappe korn, vilket på hela pastoratet gör 5 tunnor 16 kappar korn och 5 tunnor 16 kappar råg eller tillsammans 11 tunnor. Då läraren får 8, återstå 3 tunnor, vilka förvandlade till penningar utgöra 18 R B:o. Om då varje mantalsskriven person betalar 6 skillingar, gör det för inom pastoratet varande 328 personer 40 riksdaler banko. Sedan läraren av dessa 58 RB:o bekommit sin lön 53 R. 16 sk. återstå 4 R. 32 sk. som tillfaller skolkassan för nödiga utgifter. För sommarbete och vinterfoder till en ko erlägges till läraren 2 tunnor spannmål, vilka kunna tagas utav i magasinerna influten ränta.

Till inköp av ved för lärarens behov skulle varje bemedlat skolbarn till skolkassören månatligen betala fyra skilling banko eller för helt läsår 28 à 32 skilling banko, så länge barnet begagnade sig av undervisningen. Veden beräknades till tio kaster. Nödigt bränsle till skolrummet beräknades till $1\frac{1}{2}$ kast och skulle utgöras in natura av hemmansägarna efter tur.

En del av husbönderna framkör virke till skolbygget, en del vägra på grund av pastors vägran och väl även av oförmåga. Ty 1844 och 1845 voro svåra år för Gotland. Hungersnöd hotade. Skörden slog alldeles fel. Rågskörden räckte 1845 ej ens till för utsäde för en del, för några räckte det till ett förknappat utsäde och därjämte några veckors bröd. ”Kornutsädet återgav för många endast omkring 2:dra kornet, för en del icke ens utsädet, och för en och annan måste det i slutet av oktober avslås ännu omoget och grönt. Även potäterna hava nästan i allmänhet icke givit mera än halv skörd. Ladugårdarna hava dels för skulders betäckande, dels ock för årets stora halmbrist måst betydligt förminsas.” Man måste ingå till Kungl. Maj:t med underdånig framställning om ett lån ur missväxtfonden av 3,477 Riksd. 16 sk. B:o beräknat för inköp av en

halv tunna råg pr person inom pastoratet eller 326 tunnor à 10 Riksd. 32 sk. B:o.

Pastor föreslår även ”att husbönderna under denna svåra tid skulle bortlägga det alldagliga bruket att traktera med brännvin, utom vid högtidliga tillfällen såsom vid bröllop, barndop, begravning och läsförhör och vid dessa även med inskränkning av vad brukligt varit,” men ”som icke alla härom kunde komma överens, beslöts, att var och en i denna sak finge handla som han för gott finner.”

Den $13\frac{1}{6}$ 1847 blev Alfred Theodor Snöbohm antagen till lärare. Han var son av guldsmeden i Kalmar J. T. Snöbohm (som var av gammal gottlandsläkt) och hans hustru Katarina Uddenberg (jägmästaredotter från Uddebo i Kalmar län). Den 8—10 dec. 1845 avlade han vid Visby folkskolläroarseminarium vederbörligt prov som skollärare (såsom även företrädaren Pettersson på sistone gjort). Snöbohm forskade ivrigt i Gottlands hävder och utgav arbetet ”Gotlands land och folk”. Det belönades med ”Literis et artibus” som blev hans stolthet och glädje. Han avgick från sin lärarebefattning 1889 och avled 1901.

”År 1848 måndagen den 16 oktober, dagen efter pastor Bergmans installation, besöktes skolan av herr biskopen Teol. doktorn Hallström och herr Consistoriinotarien Ahlberg. Herr biskopen åsåg de läroövningar vilka då förehades och förklarade sig därmed belåten. Närvarande elever 90, det största antal som hittills på en gång besökt skolan.” Tänk på luften i den 125 kubikmeter stora skolsalen! Av visitationsprotokollet framgår att 106 barn voro inskrivna i skolan.

På tillfrågan upplyser häradshövding Kökeritz att läraren ej åtnjuter laglig lön och jämför klockarelönen, som nu utgjorde 5 tunnor säd, diverse fårlår och åtskilliga jordstycken, med lärarens. Biskopen anbefaller rättelse härutinnan, men församlingen säger (osant), att ”läraren såsom ensam sökande självvilligt gått in på nedprutningen för att bliva vald”. Men ”biskopen antydde församlingarna att icke förhålla skolläraren hans lagliga rätt utan ofördröjligen gå i författning om att lönen utgå i överensstämmelse med kungl. skolstadgan.”

Vid visitation 1861 uppmanade biskop Anjou ”både lärare,

disciplar och föräldrar till gudsfruktan och flit samt förordade flitig skolgång och avrådde från att för bittida börja med katekesläsningen”.

Före elevmatrikelns början 1847 har läraren Snöbohm antecknat följande ”*Observanda*: Enligt af mig uppgjort Skriftligt Förslag öfver Skolans Indelning samt Läroämnenas fördelning på de olika afdelningarna, lämpadt till Skolans Materiell och Utrymme, är densamma, för hwardera af Skolans 3:ne egentliga HufvudLäroÄmnen: Läsning, Skrifning och Räkning, delad uti 3:ne Klasser, således 3:ne LäseKlasser, 3:ne SkrifKlasser och 3:ne RäkneKlasser. De första och sista af dessa d. v. s. Läse och RäkneKlasserna äro fördelade uti Cirklar, de mellersta åter eller SkrifKlasserna uti Bänkar. Första Klassen består af 3:ne Cirklar eller Bänkar, 2:dra och 3:dje Klasserna hwardera af 2:ne Cirklar eller Bänkar. Skolans Underafdelningar, hvilka rätteligen heta Cirklar eller Bänkar men i vanligt tal inom Skolan benämnas Klasser, äro således 7, af hvilka dock ännu icke finnas flera än 6, ty ingen af Disciplarna har hitintills så länge eller så flitigt begagnat Skolan att han kunnat uppflyttas i Skolans högsta underafdelning. Af Klassernas Läroämnen äro de 2:ne lägsta (1:sta och 2:dra Klassernas) lämpade till att motsvara det, som enligt Kungl. SkolStadgan af 1842 bör nödvändigt inhämtas i Skolan, för att hafva genomgått densamma och högsta eller 3:dje Klassens Läroämnen innefattar hvad som derutöfver bör i Skolan kunna få inhämtas af de barn, som dertill hafva tid och håg. Lefvide den 29 Maj 1848 Alfr. Theod. Snöbom, Skolans Lärare. — *Tillägg.*

Från och med 1850 äro de 3:ne Klasserna fördelade uti 7 Cirklar för Läsning och Räkning samt 7 Bänkar för skrifning. De Cirklar (7:de) och den Bänk (7:de), som utgöra Skolans högsta afdelningar, hafva till pensa hvad som kan af Lärjungarne medhinnas utöfver det i Skolstadgan bestämda minimum i kunskapsväg. Deremot utgöra de 3 lägsta Läs- och RäkneCirkeln samt de tre lägsta Skrifbänkarna en förberedande Klass eller afdelning för nybörjare, motsvarande en Småbarns Skola, emedan ingen offentlig sådan finnes inom Skoldistrictet och barnen stundom skickas till Skolan alldeles okunniga, ser-

deles i skrifning och räkning, hvadan Skolan på en gång får vara Egentlig FolkSkola och Småbarnsskola. Till den förra höra 2:dra och 3:dje klasserna, delade den 2:dra i 3 Cirklar eller Bänkar (4:de, 5:te och 6:te), den 3:dje i en Cirkel eller Bänk (7:de). — Småbarns skolan motsvaras af de 3 lägsta Cirkeln och Bänkarna. Lefvide Skolhus i Augusti 1861. A. Th. Snöbohm.”

Under tiden mellan våren 1864 och våren 1866 övergår han emellertid till att blott tala om tre cirklar och bänkar.

Ännu 1861 och 1869 tala visitationsprotokollen om att ”skolmästaren i Levede anställer katekesförhör söndagligen i kyrkan den tid, den egentliga skolan har ferier.” Kristendoms-kunskapen är dels ”ganska god och dels försvarlig.” Skolundervisningen får mycket beröm. Fråga har förevarit om ”inrättandet av en s. k. småskola men församlingarna hava ännu icke mäktat någon sådan inrätta.”

I en matrikel läses: ”1858, 59 och 60 började läseriet från de sydligare socknarna, där det grasserat allt sedan 1850, in nästla sig i detta pastorat, där det hastigt utbredde sig och där ”Läsarne” höstterminen 1860 upprättade särskild skola vid Leives, vars lärarinna var en piga från Öland. Skolan ägde bestånd några månader. 1862 års vårtermin upprättades åter privata skolan vid Leives under en lärarinna Johanna Berling från Värmland, som lämnade undervisning även i kvinnlig slöjd och höll andliga föredrag om söndagarna”.

Läraren Snöbohms ”Matrikel öfver Eleverna wid Lefvide Pastorats Folk Skola, börjad den 1:sta September 1847” avser blott de avgående och omnämner data för lärjungarnas födelse, intagning och avgång samt beskaffenheten av deras kunskaper och färdigheter första och sista skoldagen. Om t. ex. den första alumnen, en tingsbetjänts son, lämnas alltså följande upplysningar: Född 18 ²⁷/₃ 35, Antagen i Skolan 1847 ¹/₉; Kunskaper vid antagandet: Innantill Temmelig wäl, Cateches Hela Catechesen utan språk, Skrifning Någorl., Räkning Intet; Kunskaper vid utgåendet från Skolan: Utantill: Cateches Hela Catechesen, Öfriga Läroämnen Religionshistoria, Svensk Geografi, Werldsbyggnaden och Bibelkännedom ur Hemskolan, Sång efter Ziffernoter, Enkel Gymnastik; Skrifning Temml. bra.

Räkning Bråk. Upphörde År 1849, Termin $1\frac{1}{4}$ 1849 WårTermin. I kolumnen Anmärkningar har antecknats följande karakteristik och uppgift om skolgång: God fattningsförmåga, flitig, liflig till lynnet, men falsk och egensinnig. — Intogs i 1:sta Cirkeln af 3:dje Läskl., i 5:te Skrifbänken, samt i 2:dra Cirkeln af 1:sta Rkl. Uppflyttades H.Terminen 1847. Tillhörde sista Terminen skolans högsta afdelningar. Frånvarande under Juni månad 1848 samt hela HöstTerminen samma år, hwadan han ur skolans böcker utströks. — Fick för Nattwards läsningen bewista Skolan någon tid under WårTerminen 1849. — Utexamen d. 10 April. Sammanräknad skoltid 7 månader.

Om lärjungen n:r 2, en bondson, gives i stort sett samma meddelanden. Han var dock mera driven i skrivning och räkning (vid inträdet: ganska braf, resp. Quator Species i Simpla och i Sorter någorlunda; vid slutexamen: Utmärkt wäl, resp. Enkel Regula de Tri). "Utmärkt flit och ett ganska hedrande uppförande; af ett stilla lynne är han fallen för eftersinnande samt har god fattningsförmåga. Ofta af sjukdom hindrad från Skolan har hans goda minne nästan alltid bewarat hwad han derstädes inhemtat."

Den tredje, en faderlös sjömansson, inskriven vid 13 års ålder, är "Trög att fatta men liflig och ej utan flit i Skolan. Minnet rätt dåligt".

Den första flickan, en 13-årig barnmorskedotter kunde vid inträdet läsa berömligt innantill, hela katekesen, skrivning wäl, räkning obetydligt. Vid avgången efter två år: "Innantill wäl, Hela Catechesen; Religionshistoria Svensk Geografi. Sång efter Ziffer noter; Skrifning Temml. bra, Räkning Quator Species i Simpla, — En rask och liflig flicka med [någorlunda sedan tillskrivet men åter överstruket] godt hufvud och minne. Ganska flitig i Skolan, något egensinnig och betydligt Pojkaktig. — Skoltiden 7 månader".

Från och med 1851 upptagas *specifierade betyg*. Den då först avgångne, en 14-årig båtsmandotter hade vid intagningen 1847 kunnat följande: Innanläsning Teml., Cateches Nästan hela Catechesen, Skrifning och Räkning: Ingenting. Kunde vid avgången $7\frac{1}{4}$ 1851: "Innantill Ganska wäl, Cateches Hela, Religionshistoria efter Catechesen, Bibelkänedom efter Hemsko-

lan, Werldsbyggnad och Svensk Geografi efter Hemskolan, Sång efter Ziffernoter. Skrifning Ganska Wäl, Räkning Simpla Tal . . . Lynnet fromt och stilla, mycket flitig. Har godt minne och god fattningsförmåga. Skoltiden 7 månader. Betyg vid afgångsExamen d. $7\frac{1}{4}$ 51. Stafning Godkänd, Innanläsning Berömligt, Cateches Berömligt, Religionshistoria Berömligt, Bibelkänedom Godkänd med ber., Werldsbyggnad och Svensk Geografi Godkänd med ber., Skrifning Godk. med beröm, Räkning Godkänd med ber. — Sista Terminen i 7 LäsCirkeln, 7 Skrifbänken, 5 RäkneCirkeln".

Framsteg annoteras stundom också summariskt. T. ex. en stadspojke (25): "Full af odygd, icke utan fattningsförmåga, men dåligt minne. Godt hjerta" lämnade efter två år "Skolan, der både hans kunskaper och hans lynne vunnit märkbar förbättring". Och en båtsmansson (38): Egensinnig och odygdig, men ej utan flit och vilja att hinna framåt. Begreppet hjälpligt godt. Lynnet något eget. Mycket hindrad från Skolan. Skoltiden $3\frac{1}{2}$ Termin. Minnet utmärkt dåligt. Sista vistan det i Skolan utmärkte han sig för flit". En bondson (54): "Något egen (till stor del uppfostrans i hemmet skull) till sättet men med godt hjerta och minne samt temmeligen godt begrepp. Flitig och blef genom Skolan en rask Gosse. — Skoltiden sammanräknad omkr. $4\frac{1}{2}$ Termin". En pastoratsskräddares son (68): Skolgången och behandlingen i Skolan har efter hvad jag tyckt mig märka utöfvat ett högst välgörande inflytande på hans moraliska lika mycket som på hans intellektuella bildning. Uppförandet i början temmeligen odygdigt och förrådande en god portion anlag för bakslughet blef på de sednare Skolåren ganska berömvärdt. Har visat god Flit".

Om en flicka, född 1843 yttras: Flit och anlag utmärkt goda. Uppförande i övrigt gott; har låtit märka tämligen hög tanke om sin egen stora vishet, särdeles i andliga saker eller uti religionskunskaper, vartill mycket bidragit hennes flitiga bevisandet av konventiklarna. (For till Stockholm 1861 för att bli lärarinna, död 1862). Tillhörde vid avgångsexamen 7:de läsecirkeln 7:de skrivbänken 4:e räkneCirkeln".

Vekare tonfall märkas t. ex. i avseende å en bonddotter (219). Född 1850 blev hon "antagen i Skolan" vårterminen

1858 och hade då redan gått där en termin. Efter inskrivningen stannade hon 9 terminer, vilka tillsammans innefattade 21 $\frac{1}{2}$ månader. Intygen vid inträdet voro: Innantill Stafvar och börjat Renläsning, Cateches Några bud i Lilla Catechesen, Skrifning börjat, Räkning Intet. Vid avgången $\frac{5}{4}$ 1866 antecknas: Innanläsning Berömligt, Cateches Hela med språk Berömligt. "Biblisk Historia, Religionshistoria och Bibelkänedom Godkändt Naturlära och Geografi Godkändt, Svensk Historia Någorlunda, Skrifning Godkändt, Räkning Enkla Tal... Flit och Anlag ganska goda, Uppförandet hedrande. Tillhörde vid afgang 3:dje Läsklassen, 3:dje Skrifklassen och 2:dra Räkneklassen — (En för sitt goda sätt och blygsamma, sannt qvinliga väsen utmärkt flicka)" — Om en pojke (224) angives att han var "en för ordning, heder och redbarhet utmärkt gosse". Och om en av sina egna söner skriver läraren efter redogörelsen (242): Herren välsigne honom!

Ur Strömsholms skolhistoria (Kolbäck).

Notiser av folkskollärare A. G. BÄCKSTRÖM.¹

Enligt Muncktells herdaminne skall en skolpräst och en skola hava funnits vid Strömsholm år 1647, sålunda året efter biskop Joh. Rudbeckii frånfälle. En månsålder senare omtalas en skola för stallbetjänarnas barn i Kolbäck. Karl den elfte vistades ofta på Strömsholm hos sin moder och undervisades där under gossåren. Sommaren 1680 firade han sin smekmånad där, och av gamla handlingar framgår, att skolan tillkommit detta år. Till lärare utsåg konungen pastor Johan Lövenbaum, son till bokhållaren för Kungsörs och Strömsholms stallstater. Han hade en tid varit huspredikant hos landshövding Reutererantz i Örebro och skulle vid Strömsholm ej blott undervisa utan även tjänstgöra såsom predikant på slottet, när konungen eller änkedrottningen det önskade. Han beskrives som en utmärkt präst och lärare med "flit, redlighet och ordningssinne". Karl XI satte stort värde på både honom och efterträdaren. Denne var Johan Mollner, som varit informator hos stallmästare Reutererantz. Även M. var en framstående lärare och präst. Efterträddes år 1690 av Samuel Mohrmareus, enligt konungens förordnande. Nämnda år prästvigdes han av biskop Carlsson efter en examen som denne ansåg vara så god, att M. därmed förtjänade magisternamnet. Fyra år senare tillträdde en Olof Markus, som studerat vid universitetet och som snart — liksom flertalet andra lärare här — hugnades med ett kyrkoherdeämbete. Efterträdaren, Lars Sahlin, klagade hos Karl XII (i Polen), att han måste förrätta även andra statens

¹ Född i Elgå $\frac{25}{3}$ 1865, avlade lärareexamen i Karlstad 1887, ord. folkskollärare i Hällefors 1888, Järnskog 1889, Strömsholm 1893. Slottsorganist. Åren 1913—1923 föreståndare för Västmanlands läns föreläsningsförbund.

sysslor än präst- och läraretjänst. Då lönen endast var en stalldrängs, ville konungen ihågkomma honom med ett pastorat, synnerligast som änkedrottningen satte stort värde på Sahlin.

1710 finna vi Daniel Boethius såsom lärare och präst. Han var son till prosten Boethius i Mora, som efter en skiftande levnad, delvis i fängelse, slutade sina dagar på Västerkvarn i Kolbäck. Därav förklaras nog, att sonen kom i beröring med höga vederbörande på Strömsholm och fick läraretjänsten. År 1719 tillträdde Nils Sundell, klagade snart över tryckande nöd och hälsade därför med glädje sin befordran till pastor i Säby 1727. Efter honom kom Johan Girelius, som stannade till 1761, då han blev kyrkoherde i By. Under hans tid blev år 1741 det vackra slottskapellet färdigt genom drottning Ulrika Eleonoras d. y. försorg. Girelius måste då mera ägna sig åt det prästerliga kallet och erhöll någon tillökning i lönen. Dåvarande stallmästaren, greve Horn, ansåg hans tjänst obehörlig och ville i stället ha tre stallbetjänter till i stuteristallet. Lärareverksamheten skulle dock upprätthållas och vid Girelius flyttning blev Gabriel Malmberg pedagog vid skolan. Han var mycket sjuklig, led av vattusot, dog 1779 och efterträddes av Lorentz Vesterblad (från Moheda i Småland). Denne stannade till sin död 1805 och efterträddes av Carl Brantingson, vilken 1814 flyttade som komminister till Säby. År 1813 fastställdes av k. m:t en instruktion för undervisningen (jfr Bilaga).

Omedelbart efter denna instruktions avfattande finnes en utförlig skolstatistik, grundad på den nämnda "instruktionen". I examenskatalogen finnas med bokstäver antecknade barnens kunskaper, fattningsgåvor, flit och uppförande, varjämte vederbörande examinator gjort intressanta anteckningar i anmärkningskolumnen.

Katalogen innehåller också slutomdömen. Så skriver examinatorn, pastor Norberg, vid examen den 14 juli 1817, då Johan Olof Fagerlöf, sedermera komminister i Ryttern och Dingtuna, var lärare, följande: "I Herr stallmästare Schensons närvaro hölls i dag examen med de i Strömsholms skola befintliga barn. Utom några enda, vilka dels genom föräldrarnas vårdslöshet, dels egen tröghet, voro mindre försigkomna, läste alla de övriga mycket väl i bok och utantill Luthers och Sve-

bilius katekeser, varförutom flere i skrivande, räknande, läsande i historien och geografien vittnade om sin lärares flit. Alla närvarande ägde ock gott vitsord i avseende på uppförandet". Jfr Bilaga II: elevförteckning vid examen i dec. 1817. Däri torde v betyda "väl", n någorlunda och k knapp(t).

Efter Fagerlöf kom 1818 John Broberg och stannade till 1824. Av protokollen att döma var han en mycket nitisk lärare. Så yttrar kyrkoherden R. Lindfors vid en examen: "År 1822 den 12 Juli hölls examen med scholbarnen vid Strömsholm, hvarunder enhvar ibland dem utmärkte sig gott och försvarligt i alla delar, som ovan finnas antecknade. Deras lärare magister Broberg njuter samma bevis som alltid förut, om flit och oförtrutethet i sitt mödosamma kall. Herr Intendenten Sundell och Herr Doctor Flygare voro närvarande vid förhöret."

Vid sin sista examen den 13 dec. erhöll han av kyrkoherde Johan Emanuel Axelsson följande vitsord: "Dessa barn hava i sina övningsämnen visat dels goda, dels medelmåttiga framsteg vid förhör för öppna dörrar, och hvarunder Herr Stallmästaren F. V. Schenson någon stund var närvarande. För Herr Scholmästaren Brobergs härigenom vitsordade möda yttrades till honom skyldigaste tacksägelse . . ."

1825 finnes åter en ny lärare anställd. Han hette Anders Johan Lindberg, född i Falun 1794, student 1815, prästvigd 1817, pedagog 1824 (dog redan 1828). Följande skriftliga yttrande fälldes av examinatorn den 14 dec. 1825. "I Herr Stallmästare Schensons, Herr Intendenten Eric Sundvalls och Herr Lundströms övervaro hölls examen i Strömsholms schola den 14 December detta år. Den nya Läromethoden eller vaxelundervisningen bevisar sitt stora värde redan därav, att scholan bevistats af en mängd barn, hvilka förut ej velat bevista den. Sjelfva Metoden utförd och använd af en skicklig Lärare som den nuvarande scholläraren magister Lindberg är, lofvar ock för det slägte, som nu bildas, äfvensom för de barn, hvilka framdeles komma att danas, en stor vinst för förståndet och för det moraliska uppförandet. Om uppmuntringar böra förtjenas att gifvas vid några tillfällen, så är det isynnerhet vid sådana, då frågan är, att underhålla en skicklig lärares mod och drift, att fortsätta värdigt, som han börjat och att bibehålla lärjung-

arna i sin muntra sinnesförfattning att fatta och att emottaga lärdom." Vid examen den $19/6$ 1826 examinerades 42 gossar och 8 flickor.

Vid skollärare Lindbergs död övertogs läraregårningen vid Strömsholm av Anders Tägtström. Född i Falun 1799, student 1821, prästvigd 1825, pedagog i Strömsholm i febr. 1829, (död 1843). Han synes följa sina företrädare i nit och skicklighet att döma av följande utdrag: "1830 Måndagen den 20:de Junii höllts Examen med Scholbarnen i Strömsholms Schola, och befunnos de hvar och en i mon af sina år, hafva gjort ganska tillfridsställande framsteg i Skrifning och Räkning. Stafning, innan och utanläsning i Catecheserne, Historien, Geographien, m. m. Bibelförklaring och Catechesernes uppläsning." "183: den 12:te December hölls Examen med ScholBarnen uti Lancaster-scholan vid Strömsholm; varvid utröntes, att de flesta Barnen gjort utmärkta och berömliga framsteg uti alla de under Terminen förehafda ämnen, såsom uti innan- och utanläsning; sammanhängande förståndsfrågor uti Christendomskunskapen, Svensk Historia och Geographi, Statistik, Bibelförklaring, Räkna och Skrifva m. m. och vittsordar detta Schol-Lärarens Herr Mag. Anders Tägtströms berömliga flit och utmärkta skicklighet för detta kall, hvilket äfven Öfversten, Ståthållaren och Riddaren m. m. Herr G. Liljenstolpe på Strömsholm samt andra, som öfvervoro examen, vid dess slut öppet förklarade.

Strömsholm, ut supra. På pastorsämbetets vägnar:

P. Wenngren, Past. Adj."

Katalogerna äro upplinjerade av läraren mycket omsorgsfullt. Barnens och föräldrarnas namn samt bokstäver och siffror äro synnerligen väl skrivna. Barnens antal, som under 1820-talet var omkr. 20, ökades på 1830-talet till omkr. 40 och några år senare till omkr. 50. Inga andra barn än från Strömsholms slott och stuteri ha fått deltaga i undervisningen. Lärare Tägtströms sista examen hölls i dec. 1842 i närvaro av bl. a. ståthållare Liljenstolpe och prost Haggman, som yttrade till protokollet: "Med största tillfredsställelse hafva undertecknade vid anställd examen, hemtat anledningar till erkänsla för den

fortfarande lyckliga möda Läraren vid Strömsholms skola använder till uppfyllande av sina åligganden."

Naturligtvis voro också barnens föräldrar närvarande vid dessa högtidliga examina. Flera skriftliga uttalanden vittna därom. Icke långt efter sin examen avled magister Tägtström. Med höstterminen 1843 börjar efterträdaren, Per Aron Ellström (född i Kolbäck 1811). Fadern var komminister därstädes, slutligen prost i Säby. Ellström blev student 1830, sedermera prästvigd och sin faders adjunkt 1840 och efter dennes död vice pastor i Säby en kort tid, tills han hösten 1843 tillträdde lärare-tjänsten vid Strömsholm. Han arbetade med nit och framgång till sin död 1860. Pastor Ellström var den siste skolprästen på Strömsholm.

Från år 1843 fingo även barn från Strömsholms våg bevista stuteriets skola. Barnen indelades nu i cirklar. År 1844 voro dessa icke mindre än nio, allt efter ålder och framsteg. För kunskaper och färdigheter voro följande rubriker uppställda i examenskatalogen: "Innanläsning, Biblisk Historia, Luthers Catekes, Lindbloms Catekes, Hustafnan, Bönerna och Botpsalmerna. Psalmer, Christendomsbegrepp, Geographie, Svensk Historia; Skrifklass: I Sand. Med Krita. På Stentafla, På Papper efter tabeller, Afskrifter, Efter dictamen; Räkneklass: Förberedande räkneöfningar, Hufvudräkning, På Tafla; Flit, Uppförande".

Våren 1851 är barnantalet 52. På stuteriförvaltningens initiativ tillkom det nuvarande skolhuset 1844. Efter den tidens fordringar var det nog bra. Något avklädningsrum erhöles ej förrän 1895.

Magister Ellström efterträddes av examinerade folkskolläraren J. E. Sefvelin. Han förestod läraretjänsten till 1887, då han blev utnämnd till redogörare vid stuteriet och ridskolan samt kamrerare på slottet. Under 1860- och 70-talet, innan småskolan tillkom, hade han fått slita mycket ont med ofta omkr. 70 barn av alla åldrar. Då barnantalet under 1890-talet ökades årligen, så att det slutligen uppgick till ett 90-tal, måste skolan delas i två avdelningar, varav den lägre har skötts av biträdande lärarinna.

Enligt riksdagsbeslut 1909 äro de av staten erhållna avlö-

ningsförmånerna satta på övergångsstat inom jordbruksdepartementet och komma vid nuvarande innehavarens avgång att bortfalla. Därmed försvinner den gamla skolan, som pågått sedan 1680, och övergår till församlingen.

Bilaga I.

Instruction,

för Scholmästaren vid Strömsholm af Kongl. Maj:t i nåder gillad och fastställd den 24 Februari 1813.

För Strömsholms Kongl. stater underhållas en Scholmästare, hvilken i sin syssla har att iakttaga följande skyldigheter.

1) Scholan bör till undervisning vara öppen 2:e Terminer om året nämligen ifrån den 14:de Januarie till den 14:de Juli samt från den 1:sta September, då bergningen kan förmodas vara slutad, till den 14:de December. Dessutom må Barnen lämnas en veckas frihet vid påsk och pingst.

2) Under dessa Terminer undervisar Scholmästaren, utan betalning alla till kongl. staterna hörande Barn av medellösa Föräldrar; men de fäder, som äro förmögnare böra känna sin plikt att visa Scholmästaren någon erkänsla. Tillika åligger det Scholmästaren, att på Fritiden, både Vintern och Sommarens samla Scholbarnen i Scholan minst en gång för att höra, huru de behålla i minnet hvad de lärt, samt efterfråga deras lefnad samt uppmuntra dem till flitig läsning hemma samt till dygd och goda seder.

3) Hos Församlingens kyrkoherde bör Scholmästaren innan hvar Termins början utskrifva utur Kyrkoboken en Förtekning på alla de Kongl. Staternas Barn, med deras födelseår och dag, hvilka äro i den ålder att de den påföljande Terminen enligt Pastors yttrande böra undervisas i Scholan. Sådan förtekning upläses i Strömsholms Slottskyrka Söndagen före den 14:de Januarie och första September med tillkännagifvande, hvilken Dag Scholan öppnas.

4) Om oagtdadt denna Kungörelse Föräldrar ändock icke skicka sina Barn till Scholan, bör Scholmästaren antingen sjelf eller genom Kyrkoherden anmäla saken hos Vederbörande

Kongl. Staternas på stället varande Chefer och Förmän, hvilka icke må underlåta, att på vederbörligt sätt, tillhålla de försumliga föräldrarne att skicka sina barn till Scholan. Om något barn skulle börja att den ena dagen vara i Scholan och den andra utan laga förfall derifrån, måste genom samma utväg Barnet hållas till en jämn och oafbruten skolgång. Ifrån denna § undantagas dock sådana Barn, för hvilka Föräldrarne med Kyrkoherdens minne besörja särskild undervisning i sina hus.

5) Under LäsTerminen samlas Barnen kl. half åtta hvar söcknedags morgon i Scholan och förblifva där till kl. tolf, då de få Middagslof. Kl. 2 eftermiddagen sammankomma åter Barnen och undervisas till kl. 5, då de få hemlof utom i de mörkare och kallare månaderna af året, November, December, Januarie och Februarie, då undervisningen slutar kl. 4 e. m. Men Onsdagar och Lördagar må Barnen eftermiddagarna vara hemma hos sina föräldrar.

6) Klockan half åtta förmiddagen börjas med morgonbön, då alla falla på knä. Scholmästaren förrättar då bönen samt läser för Barnen ett Capitel ur Bibliska Historien samt, när den en gång är genomgången, utur Nya Testamentet, hvarpå följer ett kort upprepande eller påminnelse af det som blifvit läst, på det ämnet så mycket bättre må inpräglas i de unga Lärjungarnas minne. Detta kan lämpligen ske genom frågor till de äldre. Före bönen sjunges en MorgonPsalm eller några verser och en Vers strax efter Bönen näst före Capitlets läsande. Kl. 5 eftermiddagen och under den kalla årstiden kl. 4 håller Scholmästaren på lika sätt aftonbön och sjunges en vers före och efter. Framför allt tillhållas Barnen, att visa vördnad och stillhet och andakt under Bönen. Om därför Scholmästaren vill som en synnerlig upmuntran låta någon af de äldre Lärjungarne någon gång förrätta Bönen, bör denna tillåtelse ske med nödig varsamhet, så att den, som ett sådant företräde förunnas, må vara känd för beskedlighet och Dygd, kunna läsa bönerna med känsla samt capitlet värdigt och utan stapplande.

7) Efter hållen bön och Capitel-Läsning om morgonen syselsättas Barnen med sina Läxor till half Tio, då de få en hvilostund på en half timme, hvarefter läsningen åter fortsättes till middagstimmen. Onsdags och Lördagsmiddagarna äfven-

som hvar eftermiddag får hvart Barn en läxa, att öfverläsa hemma om aftnarna och repeteras morgonen därpå i Scholan.

8) Önskligt vore, att alla Barn hafva lärdt sig känna både mindre och större Bokstäfver förr än de skickas till Scholan. Men skulle detta vara försummadt och ingen annan utväg gifvas, bör Scholmästaren sig det icke undandraga.

9) En ren och Tydlig innanläsning är det första som Scholmästaren bör söka bibringa sina unga lärjungar; hälst detta är grunden till all annan läsning. Till den ändan bör både skicklighet och flit användas att lära dem en felfri och säker stafning.

10) Vid Stafningen är nödigt att Scholmästaren gifver Barnet Ord att stafva utantill. Härigenom vänjes Barnet att sjelf tänka och stafningen i Bok blir sedan lättare.

11) Vid Stafning och innanläsning bör tillses att Barnen icke vänja sig vid någon släpande eller sjungande ton utan att de lära sig läsa med samma ton och ljud, hvarmed de vid andra tillfällen tala.

12) De Barn, som bevista denna Schola, äro nästan alla fattiga och hafva icke utväg att skaffa sig andra än de alldra nödvändigaste Böcker. Till öfning uti innanläsning, nyttjas likväl om möjligt är, icke allenast A. B. C. Boken, Psalmboken, Bibeln, utan äfven andra tjenliga Böcker, på det Barnet i tid må vänja sig att icke anse för någon svårighet att läsa innan uti hvilken Bok som helst och vore väl, om någon fond kunde finnas till inköp af dylika Böcker för att tillhöra Scholan.

13) Det fordras väl längre eller kortare tid att lära Barnen läsa i bok alt efter Barnets trögare och qvickare fattningsgäfva men förmodas dock, att en skicklig Scholmästare kan på en högst tvänne Terminer lära ett med någorlunda kvickhet begäfvadt Barn läsa i Bok att det kan någorlunda hjälpa sig fram uti hvilken Svensk Bok det vara må.

14) Då Barnet lärt läsa säkert i Bok är tid att börja med utan-läsning: då läres efterhand Lutheri Lilla Cateches, Hus-taflan och Svebelii Förklaring af nyare Editioner m. m.

15) På det att Scholmästaren må hafva tid att undervisa på så olika försigkomna Barn, blir nödigt, att Han indelar dem uti vissa och särskildta så kallade Läse lag, hvilka efter hvar-

andra framkomma uppläsa sine läxor och få undervisning. De som lära stafva kunna utgöra ett Läselag, de som läsa ett och samma stycke utan till ett o. s. v,

16) Scholmästaren bör icke allenast lära Barnen läsa i Bok samt utan till de upräknade styckena, utan ock genom korta och efter Barnens begrep lämpade Förklaringar, lära dem att förstå bokstafliga meningar och innehållet af det som läses samt alltid bevekligt yrka nödvändigheten att visa det uti lefnad och utöfning.

17) Barnen böra och lära skrifva, hvarmed början göres efter deras ålder och framsteg. Därmed förfares så, att en del skrifer förmiddagen och en del eftermiddagen. Då dessa barn sedermera lärt sig säkert hålla och föra pennan kunna de skrifva vissa sidor hemma och dem vid sin ankomst i skolan upvisa. Då de lärt skrifva rent öfvas de då och då att i Skolan skrifva efter skolmästarens Dictamen för att öfva sig stafva och commatera.

18) En timme hvarje dag åtminstone på de tider, då skolan hålles öppen till kl. 5 eftermiddagarna böra alla Barnen lära räkna, först att känna Zifferne och räkna dem alla Tiotal igenom och sedan genom Exempel öfvas, att räkna i hufvudet i hopläggning och frantagning i Tabula Multiplicationis och divisionis. De som skrifva böra åtminstone lära räkna på Taflan enkla tal och sorter.

19) Lördagen förmiddagarne ifrån den i 7 § nämde loftimmen till kl. 12 håller Scholmästaren samtal med Barnen. I dessa samtal söker Han att gifva sina unga Lärjungar den ena gången de först begrepen af Fäderneslandets Geographie och den andra gången af Fäderneslandets Historia på det de må lära känna sitt fäderne land, det de böra älska.

20) Vill någon, som röjer ovanlig fattningsgäfva och lust för läsning, njuta undervisning i Latin eller andra stycken, som här icke äro upräknade, må därom med Scholmästaren särskilt öfverenskommas. Dock må sådan undervisning icke borttaga något af de till allmänna undervisningen föreskrefna timmar.

21) Scholmästaren bör ock göra sig underrättad, huru Barnen skicka sig den tid, de icke äro i Scholan samt under

deras gång dit och derifrån. De äldre, som äro kände för beskedlighet och stadga, kunna hedras med det förtroende att hafva upseende öfver de andra, som gå samma väg eller bo i samma granskap, samt deras förhållande till Scholmästaren inberätta.

22) Både uti undervisning och disciplin bör skolmästaren iagttaga saktmod och lämpa [samt] ej utan högsta nödtvång nyttja skolaga. Uti alt bör Han söka att uti dessa unga sinnen inplanta näst vördnad för en allseende Skapare, trohet och lydriad mot öfverheten, aktning för SamhällsOrdningen och kärlek till Fäderneslandet samt ömhet om sin heder, sitt rykte och sitt sinneslugn. De höra tidigt öfvertygas, att hvar och en dygd belönar och upphöjer, men hvar last straffar och förnedrar i kraft af sin egen natur. Inplantas hos dem dessa tänkesätt, skall en nyttig täflan ibland dem icke saknas, de beflita sig då om det goda af full öfvertygelse.

23) En SkolMatrikel inrättas, däruti alla Barn, som bevista Scholan upskrivras hvar Termin. Denna Matrikel upgöres med flera kolumner: Föräldrars och Barnets namn, Nummer på den Termin Barnet bevistat Scholan; Födelseår och dag. Innanläsning, Luth. Cateches, Hustaflan och BotPsalterna, Svebilii förklaring; fattningsgåfva, flit och upförande; Försummade dagar samt sluteligen en bredare column till antekning vid Examen.

24) I öfvervaro af Församlingens kyrkoherde eller någon af presterskapet på dess anmodan, hålles Examen, vid hvar Termins slut. Då genomgås de stycken Barnet lärt i Termin och hvart Barns framsteg anteknas i den i Matrikeln lediga Columnen samt bestyrkes med kyrkoherdens eller den närvarande Prestmannens underskrift. Någon tid förut erinrar Scholmästaren kyrkoherden om den förestående examen och begär dag därtill. På erhållet svar derom, anmodar Skolmästaren någon af staterne att vid Examen vara närvarande äfvensom Barnen underrätta sina föräldrar om den utsatta dagen på det ock de må bevista Examen, om de det åstunda.

25) Skolmästaren bör ock låta sig vårda om ScholBarnens hälsa, efterse att de ej ådraga sig häftiga förkylningar, tillhålla dem, att altid vara rena och snygga, låta skolrummet mellan

lästimmarna vädras och vederbörande föräldrar lära väl icke neka att Barnen hvar i sin tour besörja, det golfvet i Skolrummet hvar måndags och torsdags morgon beströs med hackadt granris.

26) Skolmästaren äger rättighet att framför alt af vederbörande föräldrar och staternas förmän vänta en kraftig medverkan till vinnande af det goda, som genom Hans tjenstebefattning åsyftas. Hans anseende hos Barnen beror mycket af den aktning de se andra visa honom. En Skolmästare som med trohet söker att uppfylla de Honom i denna Instruction ålagde skyldigheter är värd aktning, Heder och uppmuntran. Han har samhällets dyrbaraste egendom sig ombetrodd. Han befordrar mer än många andra både samtidens hugnad och efterverldens gagn.

Westerås Domcapitel den 24 Februari 1813.

Thomas Jedeur	E. G. Borg	C. Avelin
	(L. S.)	
J. R. Fellenius	P. Kraft	Lars Fredr. Kraft

II. Förteckning på Scholæ-Ungdomen vid

Barnens Namn.	Föräldrarnes Namn	Födelse år
<i>Gossar.</i>		
August Vilhelm Lindberg	Sadelmakaren Lindberg	1808
Samuel Löfgren	Stovaktaren Löfgren	1805
Gustaf Björkman	Stalldr: Björkman	1808
Axel Löfgren	Stovaktaren Löfgren	1808
Carl Maurits Lindberg	Sadelmakaren Lindberg	1805
Olof Jacobsson	Afl Torp: Karl Persson	1805
Carl Petter Söderberg	Stalldr: Söderberg	1811
<i>Flickor.</i>		
Johanna Maria Westerberg	Afl ^e Stalldräng Westerberg	1807
Anna Lisa Larsdotter	Nattvakten Lars Andersson	1806
Sophia Maria Björnram	Afl ^e Snickaren Björnram	1808
Ulrica Sophia Dalström	Stalldr: Dalström	1809

Den 13 Decemb 1817 höls examen med åfvanskrefne Barn hvilka åfvan före gifvit är hvaraf Lärarens flit och oförtrutenhet synes.

Strömsholm Höst-Terminen 1817.

Innanläsning	Luth: Catech:	Hus tafan	Bot Psalm:	Sveb: Cateck:	Skriver	Räknar	Fattnings gåfva	Flit	Uppförande	Försunnade dagar	Ankom	Af gick	Anmärkingar
v	v	v	v	v	börjat	Div	g	g	g	4	21/10	14/12	
v	v	v	v	v	I	mult	g	g	g	3	21/10	14/12	
v	v	v	v	v	d:o	—	g	g	g	5	21/10	14/12	
v	v	v	v	v	d:o	—	g	g	g	4	6/10	14/12	
n	n	n	—	n	—	—	n	n	g	10	10/10	14/12	
n	n	—	—	2	—	—	K	K	g	5	10/10	14/12	
v	v	v	v	v	D:o	—	n	g	g	6	12/10	14/12	
v	v	v	v	v	d:o	—	n	g	g	4	5/10	14/12	
n	n	—	—	3.	—	—	n	g	g	8	6/10	14/12	
n	n	—	—	—	—	—	n	g	g	4	6/11	14/12	

alla gjorde godt besked för sig ock förtjente till det Vitsord dem Strömsholm
 And: Norberg
 v p. l.

Ur folkundervisningens historia i Garpenberg.

Av folkskollärare OLIV. HAGLUND.¹

1. Tiden före 1842.

Efter reformationen blevo prästerna de egentliga lärarna. Dels genom att predika, dels genom att efter gudstjänstens slut samtala över predikan, dels genom att hålla s. k. katekesförhör meddelade de nämligen kristendomskunskap. För att förmå i synnerhet ungdomen att bevista dessa förhör och lära sig sina kristendomsstycken hotade man med straff, som nog ock för den tredskande verkställdes. Bland sådana straff var ett, att med fötterna fastlåsas i en för ändamålet särskilt inrättad stock. Den hade sin plats utanför kyrkan, så att alla kyrkobesökande finge tillfälle att beskåda och kanske begabba de stackare, som i stocken voro fastlåsta, "dem till straff och andra till varnagel". Vid den första biskopsvisitation, som här hölls 1623 d. $\frac{5}{2}$ af biskop Johannes Rudbeckius, ålades ungdomen att infinna sig i kyrkan till katekesförhör i tur och ordning mellan byalagen. I protokollet heter därom: "Effther här i församlingen, then ordningen om skrifftelaghen war ännu icke kommen i bruket och man therföre kunde förnimma på ungdomen ett stoort feel och åsaknat uti theras Catechesimistycken, blef beslutit, att the såwål här såsom annorstädes skulle en gång i veckan låta sijn barn och tienstefolk komma till Catechesimi förhör uthaff then by eller bygdelagh, som söndaghen näst tillförenerom therom war-

¹ Carl Oliver Haglund föddes i Malmköping 1858, avlade organistexamen 1870, folkskollärarexamen i Uppsala 1875, lärare i Garpenberg s. å. Förestår sedan 1883 Hedemora sparbanks avdelning i Garpenberg. Svensk Läraretidning 1887 har avtryckt ett hans skolmötesföredrag om sängen i folkskolan, vari "Du gamla, du fria" eller ock "Hell dig, du höga Nord" föreslogs bliva nationalsång. H. har utgivit "Garpenbergs socken", Sala 1914, 292 sid.; innehåller en mera detaljerad skolhistorik men är slutsåld.

der tillsagd. Och bleff them i thetta närvarande åår satt till åårslæxa uthtydningen öffver thio guds budh. Then skola the kunna, när åhret är ute, och antingen Episcopus sielff eller prepositus här visiterar."

Dessa o. a. förmaningar tyckas hava gjort verkan, ty vid biskop Carlssons visitation $\frac{11}{3}$ 1694 befanns "med stor hugnad att såwål yngre som äldre genom lärarens flit och sorgfällighet voro väl undervista i sin kristendom".

Utom prästerskapet förekom längre fram även andra lärare. Enligt visitationsprotokoll $\frac{17}{2}$ 1713 hade nämligen här i församlingen varit en diäkne, som hållit Schola men flyttat därifrån. Dock kunde han möjligen förmås återvända. Biskopen, Mathias Iser, "förmante då församlingen att för allting vara sorgfälliga om sina barns upptuktelse i gudsfruktan", vilket församlingen lovade att ställa sig till efter rättelse. År 1724 svarades på visitators tillfrågan, av vilka barnen informerades, att det skedde av föräldrar och anhöriga efter de ej hade råd eller förmådde underhålla främmande præcepter därtill, och hade visitorator därtill endast att anföra, att de åtminstone på vissa tider borde anskaffa någon, som kunde lära barnen läsa i bok och undervisa i katekesen.

1735 befanns dock att största delen av församlingen kunde "tämligen väl läsa och förstå sin kristendom, och ungdomen kunde väl läsa i bok, några undantagandes". Av dessa senare namngåvos flera av båda könen, vilka anklagades för ovälighet och tröghet. De förmanades att bättra sig och hotades annars att näpasas med "stocksittande".

1737 omnämnes vid visitation att stundom fanns någon från Folkärna och ibland en från Årsunda som informerade barnen, men en del föräldrar lärde dem själva. Visitorator uppmanar emellertid församlingen att skaffa någon "beskedlig, som kan lära dem rätt stafva och redigt läsa innan". I 1738 års räkenskaper omtalas en sådan person, Hans Danielsson i Fransbo, som ur fattigkassan erhållit 5 daler 8 öre för att han lärt två namngivna barn läsa i bok.

År 1740 vid biskopsvisitation upplyser komministern, att han lovat "informera" barnen, men "många bodde långt bort, andra sade sig ej hafva råd hålla barnen med kost på främ-

mande ställe, och dessutom hade de några i byarne, som undervisade deras barn", varför komministerns erbjudande ej ledde till något resultat.

Någon för lärarekallet särskilt utbildad person anställdes alltså icke, utan den undervisning som allmogen erhöi vid denna tid, meddelades utom av föräldrar ofta genom avskedade soldater, som under kriget på något sätt blivit skadade, så att de ej längre kunde göra någon nytta under fanan, och dels även genom kvinnor, särskilt gamla gummor, som kunde något läsa.

Kunskap i skrivning var den tiden tämligen ovanlig, som synes av namnteckningar under stämmoprotokoll. Hemmansägare i allmänhet och sådana förtroendemän som sexmän, ja, t. o. m. "vice kyrkovård" kunde på 1700-talets förra hälft ej skriva sitt namn, endast bomärke. Oaktat några berömmade ord av visitator stundom uttalades om de yngres förmåga att läsa, tycks dock denna konst bland de äldre varit tämligen ovanlig vid mitten av 1700-talet. I husförhållsböckerna förekomma nämligen sådana anteckningar som följande: Olof Persson i Baskiärn, död 1746, "har lärt läsa i bok i sin ungdom", och om en hustru Margareta, att hon "läst både i och utan bok". En annan anteckning, om en Carl Eriksson i Kaspersbo, som föll från en stege i gruvan och slog ihjäl sig, förmäler, att "han kunde läsa, har varit en vacker yngling". Emellertid höllo prästerna "Catechisimiförhör" under ottesången hela året¹ utom vid "andtiden" (= skördetiden) enligt deras egen uppgift 1738—1740.

Likaså höllos stundom predikoförhör med de kyrkobesökande efter gudstjänstens slut, för utrönande av, vilken behållning åhörarna haft av sitt kyrkobesök.

Vid generalvisitation 1740 var dock biskop Kalsenius föga belåten med ungdomens kunskaper. De unga voro nämligen ganska svaga i såväl utanläsningen av sina kristendomsstycken som ock i att göra reda och besked för vad de läst hava, till förtigande att de icke lärt sig Symbolum Athanasii, hustaflan och botpsalmerna. Dock påminte han, att det ej vore

¹ Våren: Från Kyndelsmessa ($\frac{2}{2}$) till Midsommar. Hösten: från Mårnessa ($\frac{6}{6}$) till helgomesa.

viktigast att utantill kunna sin kristendom, utan att "rätt lära känna Gud till hans egenskaper, vilja och väsende"; och erinrades i ett längre tal särskilt föräldrar, husbönder och matmödrar om det stora ansvar, som vilade på dem, beträffande deras barns och tjänares kristliga uppfostran. Och som komminister Dahlin innehade klockarebordet, vore det hans skyldighet enligt kyrkolagens 24 kap. 31 § att åtaga sig ungdomens undervisning. Om från avlägsna byar barnen ej kunde komma till honom, borde han resa och se till, hurudan undervisning barnen där fingo, [alltså som inspektör] varjämte han borde examinera och förhöra de personer, som undervisade barnen, "om de kunna prövas därtill tjänliga eller ej."

1747 talas åter om att personer från främmande socknar här bedrev undervisning med all flit, men ingen egen lärare fanns ännu. Baron Funck omtalade vid samma tillfälle, att han sökt förmå sockenborna lämna någon viss avgift till "en beskedlig person, som församlingen kunde ha förtroende till i detta angelägna mål", men utan resultat. Dock hoppas han att hädanefter kunna förmå dem härtill, och skulle då "till denna sysslan en tjänlig gymnasist hijt förskaffas".

År 1750 upplyser pastor att i tvenne år en avskedad underofficer, Erik Svalberg, "som var mäktig skickelig och flitig vid den sysslan", informerat barnen och lovat att fortsätta därmed. Ännu 1760 fanns han kvar som "byschoolmästare", då till honom ur *fattigkassan* utbetaltes över två daler för fattiga barns undervisning. Likaledes ur *fattigkassan* utbetalades 1762 till Håkan Lustig, f. d. soldat, 6 daler för fyra barns undervisning och 1769 till Anders Persson i Fransbo 4 daler för samma ändamål. År 1777 talas om Olof Hansson från "Lexand" och materialskrivaren Dahlbeck, 1788 Frimodig i Wikhyttan (soldat), 1790 Anders Larsson i Kaspersbo och längre fram Petter Långmodig och Gustaf Hofstrand.

Vid den tiden hade ersättningen pr barn bestämts först till 6 och sedan till 8 skilling banko. För hur lång tid detta gällde, nämnes icke. — Sålunda tyckes emellertid under en lång följd av år undervisningen utan anmärkning bedrivits på det "gamla vanliga" sättet, tills i början av 1790-talet, då kontraktsprosten Iwerus i Husby sökte åstadkomma en uppryckning i försam-

lingens skolväsende. Visserligen misslyckades första gången detta men småningom ledde det dock till ett verkligt resultat. År 1793 ²²/₁₂ hölls nämligen sockenstämma med Garpenbergs församling rörande den ”af Kungl. M:t anbefalda Schoolinrättning, hvilken högv. Domkapitlet i Wästerås nu trodde i denna församling kunna verkställas i anseende till ett, till den ändan allernådigst gifvet Capital, som nu förräntadt besteg sig till en summa af 198 rdr 4 Sk. rg. mynt.

Närvarande kontraktsprosten Högv. och vidtberömde Herr Magn. Joh. Iwerus i Husby . . . ”Sedan Herr prosten genom ett vackert och rörande tal föreställt församlingen huru viktig och högt ansvarig Barnuppfostran är, samt att det bästa och varaktigaste goda föräldrar någonsin kunna lämna sina barn är att låta undervisa dem i Guds och Vår Herres Jesu Kristi kunskap” etc. lämnades det svar, att i anseende till de mångfaldiga utgifter hvarmed församlingen varit betungad, f. n. intet kunde göras åt saken, utan finge deras barn ”hädanefter som hittills nöjas med den undervisning de kunde få genom de vanliga ”Byschoolmästare”, dem de hvar år hade hos sig”. Men året därpå, 1794, beslöts dock inrättandet av en skola och antogs Schoolmästare samt bestämdes lön m. m. Som protokollet över detta beslut är synnerligen intressant, göres här ett utdrag ur detsamma. —

Församlingens kyrkoherde sökte förklara ”den ömhet och sorgfällighet, hvarmed han åtanckt denna för församlingens uppväxande ungdom så nyttiga och förmånliga inrättning, försäkrade att hvar och en, som någorlunda kände vikten därpå icke heller kunde med likgiltighet densamma anse”.

Sedan församlingen yttrat sig icke vara i stånd att bevilja något understöd till någon Schoolmästare och en sådan ej kunde med det årliga intresset af den förr nämnda summan vara bärgad, föreslog kyrkoherden följande utvägar:

1) att Schoolämaresysslan blefve förenad med Sjungare-sysslan och ”församlingen ville bevilja Scholæmästaren att den vanliga tiden få i socknen, såsom Sjungaren tillföre gjort, upphämta de matskott eller penningar, som de frivilligt efter råd och sina villkor kunde honom gifva. Och ehuru sjungare-sysslan väl nu bestrides af kolaren Pär Pärsson i Rotfallet, lik-

väl emedan han densamma icke annorlunda mottagit, än att han, när församlingen så finner, och isynnerhet då en så betydande dess omständighet det kräfver, kan därifrån uppsägas, så mycket mer, som han denna syssla förutan, såsom kolare vid Bruket, kan sig väl och redligen försörja, han äfven tillföre sig henne afsagt och nu i dessa senare åren börjat visa sig nog benägen till starka drycker, samt därmed i kyrkan varit nog belastad

2) att scholæmästaren ansvarar för tornurets uppdragning och skötse samt därför åtnjuter den årliga lön af Tre Riksdaler 16 skilling ur kyrkokassan samt lika mycket genom sammanskott af socknen

3) att scholæmästaren svarar för klämtning vid kyrkan morgon och afton, och därför får de tvenne årliga kollekt, som församlingen tillslagit den, som därom besörjer och

4) som det äfven af fattigkasseräkningarne befinnes att, med församlingens goda minne och samtycke, af nämnda kassa årligen utbetalas 8—9 Rdr. för fattiga barns undervisning i kristendomen, församlingen ville samtycka det finge scholæmästaren af samma kassa årligen uppbära 8 riksdaler, hvar emot han skall vara förpliktad, att å egen kost, utan vidare lön och för intet undervisa alla fattiga barn i församlingen, som undervisning behöfva.

Med allt detta behagade Assessoren välborne Herr Salomon von Stockenström förklara sig för sin del fullkomligt nöjd, hvaruti äfven församlingens öfriga ledamöter för sin del instämde; allenast gjordes därvid den anmärkning, att församlingen härtill lämnade sitt bifall allenast med det vilkor och förbehåll, att ock församlingen i samråd med Garpenbergs Bruks Herrar och Patroner och församlingens Pastor alltid äger ostridig rättighet att själfva få utnämna den till sin Scholæmästare, för hvilken de kunde äga det mesta förtroende samt sedan öfverlämna till Högvördiga Dom:Capitlet i Westerås, att närmare pröfva den af dem utnämnde Scholæmästarens skicklighet och Collationsbref honom sedan meddela.

När nu vidare fråga blef, hvarest det samlade kapitalet af Etthundrade nittio åtta rdr. 4 sk. kunde enligt Högvördiga Dom:Capitlets i Wästerås gunstiga befallning mot fullkomlig sä-

kerhet och inteckning i fast egendom utsättas och förräntas, behagade Assessoren välborne Herr von Stockenström anmärka, att mer Högvördiga Dom Capitlets gunstiga minne och samtycke kunde ett litet boställe inköpas hvarå Herr Assessoren äfven gunstigt gaf förslag, och hvilket icke skulle kosta öfver femtio à sextio rdr. och hvarest man med tiden kunde få ett litet hus uppsatt, tjänligt till scholæhus och boningsrum för scholæmästaren". Läraren skulle emellertid få bo i Tyskgården. Här för betygade församlingen sin "djupa erkänsla" och instämde i förslaget.

Vid samma tillfälle valdes till lärare mot förenämnda lönevillkor *Petter Forslind* från Husby, hvilken var känd att vara en beskedlig och ordentlig man som vid Kyrkoherdens "varelse" på Stjärnsund visat sin skicklighet i barnundervisning. Som han dessutom var allmänt känd för att äga god "insikt i läkarekonsten" och kunde bota såväl benbrott och yttre skador som ock andra sjukdomar, så lofvade Assessorn att årligen gifva honom 100 daler kopparmynt¹ för att han vid timade olyckshändelser skulle bistå bruksfolket, samt ytterligare 100 daler för att han undervisar församlingens ungdom i kristendom.

Huruvida förslaget om inköp af *boställe* blev verklighet, framgår icke av kyrkans handlingar, då protokoll för århundradets två sista år saknas. Däremot framgår av räkenskaper från $\frac{1}{5}$ 1796— $\frac{1}{5}$ 1800 över "Scholeinrättningen i Garpenbergs församling" att förslaget om "ett litet hus, tjänligt till scholæhus" verkligen gick i fullbordan.

Den förut nämnda P. Forslind stannade emellertid icke så länge i Garpenberg, ty redan 1797 begär han avsked och till hans efterträdare såsom scholæmästare och organist utses d. $\frac{6}{5}$ 1798 Bokhållaren *Per Brodén* vid Garpenbergs Bruk mot de lönevillkor företrädaren haft. Brodén ansåg visserligen lönen liten, men "smickrade sig likväl med det glada hopp, att då han till församlingens nöje fullgör de honom åliggande skyldigheter, samt biträder och går dem tillhanda i de mål han kan

¹ Då 18 dal. kopparmynt var lika med 1 rdr., var 100 daler ungefär $5\frac{1}{2}$ rdr. specie.

vara dem till tjänst, icke sakna deras välvilja och benägenhet" — vilket församlingens ledamöter enhälligt lovade, men utan någon förbindelse. Hans förhoppningar tycks icke gått i fullbordan, utan i stället har han snart kommit i delo med församlingen, så att han i December 1812 inkallats för kyrkorådet och anklagades för "lättja och försummelse med scholätjänsten den han i flera år urakflåtit, och därmed icke allenast satt Prosten i bekymmer samt besvär att anskaffa s. k. By-Scholmästare, utan äfven härigenom betungar fattigkassan med utbetalningar för fattiga barns undervisning, då likväl B. är ålagd att därom besörja emot den årliga lön af 8 Rdr. Rgl. honom är tillslagen och han årligen till denna tid fått tillgodo njuta, ehuru han härvid ingen tjänst gjort".

"Brodén häremot, i stället för att häröfver afgifva en anständig förklaring, afgaf till svaromål, att församlingen hade intet att tillvita honom, ehuru på hans tillfrågan därom ingen svarade, då Brodén vidare i plumpaktiga ord och åthäfvor bad socknen taga sin rötkoja och sätta sig mot nordanvinden att svälta och gifva honom igen sina 200 Rdr. flera galenskaper att förtiga, därmed han så allarmerade alla närvarande, att det ansågs onyttigt vidare med kyrkorådssammankomsten fortfara, utan blef den genom kort tillsägelse upplöst".

Den öfverenskomna lönen tycks ej hava erhållits ordentligt: särskilt vad allmogen skulle lämna in natura, ty 1813 klagade B. över, att han ej fick ut sin "matskott" ordentligt. Han uppmanades då av Pastor att anteckna de försumlige, men en del sockenmän anmärkte, att "B. kunde vara nöjd med hvad frivilligt gafs". — Slutligen företogs dock 1819 en lönereglering av naturaförmånerne, då det "välvilligt och allmänt öfverenskoms att 2:ne kappar full säd på matlaget skulle honom anslås såsom honom tillständigt att årligen uppbära; ankommandes på inbördes åsamjande om han af de fattigaste och sädeslösaste matlag ville med annat motsvarande sig åtnöja". Det vore matlagen i Gamla fjärdingen öppet att med potatis gälda någon del av denna säd. Denna avlöning tycks dock egentligen hava varit organistlön. —

Utom av Brodén meddelades vid denna tid undervisning

fortfarande av s. k. Byscholmästare nämligen A. Nyman,¹ förut nämnda Petter Långmodig och Gustaf Hofstrand i Olshyttan. Av några från början av 1800-talet efterlämnade kvitton å "den årliga schollönen för fattiga barns undervisning" som dessa lärare erhållit, framgår att en Nyman fått 16 skilling banco pr vecka för *kost* och *undervisning* åt en gosse i två veckor. Långmodig fick endast 16 skilling, ehuru han begärde mer, för undervisning åt en gosse i *elva* veckor. Ett år har Petter Långmodig fått 32 skilling banco, men för hur många barn under året nämnes ej. En annan gång erhöll Nyman 24 sk. utgörande en hel termins arvode för en flickas undervisning. I slutet av 1820-talet hade socknen en avsatt präst till dylik byskolmästare, vilken dock icke tycktes hava varit till full belåtenhet. Av någon anledning vände han sig till biskopen vid visitation här 1833, men blev tämligen onådigt mottagen, som synes av en § i visitationsprotokollet där det heter:

"Vid samma tillfälle framlämnades af "Carl Andersson, Barnalärare" en skrift, hvori han anhöll att församlingen måtte blifva tillspord angående hans skicklighet och uppförande både som tjängörande präst härstädes 1825—1826 samt sedermera under de senaste åren som barnalärare i några byar af socknen. Då bemälde C. A. på grund af Hofrättens dom redan vore från prästämberet afsatt och ärendet icke hörde hit, upptogs det icke till behandling". —

En annan barnalärare var pigan Katarina Maria Norberg i Garhyttan (vanligen kallad Skolmaja. I början av 1840-talet dog hon i lungdot, 35 1/2 år gammal). Hurudana hennes kunskaper och undervisning varit, torde man kunna tänka sig. Emellertid erhåller hon vid sin död följande betyg: "njutit fattigmedel och med framgång idkat barnaundervisning". Den lungsjuka kvinnan, som ej kunde draga sig fram med det lilla fattigunderstödet, livnärde sig alltså med den mindre ansträngande sysselsättningen att gå i gårdarne och lära barn läsa.

I norra delen av socknen, Dormsjö med kringliggande byar, undervisade ofta personer från Husby. Efter nyss nämnda

¹ I likboken för 1816 är antecknat, att han var supig och dog genom vådlig händelse 67 år gammal. —

skolMaja, som även brukade tjänstgöra i Dormsjö, kom en lärare, som hette Svedberg, vilken dock snart avsattes för fylleri. Han efterträddes av en gammal korpral Wikman, som höll militärisk disciplin och för övrigt skall hava varit en bra lärare. En annan kallades "AbborrGösta", men var generad för det namnet och fordrade, att barnen skulle kalla honom, som de uttalade det, "presefter" (= preceptor, lärare). Glömdes det, så vankades snubbor eller aga.

Alla dessa undervisade endast i innanläsning och utanläsning av katekesen, hustavlan, botpsalmerna, bibelspråk och psalmverser. På så sätt redde man sig ännu en tid framåt med det "gamla vanliga" sättet för ungdomens undervisning. Visserligen var 1825 åter "Scholehållningsskyldigheten" på tal å stämman, dock huvudsakligen med anledning av den lön av 5 rdr 16 sk. b:o (= 8 kr.), som Brodén uppbar, och vilka medel enligt Brukseharens mening borde "ändamålsenligare användas".

Kyrkoherden upplyste att denna avlöning härledde från en skolfond, som blivit sammanslagen med fattigkassan, och önskade utrett, om felet låge hos Brodén eller hos föräldrarna, som ej hade fram sina barn, eller slutligen däri att B. saknade utrymme i sin bostad. "Likväl beslöts", heter det, "att dessa ringa medel hädanefter må för sitt ändamål användas". Detta "ändamål" var enligt 1794 års beslut "fattiga barns" undervisning, och då sådan ej av B. lämnades, indrogs anslaget till fattigkassan.

Någon lärare, antagen för undervisning av socknens barn i allmänhet, fanns emellertid ej, och Brodéns åligganden i detta avseende tyckas ej hava varit på något sätt bestämda. Han ansågs icke heller vara lärare, vilket framgår av visitationsprotokoll 1833, där det heter i § 7:

"Inhämtades att denna församling icke äger någon ordinarie skolmästare, utan besörjes barnens undervisning af "Byskolmästare", hvilka aflönas af barnens föräldrar, samt där dessa äro fattiga, erhålla betalning ur fattigkassan. Och erinrade härmed Herr Doktorn och Biskopen att inga andra få till nämnda By-Lärare antagas än de, som efter med dem anställdt förhör blifvit af Pastor härtill för skickliga ansedda".

Vid samma tillfälle upplystes "att passande lokal för en större undervisningsanstalt redan finnes för hand uti Organistgården, att Organisten af Garpenbergs Bruk ännu åtnjuter lön såsom skolmästare, samt att han af fattigkassan uppburit i sådan egenskap årligen 5 rdr. 16 sk. B:o utan att hafva hållit någon skola, hvarför berörda arvode 1825 åter indrogs till fattigkassan". Biskopen fann, att en allmän skola vid kyrkan vore lämplig samt att ifrågavarande skolmästarbefattning borde och kunde med Organistbefattningen förenas. Innehavaren av nämnda syssla borde inträda i sin befattning såsom skolmästare "så snart ofvansagda anslag af fattigkassan till honom återställes, hvilket borde ske ofördröjligen". — Församlingen uppmanades, att vid högtidliga tillfällen göra insamling till en fond, varav räntan, då fonden hunnit växa till 2—300 rdr. b:o, borde användas till understöd åt nämnda "Skollärare". Uppmaningen efterkoms också i minst 20 år framåt, men summorna voro i allmänhet små. Den största gåvan erhöles av ägaren till Garpenbergs Bruk, Kammarherre E. v. Stockenström, som vid sin syster Sofia v. Stockenströms vigsel med Kapten G. A. v. Platen utfäste sig att lämna en summa av 100 rdr. banko till fonden för förbättrande av Skolmästarens lön. Summan innestod å brukskontoret, men räntan utbetalades. I räkenskaperna för 1854 finns en anteckning härom att "Capitalet öfvertagits af Bruket", och från den tiden finns inga vidare anteckningar härom.

2. Tiden 1842—1900.

Efter folkskolestadgans tillkomst 1842 tillsattes en s. k. "Skol-Direction", bestående av 7 personer, vilka tillika med pastor skulle vidtaga förberedande åtgärder till en "nyorganiserad sockenskolas" inrättande.

Skol-Directionens arbete ledde också till det resultat, att en examinerad lärare antogs 1847. Denne, *Petrus Bothell*, erhöles en lön av 300 rdr banko ett för allt. Året därpå antogs ytterligare en lärare, E. Hummelberg, som dock icke var examinerad. Han skulle undervisa i "de mindre skoldistrikten",

under Bothells överinseende och avlönades på så sätt, att han jämte fri kost erhöles 16 skilling riksg. (= 32 öre) om dagen under den tid han läste med barnen, vilket dock snart ändrades därefter, att han själv finge hålla sig kosten men i stället uppbära en kontant lön av 200 rdr riksg.

Om Bothells verksamhet, straffsätt och läsplan jfr Bilagor I, II.

Vid mitten av 1850-talet voro barnen i Dormsjö skola fördelade i 10 läxlagscirklar och 10 innanläsningscirklar. De förstnämnda utgjordes av resp. 9, 8, 7, 5, 9, 8, 6, 8, 5 lärjungar (antalet räknat uppifrån). Första (= högsta) cirkelns läxor förhöordes av läraren och dess elever voro utplanterade såsom monitorer i var sin cirkel. — I de sex högsta innanläsningscirklarna voro fyra elever i högsta, en i fjärde, resp. en i andra läxlagscirklarna monitorer. "7, 8, 9 och 10 Cirkel. äro lika med Lexlagen af samma nummer och stafva under skolans alla spridda öfningar. Monitorer i Stafnings Cirklarna tillsättas ur InnanläsningsCirkel. så att inom 1:sta Cirkeln tagas monitorer till högsta stafcirk. och ur 2:dra Innanl.C. tages monn. till näst den sista stafn.cirkeln o. s. v. De ombytas för hvarje vecka och innanläsningsmonnitören håller reda på turordningen inom sin cirkel".

Skollokaler, barnantal och skolgång. Till en början meddelades undervisningen i hemmen mer enskilt hos en och annan, som hade råd att underhålla läraren. En del grannar passade på att låta även sina barn få deltaga i undervisningen. Härför fingo dessa lämna en viss ersättning till läraren och även till den som höll lokalen, alltså ett slags skolhyra. Sådan hyra upptogs i Garpenberg till 1852 ²⁴/₁₀, då man på en sockenstämma överenskom att varje skolrote (då kallad skoldistrikt) skulle för egen räkning anskaffa skolrum samt husrum och vedbrand till läraren och "icke med hyra belasta de besökande barnen". Frågan löstes så, att de olika hushållen i roten eller byn hade skolan hos sig turvis en termin. Det var för läraren ett idkeligt flyttande från rote till rote och från gård till gård inom roten. — På en del ställen hade han bra, på andra sämre. Stundom hände också att en del bönder godvilligt lät skolan

vara kvar i gården flera terminer. Vid bruken användes rymligare bruksgårdar.

Ett boningshus på den tiden bestod vanligen av ett större rum, den s. k. stugan, med en öppen brasspisel samt en mindre kammare med kakelugn eller kamin. Oftast var skolan i stugan, någon gång i kammaren. Då den som skrivit detta 1875 började som lärare vid kyrkan här, hörde till denna befattning även att stundom besöka dylika skolor under terminen, varjämte man ofta sändes att i dem hålla examen. Var skolan i stugan, skötte husmodern i samma rum sina vanliga sysslor, såsom matlagning, spånad, bak m. m., och husfolket gick ut och in, utan att bekymra sig om lärare eller barn. Några egentliga raster förekom ej utom middagsrasten. Man skulle då kunna tro, att luften blev mycket dålig i en sådan lokal, men så var ej förhållandet, beroende på, att man hela dagen eldade i den stora brasspisen. Väggar och golv voro icke heller så täta, och därigenom uppstod en ständig luftväxling. I en dylik skola, som jag en gång på 1870-talet besökte, saknades trossbotten och golvet var enkelt. Då grundmuren under stugan var synnerligen otät, syntes på flera ställen dagern lysa in genom golvspringorna. Att inte lärare och barn förfröso sina fötter, kan någon fråga. Vid denna tid använde både lärare och barn s. k. svenskskor med tjocka näversulor samt dubbla strumpor. För övrigt nådde de flesta barnen icke med fötterna till golvet, utan benen hängde och slängde hit och dit.

Så var det med lokalerna i utrotarna ända till 1870—1880-talet. Vid kyrkan var förhållandet något annorlunda. Som förut är nämnt, hade församlingen vid mitten av 1700-talet erhållit en donation till "Scholæinrättning". På 1790-talet föreslogs att därför skaffa "ett litet hus, tjänligt till scholæhus etc.". Ett sådant uppfördes ock under åren 1796—1800 men tycks ej hava varit så synnerligen bra och bekvämt, att döma av lärarens Brodén's yttrande i kyrkorådet 1812.

I början av 1830-talet byggdes nuvarande organistgården, då innehållande förutom kök och 2 rum en sal nära 9 m. lång, 4,5 m. bred och 2,4 m. hög = 40,5 kvm. golvyta. Vad som fattades i salens höjd, ersattes genom ett par väldiga luckor i taket att öppnas till vinden. Det var denna sal, som 1833 kal-

lades "en passande lokal för en större undervisningsanstalt". År 1856 gjordes stämman uppmärksam på nödvändigheten av skolsalens vid organistgården utvidgning, då "dess otillräcklighet menligt inverkade på barnens hälsa". Man ansåg då lämpligt att under sommarmånaderna använda sockenstugan till skollokal, och för den kallare årstiden utfäste sig läraren att i skolgården [= lärarens bostad Rosenkulle] skaffa passande lokal "för en del af barnen". Hur undervisningen då bedrevs av en lärare med barnen i två lokaler på omkring ett par hundra meters avstånd, därom finnes ingen upplysning. Slutligen vidtogos sådana anstalter, att sockenstugan kunde användas till skollokal både vinter och sommar¹.

År 1861 fanns vintertiden här ett barnantal av 80 inskrivna. Sommartiden voro dock enligt anteckningar 40—50 % frånvarande. Antagligen var även på vintern ett stort antal dagligen frånvarande, ty då författaren härav höstterminen 1875 läste där med 65 inskrivna, föreföll det nästan omöjligt att få rum med flera på en golvyta av 42 kvm.

Skolgång. I sin redogörelse över skolans verksamhet från 1847 $\frac{1}{8}$ —1848 $\frac{2}{7}$ skriver den första examinerade läraren i Garpenberg, Bothell, om skolgången i de rotar, där han under året undervisat, att ibland 59 skolpliktiga barn i Persbo hade 33 begagnat undervisningen under den 2 månader långa terminen. Av barn som icke alls deltagit i undervisningen, tillhörde 18 bruksarbetare och 8 självägande.

Av 35 skolpliktiga i Olshyttan deltog 26 av rotens barn. De 9 skolkande tillhörde alla självägande. Däremot deltog 4 barn från annan rote. Termin 10 veckor. I Finnhyttan funnos 76 skolpliktiga barn men endast 47 deltog. Av dem som skolkade tillhörde 13 st. självägande och 16 gruv- eller bruksarbetare. Däremot deltog 11 från andra rotar och 4 utsocknes, alltså 62 i dåvarande salen vid organistgården med knappt 40 kvm. golvyta. Terminen varade 13 veckor. Under 10 veckors termin i Dormsjö hade 70 barn begagnat undervisningen, därav 6 från andra rotar. Endast två bruksbarn hade försummat

¹ Detta hus är ett s. k. gjuthus med gjutna stenväggar. Om det samma hette det i en redogörelse, att sedan barnen på vintern kommit in, började vattnet rinna på väggar och bänkar.

undervisningen, men däremot 12 självägandes, därav 11 från byarna söder om sjön Dormen. Om föräldrarna till dessa barn såges att "Pastor och skolstyrelse flera gånger gifvit dem förnyade anmaningar, men dessa ha på ett dumdrigt och egen-sinnigt sätt blifvit föraktade". Därpå tillkännagives i redogörelsen namnen på dessa tredskande föräldrar.

År 1854 voro socknens skolpliktiga barn i alla rotar tillsammans 258¹ med *en* examinerad lärare och 3 småskollärarinnor. 1900 funnos 455 och 1909 433 sådana barn med 5 examinerade och 10 småskollärarinnor, som undervisade dels i folkskolornas I och II klasser ("mellanskolor") dels i mindre folkskolor och dels i småskolor.

Material. Till en början, då endast *läsning* förekom i skolan, fanns ingen material att tala om. Bänkarna utgjordes till en början av en plank på ett par träbockar. Ett bord fanns för läraren. Denne höll sig själv med en bibel eller nya testamenten och en katekes. Likaså fingo barnen själva skaffa sig katekeser. Efter 1819 började mindre psalmböcker utan evangelier att utgivas, och kunde då en del barn skaffa sig sådana. I dem skedde övningarna i både innan och utanläsning.

Snart utgavos tabeller för stavning och innanläsning och, enligt en undervisningsplan från mitten av 1850-talet, hade barnen "heminnanläsningsövningar" i katekes men helst i bibl. hist. för dem, som hade sådana. Småningom började i en och annan skola undervisas i skrivning. Då uppfunnos s. k. långbänkar, bestående av ett säte med en fastsittande bordskiva framför. Bänken kunde rymma 6—10 barn i bredd. Bordskivan var ett omkring 30 cm. brett bräde, försett med ungefär 1 cm. höga uppstående kanter. Mellan dem hälldes fin, sällad sand, i vilken skrevs med en pinne efter tabeller eller lärarens föreskrift. Skriften utplånades lätt genom att avjämna sanden med en rak trästicka. Senare borttogs sanden, och bänkskivan svartmålades med röda linjer. Mellan dem skrevs med krita, som borttorkades med hartass. På 1860-talet saknades enligt

¹ Af dessa 258 barn ägde 36 st. *något* öfver minimikunskap, enligt skolstyrelsens uppgift till domkapitlet.

en del inspektörers berättelser¹ ännu svarta tavlor. Men på en del ställen redde sig läraren genom att i deras ställe använda dörren. Enligt en gammal inventarieförteckning av 1873 funnos vid kyrkskolan här då endast en svart tavla och 16 tre-sitsiga bänkar.

Ännu år 1875 användes därjämte långbänkar i denna skola, och så sent som på 1800-talet funnos sådana i bruk i några av de mindre folkskolorna här. Nu äro ju alla skolorna väl försedda med både bänkar och svarta tavlor.

I Finnhyttan användes på slutet av 1860-talet läseböcker av J. G. Cnattingius, men på 1870-talet började statens läsebok mera allmänt inköpas åtminstone till folkskolorna. I Finnhyttan funnos därjämte 1872 Berlins läsebok i naturlära och Westblads allm. hist., ett dussin av vardera.

För välskrivning ävensom räkning användes då mest tabeller, ehuru snart nog räkneböcker började användas och bekostades av barnen själva². Av kartor fanns då i kyrkskolan utom öfver Skandinavien, även en öfver varje världsdel samt globkartor och jordglob. Utom Skandinaviens karta voro de andra förfärdigade i Tyskland. De övriga skolorna voro länge sämre lottade i detta fall. Nu finnas tillräckligt med kartor vid alla skolor.

De första planscher, som anskaffades under senare hälften av 1870, voro öfver djurriket samt människan. Senare ha sådana öfver årstiderna, växter, djurtyper för småskolorna m. fl. inköpts, så man kan säga, att skolorna därmed äro tämligen väl försedda.

För undervisning i fysik och kemi saknas nog ännu mycket material, såvida icke på enskild väg av läraren anskaffats sådan. Ett par tellurier och en elektricermaskin finnas inköpta för lån mellan folkskolorna.

Orglar skaffades till folkskolorna redan på senare hälften

¹ Folkskoleinspektionen började 1861, och den första inspektören i Dalarne var prost J. F. Åkerblom i Folkerna.

² Till åskådningshjälp för nybörjare användes på *en* järntråd upp-trädda 20 träkulor = "kultråden". Det kunde finnas 2—3 sådana trådar i en skola.

av 1870-talet, och nu finnas sådana inköpta till alla skolor, även småskolorna.

Till ledning vid sången användes på 1850—1860-talen psalmodikon (= en på en avlång trälåda spänd sträng, som spelades med stråke). I stället för noter användes siffror.

Till undervisningsmaterial kan även räknas *skolbibliotek*. Sådana inrättades vid alla skolor 1905, men då de icke underhållits, äro de numera av ingen betydelse, utom i Finnhyttan, där ett hundra brukbara böcker ännu finnas.

Innan jag avslutar kapitlet om skolmaterial, må följande protokollsutdrag från 1860-talet anföras:

Med anledning af Consistorii cirkulär, om skolemateriel till vissa uppgifna pris tillfrågades skolrådet, om någon sådan materiel skulle inköpas. Framställningen afslogs med följande motivering:

”I betraktan af flera uppköp af böcker och annat för skolornas räkning och *skolkassans därigenom förorsakade utgifter*, ansåg man, att den utbudna *materielen* för närvarande *vore mindre behöflig*, och något inköp icke nu borde ske.”

Den nya läraren vid Dormsjö hade 1869 inlämnat en förteckning på materiel, som behövdes, men då skolrådet ansåg, att det begärda ”betydligt kunde minskas” och skolkassan saknade medel uppsköts frågan tillsvidare.

Lärotider och platser för skolan. Medan de gamla ”by-skolmästarne” gingo från by till by och gård till gård, funnos naturligtvis inga bestämda terminer eller platser för skolan. Först genom 1842 års skolstadga gjordes ett försök till åstadkommande av reda och ordning i detta hänseende. Det dröjde dock tämligen länge, innan någon verkan därav visade sig, åtminstone på landsbygden. Här höllos 2—3 månaders terminer, och bestämdes platserna icke för flera år framåt utan oftast för endast ett år i sänder. Det behövdes endast, att det blev lantmäteriförrättning i Olshyttan hösten 1866 för att läsningen i skolan indrogs det året. Vad förrättningen hade med skolan att göra, är svårt att förstå. Läraren fick emellertid flytta till en annan rote i stället, och så blev hela den uppgjorda turlistan rotarna emellan förryckt.

Folkskollärarna läste vanligen mellan 36 och 40 veckor

om året. År 1864 läste en småskollärarinna 48 veckor om året fördelade på 4 ställen. Efter 1880 läste de ambulerande ”mindre folkskolorna” 38 veckor, såsom ännu sker i folkskolorna av F-typ. Alla övriga läsa nu 34 $\frac{1}{2}$ veckor utom Finnhyttan (30 $\frac{1}{2}$ + fortsättningsskola).

Före mitten av 1880-talet var det ej så noga med lästimmarnas antal pr dag. Man började, när det blev dager och höll på, tills det blev mörkt. Sällan blev det för få timmar, efter nutidens åskådningssätt oftast för många. Enligt en promemoria från 1850-talet lästes 6 timmar *utom* $\frac{1}{2}$ timmes bibelläsning. Vanligen gavs undervisning 3—3 $\frac{1}{2}$ på f. m. med en rast för ”lisselmiddag”, därefter 2 timmars middag under den ljusa årstiden och 1 under den mörka, varpå följde 3 timmar med en rast utan angiven tid [Bil. II]. Så sent som i 1872 års reglemente heter det: ”Såväl å för- som eftermiddagen lemnas barnen lämpliga vilostunder.”

Lördagarna voro för barnen lediga, emedan läraren då i någon annan rote höll s. k. repetitionsförhör. Sådana förhör förekomma ännu i F-skolorna med småskoleavdelningen den termin folkskoleavdelningen läser och tvärtom.

Nu förekommer här s. k. ”samlad läsning” med läsning från 8,30 till kl. 2. En halv timmes middag mellan 3:e och 4:e timmen samt 10 minuters rast mellan varje timme¹. I E-skolorna läses 28 timmar pr vecka och i de övriga folkskolorna 30 tim. med 4 timmars slöjd dessutom.

Läroämnen, kurser, metoder och disciplin. I folkskolestadgan av 1842 funnos visserligen föreskrifter om läroämnen och kurser, men även härvidlag dröjde det länge, innan bestämmelserna kunde efterlevas. Den obegränsade friheten för läraren framgår av följande ”*Schema för Undervisningen inom Församlingens folkskola*. Läroämnen äro de i Kongl. Stadgan och Skolans Reglemente föreskrifna. Dessa öfvas i den ordning de anses vara mer eller mindre nödvändiga, och så mycket deraf, som under den i Reglementet fastställda Lärotiden kan medhinnas. För hvarje läroämnes öfning äger Läraren att utse tid, som han finner bäst passande. Uppläst och godkändt af

¹ I några skolor tages middagsrasten 1 timme.

Skolstyrelsen i allmän Sockenstämma Söndagen d. 24 Oct. 1852 intygar Oscar Böttiger kyrkoherde”.

Enligt en av läraren 1854 eller 1855 uppgjord ”Promemoria till vägledning vid undervisningen i folkskolan” förekom då endast innanläsning, katekes och bibl. hist., ”dekla-mering” av ett kapitel i Nya testamentet, skrivning, räkning och psalmsång ”på stunder som emellanåt därtill lämpa sig”. [Bil. II]. I det 1872 stadfästa reglementet förekommer om läroämnena följande.

”Skolans läroämnen ware de, som i folkskolestadgans § 7 jemförd med § 6 mom. 1 föreskrifwes; dock ware, på grund af hwad i förstnämnde § medgifwes, flickor, om föräldrar och målsmän det önska, befriade från skyldigheten att inhemta hufwuddragen af allmänna historien, räknekonsten utöfwer de fyra räknesätten i hela tal, allmänna begreppen af Geometri och Linearteckning samt att begagna Gymnastik; men, om de i sistnämnde öfwas, att detta sker å tid, då gossarne icke äro närwarande. Gossarne böra minst trenne timmar i veckan öfwas i gymnastik och wapenöfningar.

... För inträde i folkskolan fordras, att barnen läsa försvarligt innantill swenskt och latinskt tryck, inhemtad någon del af Bibliska historien samt något öfwat sig i räkning och skrifning”. Dessutom föreskrives följande. ”Läraren uppmane barnen att bewista den allmänna Gudstjensten, isynnerhet den blidare årstiden. Skulle något barn icke akta lärarens uppmaning, anmäle han detta för skolrådets ordförande, som eger att i anledning deraf widtaga nödiga åtgärder”.

Beträffande *disciplinen* på 1850 och 60-talen var den i folkskolan synnerligen sträng, enligt berättelser av ännu levande personer, som vid denna tid voro skolbarn. Riset (= karbasen, mäter Erik”) låg ständigt på bordet hos läraren och användes i allmänhet ofta och på ett mycket hårdhänt sätt. Läraren framstod inför barnen på den tiden mera såsom den stränge, hårde, och fruktade tyrannen än som den allvarlige men kärleksfulle, faderlige vännen.

Den s. k. *Rudenschöldska metoden* började på 1850-talet praktiseras flerstädes i vårt land. Även här i socknen försöktes den en tid (jfr Bilaga III). Men den 1855 tillsatta kom-

mittén för skolväsendets ordnande ansåg den här mindre lämplig. I stället behölls tre byskolmästare, som jämte den examinerade skulle ambulera mellan rotarna.

Även sedan småskolor genom 1858 års förordning tillkommit, tycks man ofta hava menat, att de skulle kunna delvis ersätta folkskolan (alltså mindre folkskola). I ett stämmoprotokoll från början av 1860-talet heter därom först, att i småskolan skall gå alla barn, ”som ej kunna läsa redigt innan och ej hava lärt sig (utantill) Luthers lilla katekes och av bibl. hist. åtminstone gamla testamentet”. Men sedan kommer ett tillägg att där undervisas även ”i räkna och skriva samt något av *svensk historia och geografi*”. Läsningen i småskolan vid varje rote pågick dock i allmänhet tillsammans blott ungefär 3 månader pr år.¹

Att något av historia och geografi verkligen med en och annan elev kunde medhinnas den tiden, är icke otänkbart, om man kommer ihåg skolans dåvarande anordning.

I dylika småskolor med ett dussin barn eller mindre blev nämligen undervisningen mer personlig, varför ock en duglig lärare kunde med begåvade barn på kortare tid hinna betydligt längre i de ämnen som lästes, än nu. Man lärde ofta sin utantläxa i skolan. När man kunde sitt katekesstycke, gick man fram och hörde upp och fortsatte sedan med nästa. Någon egentlig utredning eller förklaring från lärarens sida förekom ej. Allt var utantläsning. Förstod barnet det lästa, så var det bra, varom icke så gick det ändå. Emellertid kunde därigenom den flitige och begåvade hinna längre än de lata och sämre begåvade.

I räkning var det likaså. Oftast förekom efter tabeller rena sifferexempel. När barnet räknat några tal, gick det fram och ”hörde upp talen”. Fanns några praktiska exempel, som barnet ej förstod, fick läraren förklara, om han själv begrep det, i annat fall var det att ”hoppa över”.

Många av dessa ”byskolmästare” kunde dock längre tillbaka icke alls undervisa i räkning. I så fall var det att först

¹ Efter 1861, sedan folkskoleinspektion införts, blev det småningom mycket bättre i detta hänseende.

lära barnen stava och läsa rent. Sedan gick man genast över till katekesen. När man läst den från pärm till pärm med hustavlan och allt, var barnet fulllärt. En del hade då under tiden lärt sig något skriva, mången icke.

Så gick det till i dylika skolor före och omkring mitten av århundradet. På 1860-talet voro ämnena flera. Man läste katekes, bibl. hist. samt räknade och skrev. På en del ställen brukade man läsa psalmverser och även sjunga. Först i början av 1870-talet fingo geografi och historia plats vid undervisningen.

Stundom hände det att en småskollärare fick övertaga läsningen i folkskolan. Den förut nämnde läraren Hummelberg berättade, huru han redde sig med skolan vid kyrkan, då han en gång läste där, när den examinerade läraren var sysselsatt i en annan rote. Hummelberg var en ovanligt storväxt man men lam i båda benen, så att när han skulle gå, satt han på marken och lyfte kroppen steg för steg på armarna, därvid han tog i fötterna och släpade på så sätt benen med. Kom han till en bänk eller stol, lyfte han sig ledigt upp, och då han så satt, kunde ingen varsna hans lyte. Vid denna tid lästes i f. d. krontiondeboden, som tillika innehöll sockenstuga, vilken förändrats till skolsal. Hummelberg placerade nu sin stol mitt i salen och använde sedan ett långt spö, som nådde till alla hörn. Med detta lyckades han hålla disciplinen vid makt bland dem, som sutto längst bort. De, som sutto nära och kunde nås av hans händer, aktade sig nog att behöva råka ut för dem.

Denne Hummelberg var för sin tid en duktig lärare och hade god förmåga att "slå i barnen" ett icke obetydligt vetande. Det mesta var nog helt mekaniskt, men man hörde honom ofta genom utredningar och förklaringar på sitt anspråkslösa sätt söka klara begreppen hos de i skogsbygderna ofta naiva och oerfarna barnen. Det låg något familjärt och öppet i förhållandet mellan läraren och hans lilla barnskara, som gjorde på åhöraren ett mycket gott intryck. Hummelberg verkade plikt-troget som lärare allra sist i Bensåsen i egen stuga till år 1881, varefter han uppbar pension (först 150, sedan 175 kr.) till sin död 1908. Han var då 79 år gammal.

Slöjdskolor för gossar. I början av 1870-talet uppstod i

vårt land en livlig rörelse för hemslöjdens återuppväckande, och en del personer, bland vilka må nämnas Ingeniör Ahlborn, reste omkring i bygderna och höllo föredrag samt förevisade modeller och ritningar till diverse föremål, som kunde lämpa sig för hemslöjd under långa vinterkvällar. Vad som därvid särskilt slog an var lövsågning och träsnideri. Snart utsändes med statsunderstöd avlönade instruktörer, bland vilka de första voro Ingeniörerna Ramström och W. Nordin. Dessa ledde kurser om vanligen en månad i olika delar av landet, och deltagarna erhöles understöd av länens hushållningssällskap.

Men vid dessa kurser undervisades ej efter någon bestämd plan utan deltagaren gjorde det arbete han trodde sig kunna utföra eller det han hade mest lust för. Vanligen förekom något snickeri, svarvning, träskärning, korgflätning m. m.

Hågen väcktes emellertid, och då de flesta deltagare i dessa kurser voro lärare, dröjde det icke länge förrän man i folkskolorna sökte intressera barnen för dylikt arbete.

Vårterminen 1877 börjades i Finnhyttan eller kyrkskolan med en del dylika arbeten för de äldre gossarne. De arbeten som mest slogo an och voro lättast att utföra, voro lövsågningsarbeten, och det dröjde icke länge förrän de flesta större gossarne skaffat sig en lövsågningsbåge att roa sig med i hemmet om kvällarne.

Utom dylika arbeten gjordes väskor och små kappsäckar, listtofflor, korgar, mjölskoppor av plåt, ståltrådsarbeten m. m. m. m. Då läraren icke hade något penningebidrag för ändamålet från något håll, måste allt ske på hans bekostnad. Vid terminens slut hölls auktion. Föräldrarna ropade vanligen in, vad deras barn gjort, och var det glädjestunder för båda parterna, fastän föremålen icke alltid voro så synnerligen välgjorda. Emellertid fick man in några kronor, för vilka på auktioner kunde inköpas någon gammal hyvelbänk och d:o snickarverktyg. Med dem snickrade¹ man gladeligen små pal-lar m. m. d. och målade dem på bästa sätt för att skyla över bristerna. Snart nog fick man 75 kronor i statsanslag och 25 kronor från socknen. Då kunde man skaffa flera bänkar och

¹ Det hette ännu icke "slöjda" på den tiden. —

verktyg, och snart var slöjdskolan i full verksamhet, fastän någon egentlig plan för undervisningen saknades. Visst sökte man gå något så när progressivt till väga, men ofta fann man, att ett föremål var för svårt för eleven, och nöjet minskades. Då öppnades Nääs slöjdseminarium för folkskollärare, och sedan läraren där fått genomgå en kurs, var saken klar. — Nu kom undervisningen in på rätt spår, och sedan gick allt som ett urverk.

I början drevs slöjdundervisningen här såsom lärarens privatsak, och han skaffade verktyg och material så gott han kunde, för de pengar som erhöles. Någon bestämd lön var ej att tänka på för dessa första år, utan fick läraren åtnöja sig med vad som kunde bli över, sedan verktyg, virke m. m. anskaffats av förutnämnda anslag, som egentligen skulle oavkortade vara till lärarens avlöning. Sedan hushållningssällskapet 1880 till slöjdens befrämjande lämnat ett bidrag av 100 kr., inlöste socknen av läraren för denna summa verktyg m. m. Samma år upgjordes ett reglemente för slöjdskolan, i vars § 7 bestämdes, att de förfärdigade arbetena skulle säljas, "och må de på så sätt influtna medlen, jämte erhållet statsanslag och den summa som församlingen efter omständigheterna finner nödigt anslå, användas till inköp af erforderliga verktyg och material samt till lärarens aflöning och belöning åt barnen." Denna § upphävdes 1883, och bestämdes i stället, att barnen skulle få behålla allä arbeten de förfärdigade. Samtidigt tillerkändes läraren en bestämd lön av 100 kr. och i början av 1900-talet, då de slöjdandes antal betydligt ökats, bestämdes lönen till 200 kr. som ännu gäller [1914].

Slöjdskolor för flickor. Under 1880-talets förra hälft började i Finnhyttans och senare i Herrgårdens skolor lämnas undervisning i sömnad och stickning m. fl. slags arbeten. Några särskilda lärarinnor funnos dock ej, utan lämnades undervisningen av en del för saken intresserade fruntimmer i närheten. De flesta av dessa tröttnade dock snart och till sist kvarstod endast lärarens hustru som lärarinna vid vardera skolan.

Såsom en särskild uppmuntran för denna ihärdighet lämnade skolrådet 1890 en summa av 15 kr. till Finnhyttan och 10 kr. till Herrgården, där flickornas antal var mindre och tiden

kortare. 1892 började slöjdundervisning i Olshyttan och Ljusfallet-Bensåsen samt 1893 i Persbo och Dormsjö, då en ersättning av 15 kr. lämnades till vardera av alla dessa skolor, vilket 1895 ökades till 20 kr. för vardera. 1898 ökades lönerna vid folkskolorna till 50 kr. och de andra skolorna till 25 kr. Då undervisningen i Finnhyttan meddelas åt ett större antal barn och nära dubbelt så lång tid, bestämdes lönen vid denna skola år 1900 till 75 kr. Och sedan 1904 statsanslag beviljats, erhöles lärarinnorna vid de mindre folkskolorna kr. 37,50.

Flickslöjden underhålles huvudsakligen genom hundskattemedel och statsanslag. För slöjden användes i E-skolorna 2 timmar utom och 2 timmar inom veckans 30 ordinarie lästimmor. I övriga skolorna tages alla slöjdtimmorna utom lästimmorna. —

Lärarens anställning. Någon *fast anställning* hade skolornas lärare ej ännu vid 1800-talets mitt, utan fingo de tvärtom vara tacksamma att få behålla sin tjänst, särskilt om kunskaper och undervisningsförmåga voro dåliga. Därför läses ock 1855 i ett protokoll att en D. Hedbom *tilläts* hålla skola. Asplund från Grytnäs fick år 1856 "sluta med skolas hållande inom församlingen, helst någon lön åt honom icke fanns i skolkassan och han dessutom i vissa ämnen t. ex. räknekonsten icke eger erforderlig underbyggnad."

Nyssnämnda Hedbom däremot fick 1855 ett lönetillskott av 13 rdr 16 sk. b:o (= 20 kronor), och 1856 beslöt man giva honom liksom Hummelberg i ett för allt kontant 200 riksdaler riksgälds, "då kosthållningen åt honom för en del föräldrar till fattiga barn varit kännbar." Dessa "byskolmästare" fingo tydligen föra en ofta bekymmersam tillvaro och nästan såsom andra tiggare mest leva på nådegåvor från barnens föräldrar, såsom bakbullar, mjölk, smör, ägg och kanske ibland någon kött- eller fläskbit, som barnen medförde. Icke underligt därför att ganska långt fram i tiden i folkmedvetandet förefunnits en viss ringaktning för skolläraren såsom ett slags nådehjon.

Utgifter för skolväsendet. Som förut blivit nämnt, erhöles församlingen 1773 genom Domkapitlet i Västerås en gåva av

92 rdr 44 sk. Med ränta hade den till år 1794 stigit till ett belopp av 198 rdr och 4 sk., varför ju uppfördes en "Scholæinrättning". Församlingen hade sålunda vid denna tid ännu icke haft några kontanta utgifter för sitt skolväsen förutom de 5 rdr 16 sk. banko (= 8 kr.), som ur fattigkassan årligen utbetalades till klockaren för undervisning av sådana fattiga barn, vilkas föräldrar ej kunde betala den vanliga avgiften. Denna ersättning indrogs för övrigt 1825.

På grund av visitators uppmaning 1833 till församlingsborna att vid bröllop m. fl. högtider göra insamlingar till "understöd åt en skollärare," skänktes ju vid ett bröllop 100 rdr b:o från bruket och i allmänhet samlades bland allmogen vid dylika tillfällen mindre summor. Efter våra förhållanden voro de små, men man hade ej gott om slantarna på den tiden. Några skillingar banko eller mindre gavs av var och en, så att summan, enligt räkenskaperna från den tiden, kunde på ett ställe stiga från 16 sk. b:o ända till 2 rdr b:o. Då detta skedde 15—20 gånger pr år, lyckades man insamla under hela året ända till 20 rdr b:o (= 30 kr.). Dessa medel jämte räntan på brukets stora gåva räckte vanligen till de löpande utgifterna för en och annan skolbank (pris 3 rdr), stundom något ved (1 rdr 16 sk. pr stavrum = famn), några tabeller, flyttning av skolmaterialen från en rote till en annan o. s. v. Hyran för lokalen bekostades länge av barnens föräldrar, så att 1852 visitorator anmärkte, att det enligt skolstadgan ålåge *alla* inom socknen och ej endast barnens föräldrar att bekosta skolrummet, varför han motsåg snar rättelse härutinnan några månader där-
efter.

Först efter skolstadgans tillkomst finna vi några verkliga uttaxeringar för skolväsendet. I denna stadga föreskrevs för skoländamål en uttaxering av högst 6 sk. b:o för varje skattskyldig person, vilket uttaxerades av häradskrivaren och uppbars genom kronfogden, varjämte av varje skolbesökande barn till skolkassan inbetalades 6 sk. riksg. i veckan.

Ganska snart måste man besluta en ökning av den personliga avgiften till 20 sk. b:o (= 60 öre) pr man och hälften för kvinna "för att kunna få de behöfliga medlen till skolverkets underhåll," varemot veckoavgiften från barnen indrogs, men

skulle de i stället vid inskrivningen i skolan erlägga en s. k. inskrivningsavgift med 16 sk. b:o (= 50 öre) en gång för alla¹.

Skulle dessa medel icke uppgå till det för ändamålet erforderliga beloppet, ålåge det församlingen att enligt skolstadgan sammanskjuta det som brister, såvida ej annan överenskommelse härom träffas. Meningen var ock, enligt en skrivelse från 1850-talet, "att av ett möjligen blivande överskott bilda ett kapital, vars räntor i sinom tid skulle göra den årliga debiteringen efter hand ringare och om möjligt till slut nästan obehöflig."

Sockenbibliotek. Första början till sockenbibliotek i Garpenberg skedde 1854, då församlingen gratis av statsmedel erhöi 15 årgångar av "Läsning för folket." Man beslöt inbinda och utlåna dem genom sockennämndens försorg. "En fond borde kunna bildas genom en ringa avgift vid boklåningen," menade man.

Den ¹³/₅ följande år beslöts att självägande bönder skulle vid boklån erlägga 2 sk. b:o och andra 2 sk. rmt. för anskaffande av flera årgångar av samma bok och sålunda "ett sockenbibliotek med tiden åvägbringas."

År 1856 den 11 Maj föreslogs av kyrkoherden att något ur skolkassan årligen skulle anslås till bildande av ett sockenbibliotek, vilket församlingen gillade. Någon summa nämnes emellertid ej. Redan den ⁶/₇ samma år tillkännagiver kyrkoherden att Anders Enlund i Skaffarbo till församlingen förärat 63 rdr 24 sk. rmt till inköp av böcker för biblioteket. Vården av biblioteket liksom utlåningen överlämnades åt sockennämnden.

Den ²⁵/₁ 1857 anslogs hela från lantränteriet i Falun erhållna brännvinsskatten 120 rdr till biblioteket men nedsattes nästa år till hälften. Den ¹⁷/₅ samma år antogs stadgar. Böckerna skulle förvaras i ett låst skåp i sockenstugan. Läraren i

¹ 1854 beslöts att denna "inskrivningsavgift", som ganska oordentligt erlades, skulle tillfalla läraren såsom lönetillskott. Men då läraren började upptaga denna avgift för varje *termin* och icke *en* gång vid första inskrivningen såsom stämmans mening varit, uppstod klagomål och beslöts därpå, att denna avgift skulle upphöra. Något vederlag för läraren talas det icke om.

Finnhyttan anmodades att mot lämplig ersättning vara bibliotekarie, och låneavgiften var 36 sk. (= 75 öre) pr år för ett band i sänder. Detta var det huvudsakliga av stadgarnas innehåll. Utlåningen börjades 1 Juni samma år. 1858 bestämdes bibliotekariens ersättning till 10 kr. pr år, som sedermera ökades till 15 och 1889 med avgiften för boklån omkring 5 kr. samt år 1900 till 50 kr.

Ombyte av böcker skedde till en början 1:a söndagen i varje månad, men 1859 bestämdes detta till varje söndag efter gudstjänstens slut, och finge böckerna behållas en månad utan plikt. Avgiften för boklån nedsattes på samma gång till 50 öre pr år. 1860 beslöts att trycka en katalog, vilket v. Pastor åtog sig att ombesörja.

Till inköp av böcker och underhåll av biblioteket i övrigt anslogs 1862 halva hundskatten, som steg till mellan 75 och något över 90 kronor pr år. Efter 1892 då hundskatten ökades, stego inkomsterna till mellan 200 och 300 kronor, varför anslaget från 1895 nedsattes till $\frac{1}{3}$ av nämnda skatt, varjämte från 1907 statsanslag erhöles med 75 kr. pr år.

Vid 1909 års slut funnos nära 1900 band, vilket antal sedan ytterligare ökats. Boklånen hava stundom uppgått till 2000 pr år (1905).

Bilaga I.

Årsberättelse öfver Skolans verksamhet i Garpenbergs Socken, första Skoleåret 1847 $\frac{1}{8}$ —1848 $\frac{2}{7}$, åtföljd af några ord till föräldrar och andra, som stå med barnen i beröring; hållet vid Examen d. $\frac{9}{7}$, 48.¹

Sedan jag nu öfverfarit Socknens 4 Skolrotar, anser jag mig böra i korthet redogöra för Skolans verksamhet under det nu framledna första läseåret.

Min verksamhet tog sin början d. 1 Aug. nästl. år i Persbo, der Skolan fortgick 2:ne månader, hvarunder undervisningen begagnades af 33 barn, ehuru den af Pastor mig lemnade uppgiften utvisade 59 Skolskyldige. Således för-

¹ Av läraren Petrus Bothell, som tillträdde 1847. På grund av sjukdom slöt han arbetet här den $\frac{1}{8}$ 1854.

summades undervisningen af 26 barn, af hvilka 18 voro brukets underlydandes och 8 sjelfägandes.

I Olshyttan hölls Skola 10 veckor och bevistades af 30 barn, af hvilka 4 medföljande från andra rotar. Således blott 26 af rotens egna. Listan uppgaf 35, utom dem, som vid samma tid afflyttade till andra socknar. Antalet af dem som försummade undervisningen är således 9, alla sjelfägandes.

I Finnhyttan fortgick Skolan 13 veckor, och bevistades af 62 barn, mer och mindre jemnt, af hvilka 11 voro från andra rotar, och 4 utsocknes; således 47 af rotens egna barn, som enl. uppgiften skulle till antalet varit 76. De försummandes antal utgör då 29, deraf 13 sjelfständige och 16 Bruket och Grufvan underlydandes. Många af desse funnos under terminen ej i socknen; andra voro hindrade af fattigdom och liknöjdhet i synnerhet.

Här i Dormsjö har Skolan pågått 10 v:r [veckor] med ett antal af 70 lärj:r, af hvilka 6 från andra rotar. 1 Lärjunge, neml. Maria Ström har större delen af terminen af sjuklighet varit hindrad att begagna undervisningen i Skolan, men har i mon helsan och Doktorn tillåtit af mig på mellanstunderna erhållit undervisning hemma på mellanstunderna.

Försummat Skolan hafva 12 sjelfägandes barn, förnämligast från Hummelbo, hvarest Pastorns och SkolSt:s flera gånger förnyade anmaningar på ett dumdristigt och egensinnigt sätt blifvit föraktade, neml. Jan Perssons ibm 2 barn, afl. Jan Janssons 1, And Broman 1, Jan Erssons 2, Jan Brändströms 4, And. Janssons i Säfringbo 1, samt Garmans i Borgarhyttan 1. Af brukets underlydande här hafva blott 2:ne försummat Skolan, neml. Ham:r Smeden Norlings, som haft 3 Skolskyldige gossar, af hvilka den yngste hela terminen begagnat undervisningen, den andre har varit tjänstförrättande Kontorsgosse och den 3:dje kom väl i Sk. vid termins början, men blef, emedan han sade sig hemma blifvit förbjuden att läsa de lexor, jag gifvit honom, hemvist för att höra sig för bättre, alldenstund jag ansåg hans utsago mindre trolig, och, ehuru sanningen af denna hans nyssnämnda utsago bestreds af fadren, behölls han dock hemma, på den grund att denna min handling att hemvisa honom bedömdes såsom "oresonlig" och förnärmande, hvilken

åsiget af saken jag dock, på grund af min egen och många andra förståndiga människors öfvertygelse, finner mig föränlåten bestrida. Öfvertygade att en sådan oförständig dryghet bestraffar sig sjelf, hafva vi ej vidtagit några andra åtgärder, helst ambition verkat, att gossen hemma lär blifvit tillhållen att söka köra kapp med kamraterna, och således Skolans ändamål till någon [del] ändå vunnits.

Vid hopsummerande af barnens antal i alla rotarne, befinnes att 170 barn under året erhållit undervisning, af hvilka 26 begagnat densamma i flere, än en rote, och 78 försummat den, neml. 42 sjelfständiges och 36 af Bruksunderlydandes. I detta antal äro dock icke Bensås och Ljusfalls Skriflagers barn intagne, alldenstund jag ej har någon uppgift på dem och deras afstånd från Finnhyttan hindrade dem att i vintras besöka Skolan derstädes. Samma är förhållandet med Pålsbenning och Jönnavik.

Dels för att vidmagthålla den större eller mindre grad af Skol-anda, som barnen mottagit under den korta terminen på hvarje ställe, dels för att fortgå i utanläsningen, hvarigenom lexläsningen under sjelfva terminen betydligt lättas för dem, som äro flitige under ferierne, har förhör hvarje månad blifvit anställda med de barn, som under föregående termin gått i Skola. Detta är för den flyttbara skolan nödvändigt. I Persbo har dessa förhör visat sig tacksammast, ehuru thyvärr! många äfven der icke motsvarat de billiga anspråk och förhoppningar, jag haft på deras flit; men flertalet har dock gjort mig huggnad. — I *Olshyttan* deremot har fåtalet visat sig flitiga, många hafva ej ens inställt sig vid förhören. — I *Finnhytte* roten, der ännu blott 2 förhör blifvit hållne, har det visat sig halt om halt. Här i Dormsjö kommer ock nu hädanefter, att hvarje månad hållas förhör och jag begagnar detta tillfälle att bedja dessa barns föräldrar att troget understödja mina förmaningar och tillhålla Edra barn att öfverläsa de visst icke långa lexor, de till hvarje förhör få. Med den Ambition och Skolanda Edra barn nu äga skall det säkert icke blifva synnerl. svårt för Eder att uppfylla detta Edert åliggande; och det bör för hvar och en af Eder vara en hederssak att Edra barn ej komma att stå efter i flit. Jag [vill] äfven göra Eder uppmärksamma på, att deras tref-

nad i Skolan nästa termin till stor del beror på, huru de användt den långa fritiden, och vid Examen nästa år skall jag icke underlåta att utpeka dem, som synnerl. gjort sig skyldige till försumlighet. Wilja några af dem, hvars barn under denna termin försummat Skolan, dock nu låta dem deltaga i förhören, så skall detta stå dem öppet, om de i denna vecka anmäla sig hos mig för att få lexor. Det vore för dem af stort gagn, alldenstund vi derigenom ändå blifva bekanta och mycket kan blifva undangjordt, till lättnad under nästa Skoltermin; hvarföre jag af skyldig ömhet och omtanke för barnen beder de försumlige att behjerta mitt välmenta råd.

I allmänhet har i denna rote Skolan vunnit mera välde öfver barnens hjertan, än i något af de andra districten och med en salig känsla af tillfredsställelse kan jag säga, att ett icke ringa antal af dessa barn tillvunnit sig mitt hjertas synnerliga tillgifvenhet, i utbyte mot hvilken jag vunnit deras. Dem och de föräldrar, som åtminstone icke motarbetat mig genom ett oförständigt bedömande af hvad de icke känt och kunnat förstå, hembär jag min innerliga tacksägelse; och serskildt får jag tacka Herr Kh:n och H:r Pastor M:m för det bistånd och den välvilja, hvarmed de omfattat min verksamhet, hvarvid jag ej heller må glömma den tacksamhet, jag är skyldig H:r Insp. St:m, som såsom SkSt:man å H:r Kh:ns vägnar, kraftigt bistått mig att taga reda på de härfvor, som eljest kunnat blifva alltför trassliga. Till dem, som icke varit eller äro mina och Skolans vänner, utan möjl. af någon verklig eller inbillad anledning äro missnöjde, — till dem räcker jag med ett försonligt hjerta en försonande hand. — Jag skulle helt vänligt vilja göra Eder uppmärksamma på ett beklagl. mycket vanligt oförstånd hos föräldrar och andra. Det rör förhållandet vid i Sk. förekommande bestraffningar och deras bedömande. Att bestraffningar måste förekomma i en Skola med en hop barn af olika lynnen och seder, och bland hvilka högst få lärt sig, hvad lydriad är, äfvensom de äro vana att ej anse sig felaktige, förrän de gjort något gröfre skälmstycke, torde väl ingen med en smula sundt förstånd vilja bestrida. Men likväl hör man ett grufeligt rop af klander så snart något i den vägen göres. från Mun till mun, fr. Stuga till Stuga löper ryktet derom och för-

storas såsom en liten snöboll som rullas i kramsnö. Aldrig frågas, hvad barnet gjort, utan blott hvad det fått, och i barnens närvaro utfar man i svordomar och beskärnelser öfver Skola och lärare, hvarigenom de, som sjelfva gerna vilja vara oskyldiga, fatta den tron, att Läraren blott är grym, och anse honom för en fiende, som kommit att plåga dem med läsning mer, än som behöfts förut, och bestraffar dem för det, som deras föräld:r och andre icke anse för något fel, åtminstone icke så farligt heller. Barnen stärkes i sin håglöshet och sitt sjelfsvåld, hvarigenom de tidt och ofta utsätta sig för bestraffn:r. Mellan lärare, barn och föräldrar kan ju på detta sätt intet förtroende och tillgifvenhet uppstå, utan i st. bitterhet, och den smärtsamma erfarenheten att se alla sina bemödanden ointetgöras, oaktadt det upprigtigaste nit och omsorg för barnens väl verkar som ett långsamt tärande gift på lärarens sinne, som deraf blir nedtyngd, förstämnd och mot sin vilja retligare. Om I tron honom fela, — menen I detta vara rätta sättet att förbättra? Tron ett sådant beteende vara rätta medlet att göra honom gladare, tåligare och trefnare med Edra barn, som Ni retat mot honom, då Ni lärt dem att anse allt, hvad han vill lära dem mer, än I sjelfve lärt, för en plåga, och hans bestraffningar för deras lättja, ouppmärksamhet, olydnad och sjelfsvåld såsom orättvisa och onödiga. Hafven I så trott och handlen I så, — då försäkrar jag Eder, att Ni misstagit Eder förskräckligt om rätta medlet. Då är det jag och barnen, som hafva skäl att anklaga Eder för all den ofrid och olåt, som varit en följd af Edert förvända handlingssätt. Nej, mina vänner, så få vi icke göra. Ett annat sätt, till målet bättre ledande, vill jag försöka visa Er. I tidskriften FolkSkolan $\frac{1}{4}$ d. å. förekommer af en erfaren Skolman i N Amerika följande korta men innehållsrika artikel: "Om den dolda magten, som är nödvändig för en god Skoluppfostrans åstadkommande. "Magt", säger han, "är icke onyttig, äfven om den ligger slumrande. Regeringen i en stor stat använder sina hundrade arbetare i dertill inrättade verkstäder till att förfärdiga gevär. Uppsyningsmannen undersöker hvartenda af dem, så snart det är färdigt. Han försöker det åtskilliga gånger, till dess det befinnes fullkomligt i ordning, och när han öfvertygat sig derom,

sätter han det till de många tusende andra af samma slag, för att ligga obegagnadt kanske för alltid i sin stilla glömska. Hundrat. af dessa dödens redskap utgöra en vulkan af slumrande magt, som alldrig har blifvit väkt och som vi hoppas alldrig vill blifva det. Regeringen brukar dem sällan. "En af reg:s Embetsmän infinner sig hos Eder och framvisar en Debetsedel; han medför hvarken gevär eller värja; han har inga trupper med sig, han kommer med höflighet. Men I veten, att om I vägren att lyda reg:s billiga fordringar och motståndet understödjes och fortfar, så blir den ena kraften efter den andra mot Eder använd, och skulle lagarnes kraft icke räcka till, så äro de 100-tusen dödsredskapen färdiga att tala med sina förenade förfärliga verkningar. Så måste en regering vara inrättad för att kunna upprätthålla samhället och betrygga allas välfärd.

En skola måste vara inrättad efter samma grundsatser. Läraren måste vara mild och vänlig i sitt väsende. I sitt umgänge med barnen måste han icke alltid bruka det stränga herraväldets sträfva och ovänliga talesätt och förhållande utan lära och leda, förmana och varna med kärlek, allvar och värdighet. Men i bakgrunden måste finnas en magt att understödja honom, eljest kan han ingenting uträtta, och han skulle utan detta stöd snart blifva föraktad, hans ord skulle förljuda utan åtnydan och verkan. Hans tid måste förspillas, hans krafter förtäras i ett beständigt, men ändå oftast fruktlöst bemödande att hålla Eleverna i ordning o. skick samt att förmå dem till flit, uppmärksamhet och lydnad, och den som icke åtnjuter tillräckligt anseende måste beständigt erfara obehag och ledsamhet omkring sig och se alla sina bemödanden ointetgjorda genom hans antingen nedslagna eller uppretade sinnesstämning; skoltimmarna upptagas af oupphörligt tillrättavisande, varnande, agande, och han medhinner derföre sällan sjelf ingripa i undervisningen. För att således kunna göra redbar nytta bland barnen, måste Läraren hafva det medvetande att han åtnjuter deras både aktning o. kärlek, och hans egen själ måste vara lugn. Skolläraren måste derföre också ega förtroende och aktning bland Skolbarnens föräldrar, så att han i trygg besittning deraf känner sig stark att utöfva den faders-

makt, som är lagd i hans händer. Barnen skola då snart vänja sig att i sin lärare skåda en fader till hvars hjerta de hysa lika mycket förtroende, som de känna sig fattade af hans allvar och återhållna från allt sjelfsvåld. Ganska skadligt är således, om barnet får höra i föräldrahemmet oblida omdömen om deras lärare; tvertom böra just föräldrar och församlings lärarne vara de, som, enl. ett gammalt talesätt skola "hålla läraren om ryggen", och, om än läraren skulle behöfva en tillrättavising i afseende på fullgörandet af sitt kall, så bör sådant alldrig ske i barnens närvaro eller med deras vetskap, utan enskildt. Blifva på detta sätt pligterna iakttagna å ömse sidor, så skola visserl. dessa förhållanden utgöra en tillräcklig "magt i bakgrunden", hvarigenom en god Skoluppfostran skall åstadkommas."

Sådan är denne erfarne mannens åsigt af saken, och det är lätt att inse, att, om föräldrarne i st. för att hålla med och ynka barnet i dess åhöro, visade sin öfvertygelse att det förtjent och sitt misshag öfver att det ådragit sig aga, barnen snart skulle gifva med sig och genom uppfyllandet af sina pligter sjelfve undvika alla obehagligheter, och om de utsätta sig derför, finna, att de sjelfve vore skuld dertill samt icke länge tveka i valet mellan att göra sina skyldigheter eller ständigt vara blottställd för aga, isynnerhet då de märka, att läraren ogerna straffar, men är tvungen dertill till följd af sin pligt som uppfostrare. Det hjälper ju ej att hafva en stark grind, om gärdsgården är bristfällig och ligger nere. Föräldrarne, hemmet och omgifningen der kan härvid liknas vid gärdsgården, o. i förhållande dertill är Skolan blott att anse som en grind. Ja, föräldr.! blifven i förening med Sk.St:n en magt bakom min rygg, låtom oss icke längre draga åtskiljs åt hvar sitt håll! Och hvad slitas vi om? — Om barnen. Och fara de väl deraf? — Nej! svara vi säkert med en mun. Låtom oss i frid taga råd, upplysningar och rättelser af hvarandra; gemensamt arbeta på ett mål: våra barns uppfostran till sanna christna och nyttiga och skickliga samhällsmedlemmar. Många af dessa barn förstå, att vi böra göra så, och i deras närvaro, i Guds, Samhällets, barnens och mitt eget namn uppfordrar jag Eder, att allvarligt behjerta detta viktiga ämne. Låt oss akta på Apostelens förmaning: "I föräldrar, reten icke Edra barn till vrede, halstarrighet mot det

goda, utan uppföden dem i tukt och HERrans förmaning!" Af Cathekesen torden I väl ännu minnas, att det icke är nog att *vårda* barnen, d. v. s. se till att deras kroppsliga behof bli' uppfyllda, utan det heter äfven christl. uppfostra dem, och så hela stycket igenom lärdomar, nödiga att gif[va] akt på. I veten sjelfve, mina vänner, huru förderfligt det verkar på barnen, om den ene af föräld:rna håller med, försvarar och klemar med barnet, då den andra finner sig befogad att aga det. Huru grymt är icke ett sådant föräldrahjerta, som sätter klemighet i st. för ömhet! Bittert få de sedan ångra det, då de längre fram af barnen erfara missaktning i st. för lydriad o. vördriad och kärlek, och jag tror, att alldrig en fader eller moder blifvit rätt älskad af sitt på detta sätt bortskämde barn, lika litet som den hårde och tyranniske blifvit det. I veten också sjelfve, huru svårt det är att alltid i ögonblicket finna det rätta o. bästa sättet att behandla ett barns fel, isynnerhet medan man icke är riktigt bekant med hvarje barns lynne o. seder. Om det nu är svårt för Eder, som haft dem om hand, sedan de först sågo dagens ljus, om I sjelfve kunnen förifra Eder och i öfverilning taga miste om medlet att qväfva den frambrytande synden och förekomma dess förnyande, — är det då så öfver all mätto underligt, om detta händer Läraren, som är obekant med de många barnen! Och tron I, att han icke älskar dem, äfven då han måste tillfoga dem smärta? Då älsken I dem ej heller under samma förhållanden, hvilket I säkert icke vidgån. I tagen ofta felt med Edert eget *enda* barn, Eder älskling; han kan ju ock taga felt bland en stor hop oskylda, med så många olika anlag, seder och lynnen; ehuru en rättskaffens lärare visst icke anser sina lärjungar såsom oskylda. Tvertom anser jag dessa och andra mig anförtrödda barn för mina egna, och de ligga *mig* säkert lika ömt om hjertat, som Eder. De flesta af dem känna ock detta genom en inre känsla af tillgifvenhet tillbaka, som uppstått i den mon de sjelfva *velat* göra sin skyldighet och icke genom oförståndiga omdömen utom Sk. afhållits derifrån. Ja, exempel har gifvits att de sjelfve vederlagt dessa häcklerier. Om I sjelfve ären rättskaffens föräldrar, som uppriktigt viljen Edra barns väl, så blir Sk. för Eder en välsignad anstalt, som hjälper Eder i det ofta svåra o. mödosamma kallet

att sannt uppfostra dem; men om I viljen afhålla dem från det goda, — och hvilken kan vilja det! — så måste Skolan arbeta mot Eder, hvilket hon ock till stor del kan, ty hon har barnets rättskänsla och samvete på sin sida.

För att undanröjda ett farligt frestelsemedel till afvikande från de christl. grundsatser, som under Skoltiden blifvit inplantade, har jag i denna och föregående rote uppmanat barnen att afhålla sig från bruket af spritdrycker både nu och framdeles, och de fleste här hafva inskrifvit sig i en för detta ändamål upprättad matrikel, sedan de först på min erinran derom rådfrågat sina föräldrar. Jag hoppas ingen ogillar detta mitt välmenta företag, och jag beder Eder föräld:r, äldre syskon och andra som stå i någon beröring med barnen att icke allenast icke genom lättsinnigt tal och lastbart lefverne i den vägen draga dem ifrån sin öfvertygelse och föresats till afhållsamhet in på dryckenskapslastens och förderfvets väg, utan ock med ord, om icke med exempel, uppmuntra dem att fly o. motstå frestelsen. Wi hafva kommit öfverens, barnen o. jag, att icke med något slags förakt anse dem, som redan begagna spritdrycker, utan låta den, som vill följa sin böjelse, — ty *öfvertygelse* är väl icke hos någon, att det är nyttigt att suppa, utan det är seden, vanan och begäret, som kastar förnuftet å sido. Waren derföre upprigtige mot Edra barn; sägen dem rent ut, att det är bättre att aldrig börja dermed, bättre för helsa, huslig trefnad och välstånd, bättre för det andeliga lifvet, för hjertat, för samvetet; att det varit bättre för Eder sjelfve, om I aldrig börjat dermed, hvilket trol. ock skett med mången af Eder, om I blifvit födde och uppfostrade på en tid, som varit mindre blind för faran af bekantskapen med rusdrycker. De skola nu och långt efter Eder död med tacksamhet påminna sig Edert råd, då de lära känna det elände, som många andra kommit uti, derigenom att de antingen aldrig fått eller följt en sådan förmaning. Och skulle det så lyckligt hända, att någon af Eder fäder och äldre syskon skulle vilja äfven för sig afstå derifrån och derigenom äfven med exempel föregå barnen, så gjorde han en god gerning, och vi veta, att *”den der kan göra godt och gör icke, honom är det synd”*. Med glädje mottoge vi honom såsom ett stöd och skydd för den späda planteringen,

som på alla sidor är blottställd för frestelsens stemma. Dock, barn, vi äro ju icke utan skydd, om vi hafva JEsu och hans Ande till ledsagare o. bevarare. Om vi med ren barnslig kärlek o. förtröstan se på honom, höra hans röst och följa den, så kunna vi i hans kraft öfvervinna alla frestelser. Söken honom, förblifven alltid vid honom, löpen ej bort ifrån honom från hans ledning, så är Han trofast och skall styrka Eder och förvara Eder för det onda. Waka barn och bed, och till strids dig red! Räds, att frestarn lägger snaran, der du minst förmodar faran. Sådan är hans sed; waka, barn, och bed! o. s. v. 2, 3, 4 v. af Ps. 210. Ja, låtom oss alla bedja till HERren den mäktige och nådige, från hvilken all kraft till det goda kommer!

Barmhertige Gud, vår hulde, käre himmelske Fader! Du, som är långmodig af stor nåde och trofast, och för hvilken ingen är oskyldig! Wi tacke dig af allt hjerta, att du oss i denna dag och alltid så nådel. bevarat för all skada o. farlighet till kropp och själ. Prisad vare Din godhet, som gifvit oss Ditt hel. ord till ett ljus på lifvets eljest så mörka stig. Lofvad vare Din milda Försyn, som låtit oss födas i ett samhälle, bestråladt af detta ords ljus, och der det uppväxande, unga släktet kan få christlig och gagnelig undervisning till förståndets och hjertats förädlande! Huru stor förmon njuta icke vi framför de mångtusende hedningars barn, som i brist af undervisning få uppväxa i okunnighet, råhet, laster och brott! Lär oss att rätt tacka Dig derföre, derigenom att vi ställa oss Ditt ord till efterlefnad och äfven efter vår förmåga bidra till föranstaltande om våra arma bröders i hedna werlden upplysning. Förläna alla christliga föräldrar och ungdomslärare tålmod, visdom och nit att rätt uppfostra de dem anförtrodda barn i tukt och HERrans förmaning! Böj barnens och ynglingarnes hjertan bittida till Dig i bättring och tro och gif dem nåd att med flit, uppmärksamhet och villig håg förrätta sina pligter såsom lydaktige och älskelige barn!

Gif oss alla Din hel. Andas nåd, som verkar i våra hjertan ett rätt hat till synden, en lefvande tro på HERran JEsu, en rätt kärlek till Gud och vår nästa, samt en helig lydnad för all Din i Ordet uppenbarade vilja. Omvänd de oomvända, upprätta de fallna, fullborda de väckta, trösta de bedröfvade! Wäl-

signa våra välgörare, omvänd våra ovänner, förlåt dem deras synder och gif oss nåd att upprigtigt älska dem. Gud hjälpe Konungen, fäderneslandet och alla dess inbyggare och bevare vårt hus och hem och allt, det vi äga! Wälsigna deras arbete, som predika Ditt ord ibland hedningarne och dem som bo i andel. mörko lande! Se i nåd till oss alla, våra släktingar, vänner o. bekanta, alla som hos oss bo och vistas, äro oss hulde och käre! Nu gå vi snart till vår hvila i JEsu namn, värdes vara hos oss med dina hel. englars vård och låt oss roligt sofva i denna natt, och, om det så är Din nådiga vilja, i morgon uppvakna till en ny nådedag i morgon! Förlän oss helsan god, men skulle det så hända, att du täcks sjukdom sända, så gif ock tålmod. Amen! F. W.

Milde JEsu, du som sade etc.

Gif lycka, Gud, till allt godt verk! etc.

Hjelp mig att nyttja tiden rätt etc.

Wälsign:en

Sångvers 2stämg:gt: N:o 187 sista v.

Bil. II.

P. M. till vägledning vid undervisningen 2 månader i Dormsjö Skola.

Skolan börjas kl. 9 hvarje morgon med bön hvartill hörer en psalmvers' afsjungande före och en d:o efter böneläsningen, hvarpå följer deklamering af ett Capitel eller mindre period deraf ur N.Testamentet; sedan ringes taktslag med klockan till lexlagscirklar för lexuppläsningen, efter hvars slut sällan kl. hinner fullt 10. Efter hand som lexuppläsningen ändas tillsäges barnen formera sig till Innanläsning, som fortgår till kl. 11, då öfningen med ett klockslag afringes och hvarje monnitör samlar sin cirkels innanläsningsböcker och aflemnar dem vid bokskåpet till veckans "ordningsman". Nu ringes i takt för utgång till fristund (lillmiddag) högst $\frac{1}{2}$ timma, hvarefter barnen genom klockans ljud inkallas till räkning, som fortsättes till kl. 1 då förmiddagen slutas med en liten bordsbön i chorus.

Eftermiddagen börjas kl. 3 med skrifning, som öfvas till

kl. $\frac{1}{2}$ 5 då skrifmaterialerna hoptagas och barnen med tacktackslag af ringklockan gifvas tecken intaga sina platser i bänkarna, der de under *tystnad* åhöra första lexlagets förhörning. Skolan slutas kl. 5 med aftonbön och psalmsång.

Katekesförklaring hålles circa 4 timmar i veckan, på tider som man af omständigheterna för dagen sjelf finner lämligast på bekostnad af än den ena och än den andra af de öfriga öfningarna. Om lördagarna efter fristunden (då blott $\frac{1}{4}$ t:e kl. $\frac{1}{2}$ 11) bör alltid katekesförklaring hållas mindst en timma, hvarpå hålles upprop och enl. lexlagsböckerna i journalen infördes försummade dagar, huru mycket hvar och en har läst, hvaröfver betyg meddelas och till de förtjenta "flitmärken" utdelas, då Skolan avslutas såsom om aftnarna.

Psalmsång öfvas tillsammans en timme i veckan, på stunder som emellanåt dertill lämpa sig.

Ingen räknar eller skrifver, som ej slutat staf-tabellkursen. Hvarje staf-tab. stafvas först innantill läses sedan rent och deretter säger undervisaren upp orden, som stafvas utantill. Från o. med 10:de och följande tabeller åtföljas hvarje af en på andra sidan uppsatt renläsningstab., som läses mellan det att renläsningen på stafningssidan försiggått och innan utanstafningen sker. Under öfningarna på dessa tabeller hafva barnen hem-innanlexor höstt i bibl. hist. annars i katekesen, men vid 20 tab. i båda, efter hvilka böckers läsande innantill till slut, desammias utanläsning vidtager. Hvarpå tab. bör kunnas säkert innan flyttning till annan får ega rum; dock om barnen vid *utanstafning* på vissa ord, som stafvas — och till betydelsen äro — *olika*, men *ljuda lika*, göra misstag, får flyttning deraf *icke hindras*.

Räkningen börjas med att på kultråden till 20 göra nybegynnaren åskådlig begripligt att hvarje ziffertal är namnet på ett visst antal enheter, sedan läres att räkna 1, 2, 3, o. s. v. till 100, hvarifrån åter baklänges till 1. Då detta är inhemtat fortsättes med att från 1 addera med 2 o. 3 till 100, derifrån åter subtracheras med 2 till 1. Sedan öfvas alla olika enhetsziffers sammanläggning till summor under 20 på kulor. De som deltaga i denna öfning skola emellanåt lära sig på tafla skrifva ziffertalen till hundra.

Härefter fortsättes räkningen med addition i hufvud. med att oupphörligt tillägga alla olika enhetsziffror tills summan går något öfver hundra, hvaremellertid de som häri deltaga öfvas att indela och utsäga större tal med krita på svarta taflan. Sedan sker flyttning på addition i hela tal efter befintliga räknetal. I räkning får ingen flyttning ega rum utan att lärjungen är fullkomligt säker på sin konst.

I Skrifning beror allt mera på naturliga anlag, hvadan man har att genom flitiga undervisningar söka frambringa möjligaste vackra stil barnet är i stånd till, hvarvid nogaste tillsyn är nödvändigast med nybörjare, då de på papper längre komna blott allvarligt tillhållas att skrifva långsamt och ej slarfvä. Wäl formerade pennor äro härvid en vigtig sak.

Bestraffningar äro blott nödfallsåtgärder. Kroppsaga får aldrig förekomma förr än då alla upptänkliga mädel som kunna hänföras under benämningen själsaga äro på discipeln använda, såsom skamplats, qvarsittning kortare och längre stunder, ändå till 2 timmar om qvällarna för de latare. ”Straffläsning” om lördagseftermiddagarna färre eller flera timmar efter omständigheterna användes med fördel åt de äldre. De som brista i uppförande kunna bestraffas med Skambricka, $\frac{1}{4}$ ark papper påtecknad med så stora bokstäfver man kan åstadkomma, ord, som beteckna förseelsen, t. ex. *Olydig, Pladdrare* med en knappnål fastsatt på ryggen, vänd så att de flesta kamraterna utan att hindras i sina göromål kunna se den sålunda tillrättavisade.

Godt allvar, bestämdhet i handlingssätt och befallningar (hvertill är nödvändigt att man sjelf först noga tänker för sig) verkar lydnad och läraktighet mer än alla bestraffningar.

Ordningsman tages i tur för en vecka af gossarna inom första lexlaget. Ordningsmannen utlemnar till — och mottager af — monnitörerna den undervisningsmateriel, som vid de olika öfningarna begagnas och ansvarar läraren för att ingenting förkommer. Den föregående veckans ordningsman hjälper till med tabellernas och taflornas utdelning och hoptagning under skrifning och räkning.

Monnitörer som förhöra lexor få icke anse andra kunna

än dem som bokstafligen läsa sina lexor felfritt. De som läsa slarfvigt eller stappla på det ringaste hä[n]visas läraren, som efter godtfinnande afgör om discipeln kan eller ej.

[P. Bothell.]

Bil. III.

Kort Reflection öfver olämpligheten af den Folkskole-method 1842 års Nådiga Stadga föreskrifver samt fördelarne af den Grefve Rudenschöldska.

Som undertecknad på uppdrag af Församlingens Skol-Direction sistledne den 14 Juli blifvit bekostad resa till Hofoss bruk och taga kännedom om Grefve Th. Rudenschölds nya Skolmethod, får jag härmedelst för Församlingens Respective ledamöter framlägga min *berättelse öfver denna Method att organisera Folkskolor på landsbyggen*.

Methoden synes vara den enda hvarmedelst Folkskolan kan på *lämpligt* sätt nå det mål, 1842 års Nådliga Stadga åsyftar, nemligen hela Folkets upplysning och lyftning ur den Allmänna Okunnighet som i århundraden varit Allmogens lott, under det de andra Samhällsständen beständigt stigit allt högre i tidens bildning, och om nu — sann bildning är den måttstock, efter hvilken människan åtnjuter aktning i Samhället, så skulle ju Bonden, den redlige jordbrukaren eller arbetaren i allmänhet skjunka i anseende till en klass mera till för sin kropp än för sin själ, genom hvilken sednare den förra göres blott mera användbar. För att förekomma detta stora missförhållande har en vis regering och nitiske menniskoälskande män tagit vård om saken, och ifrå för Folkets, den arbetande klassens upplysning, för att derutinnan, så mycket som möjligt göra det oberoende af de mera kunnige.

Den som i vår tid synes mest begrunda denna betänkvärda omständighet är vår bekante patriot Grefve Rudenschöld. Han har funnit att ofvansagde mål icke kan nås, på sätt Folkskolan nu vanligen är organiserad, i ett så beskaffadt land som Sverige, hvilket är så glest befolkadt, uppfyllt med sjöar, berg och skogar, samt eger ett så hårdt klimat. Dessa naturförhållanden

göra, att barnen på många ställen få vandra ända till 2 å 3 Fjerdingsväg, många tunnt klädda, under vintern i kyla, blåst och snö, på tillyrda vägar; och ändtligen då de frusna stackars små komma fram till Skolan få i bästa fall några rum framför en liten kakelugnsbrasa, der de hastigt låta uppvärma sig, hvarpå de inspärras i ett litet Skolrum, der, som händelsen är här i Garpenberg, vattnet om en stund börjar rinna på väggar och bänkar. Följden är klar: barnens helsa ruineras och framtida sjukdomar grundläggas! Efter en så utstående några timmars ansträngning derunder Skolsalens areal nekat många en stunds sittande hvila, få de i mörkningen åter beträda den kära men ofta odrägliga hemvägen. Ofta blöta, men alltid hungriga och trötta nalkas barnen sina boningar; bra då när de båda första olägenheterne kunna afhjelpas, men det sednare eller tröttheten blir en odräglig plåga; ty barnet vågar icke lyssna till dess röst, om det skall medhinna sin lexa och undslippa det obehag som annars drabbar i Skolan, dit det, för att komma fram i lagom tid, måste börja sin marsch tidigt följande morgon. Tänk om oss litet hvar i barnens Ställning: att vi egde deras späda lemmar och små krafter, — och hvem skulle alltid vilja vara i deras ställe! Det kan dock under förevarande omständigheter icke vara annorlunda, d. v. s. man snartsagt tvingas vara obarmhertig. Betraktom närmare i sammanhagn härmed vår Församlings Folkskola. Hennes lärjungar äro Tvåhundrafemtio, hvilka taga en enda lärares arbetskrafter i anspråk, visserligen icke på engång, utan fördelade i Tre Rotar, då antalet blir per rote några och åttio, men genom denna fördelnings nödvändighet blir barnens skolår blott Tre och alltså ferier (= tid att glömma) Nio månader. Likväl måste ju Skolan gå framåt: det på 9 månader glömda under blott 3 åter innötas och ännu något vidare i kunskapsmättet påföras. Har detta sig lätt eller är det ens möjligt?

Barnens själsförmögenheter måste sålunda för en kort tid strängt anlitas — och komma sedan under en längre tid mindre i fråga. Hvem inser icke det vidriga och oharmoniska i en sådan skoluppföstran. En annan, för samhällets moraliska helsa och välstånd högst menlig, product af det i Skolan sammanhopade stora barnantal är, utan tvifvel, benägenhet för oskick

och osedlighet. Men Grefve Rudenschöld har funnit ett sätt att afhjelpa alltsammans eller dessa obehag. Han fördelar våra stora barnhopar i flera små s. k. Rotskolor, ungefärligen så som det varit af gammalt, med cirka 20 barn, som då icke behöfva få längre väg än de hinna hem och till middagen äta hvad som bjudes de öfriga i huset; hvarigenom det särskilda matsäcksbesväret och kostnad bespares, hvilket ofta är ett hinder för de fattigaste som väl kunna äta sin välling hemma, men icke inmatsäcka den att bevista Skolan. Med som då blir ett eller annat bösshålls skolväg, är ingen, hvarken för oblid årstid, vederlek eller svag beklädnad, hindrad att när som helst, alla dagar besöka Skolan. På så sätt blir för både barn och Föräldrar ganska lätt och beqvämt att vidmagthålla en ordentlig skolgång. Men eftersom barnens antal inom Skolorna bli färre: Skolorna flera, så blifva lärarena flera — ja tydligt; men det är ju så det varit före "den nya Folkskolan", då man ansåg Skolan vara billigare än nu. Före 1842 års kongl. Skolstadgas tillämpning, tribuerades för undervisningen vanligen 1 sk. b:o om dagen per barn, samt kost åt läraren; och efter all beräkning, på denna grund, kan församlingens Skolverk icke bli dyrare nu heller. Dock vill Grefve Rudenschöld att man mindre litar på gummor och gubbar än på ur centralskolan (hvarom mer längre fram) tagna mera försigkomna Gossar och Flickor, som han vill föredraga såsom rotskolemästare, emedan de sjelfva hafva lärt grundligt och derföre kunna grundligt lära andra. Men på det dessa unga, såväl lärare som lärjungar, alltid må vänjas vid kroppsarbete föreslår Grefve R. blott 2 läsedagar i veckan, men hela året om. Sålunda hafva Föräldrarne en ständig hjälp af sina barns arbetsförmåga, och veckans 2 skoldagar blifva barnen en behaglig hvila från arbetet, då de ock säkerligen med mera håg, vilja och verkligt nöje motse den annalkande skoldagen, och kunskapernas inhemtande gå i mera jemnbrädd med förståndets utveckling; hvilket har till följd att deras vetande blir mer bildande.

Rotskolemästarena skola vara så kvalificerade att de kunna meddela de kunskaper kongl. stadgan fordrar såsom "Minimum", som är obehindrad Innanläsning, försvarlig wälskrifning, de 4 enkla räknesätten, Katekes och Bibl. Hist., samt nå

got Sv. Historia och Geografi, hvilket nu här i församlingen, medan Skolan är flyttbar med högst få¹ medhinnas; men i den ständigt varande Rotskolan bör kunna gå lätt för sig. Men de föräldrar, hvars barn hafva lust och förmåga att lära mera än detta nyssnämnda minimum i Rotskolan, hafva tillfälle att sätta dem i en fast för alla gemensam centralskola, med examinerad Lärare. För att göra äfven detta lätt möjligt, så pågår undervisningen äfven der blott 2 à 3 dagar, då barnen de öfriga 3, 4 dagarne af veckan få hjälpa sina föräldrar med deras arbeten. Hvad man med en så organiserad Skola inom Församlingen kan uträtta för Folkbildningen, är säkerligen mycket mer än nu och mer än kanske mången skulle tro. Metoden är bepröfvad sedan 1849 i flera församlingar inom södra Sverige och visat sig ganska god och välgörande.

Alltså bör man önska all framgång åt denna som det synes förtjenstfulla skolmethod; och får jag derföre föreslå att vår församlings Folkskola blefve i öfverensstämmelse dermed organiserad, åtminstone på försök att börja med. Men först är nödigt att Skolan ännu en tid bortåt (ett ell. annat år) fortgår på det vanliga sättet, för att småningom bereda henne till den nya omskapning hon skall (?) komma att undergå.

Som församlingen väl inser fördelarne af den föreslagna nya methoden, vågar jag hoppas att den med ett Sockenstämmobeslut göres gällande, öfvertygade som vi ju äro, att det sker till Skolans bättnad och Församlingens fromma.

Garpenberg d. 7 Aug. 1854.

å Emb:s vägnar

J. A. Gottliebsson.¹

¹ I årets rapport till consistorium, af 258 barn, kunde 36 st. upptagas, som hade läst något mer än "Minimum".

¹ Gottliebsson var son till en tysk strumpvävare, Gottlieb Pyschman från Gäfle. Var född 1834 och stannade till 1875, då han blev länsman här.

Folkundervisningen i Västerhaninge.

Av folkskollärare G. A. WESTERIN¹.

Västerhaninge socken som är belägen i Södertörn, 2 1/4 mil söderut från Stockholm, är en sedan urminnes tider odlad bygd. En mängd åldersdomsminnen, såsom stensättningar, gravkullar och runstenar bära vittne därom. Redan i medeltida urkunder förekommer församlingsnamnet. Dess kyrka och kyrkoherde samt kyrkliga stridigheter omnämnas vid 1300-talets början. Under den tidigare medeltiden innehades socknens förnämsta possession av de "andliga" i Strängnäs, från vilka den övergick i konungahusets ägo. De större gårdarna ha under tidernas lopp innehafts av förnäma adliga ätter. Men en stor del av jorden har ägts och äges fortfarande av självägande, välbestutten allmogeklass.

Skärskåda vi livet på den tiden med tillhjälp av dåtida handlingar (sockenstämmoprotokoll och domböcker), finna vi, att levnadssättet bland sockenborna ej alltid var så oklanderligt, att ofta råhet, vidskepelse och skrock gjorde sig gällande, att superi och överflöd vid högtider och familjefester icke blott tolererades utan ansågs i hög grad hedersamt samt att allmogent emot världslig och andlig myndighet ofta nog ådagalade en viss styvsinhet, som särskilt visade sig i benägenhet att motsätta sig alla slags reformer.

Vad då särskilt undervisningsreformerna beträffar, så har

¹ Gustav Adolf Westerin, född 27/2 1862 i Stockholm, avlade folkskollärareexamen i Linköping 1882, blev efter e. o. läraretjänstgöring i huvudstaden ordinarie lärare, organist och klockare i Västerhaninge 1885, återvände till Sthlms folkskolor 1907. Har utgivit arbeten om Södermanlands äldre kulturhistoria, Sotholms härad, Sorunda kyrka, Södertörns lärareförening (tills. med C. Granér), Haninge-Dalarö skolförenings föreläsningkurser 1891—1901 m. m.

Västerhaninge församling haft att glädja sig åt ett för denna sak nitälskande prästerskap, som lyckats bryta hindren, de hinder, som i början ställde sig i vägen för ett ordnande av undervisningen och för inrättandet av skolor. Herremän och bönder hava av exemplets makt tvingats att medverka. Och så fick församlingen tidigt nog ett för sin tid någorlunda ordnat skolväsen, varom i det följande kommer att i kronologisk ordning förtäljas.

Enligt 1686 års "Kyrkolag och ordning" var det prästerskapet ålagt att sörja för ungdomens undervisning, särdeles i kristendomskunskapen. Gamla protokoll från under denna tid hållna biskopsvisitationer visa ock, att förordningen i detta fall ej var blott en död bokstav. År 1690 höll den lärde biskopen i Strängnäs Erik Benzelius visitation i Västerhaninge kyrka, varvid han lät förhöra såväl äldre som yngre i kristendomskunskap. Det utförliga protokollet härom giver oss en målande skildring av huru därvid tillgick. "Notarie Consist. tog sitt afträde på lectarn och fann hos dem sådant framsteg, nemblig at de manlige kunde tijo Guds bud läsa i Lutheri uttydning, men uti de andra Christeliga lärans hufvudstycken, merendels på uttydning som till enfaldiga frågors framställande, voro de mycket stumma. Af läsande i bok fann man ej mer än tre eller fyra stycken, utom några små gossar voro alla i dessa stycken helt okunnige; gudeliga böner och några skriftens språk hade sig allenast trenne bekant. Herr *Lars Welt*¹, som examinerade fram i choret, ungdomen af gossar, pigor och flickor, gaf dem detta låford, att gossarne funnes gjort större framsteg, såväl att läsa i book, som äfven till catechesen både grundorden och Lutheri utläggning än som pigorna, af hvilka en stoor del inte kunde förklaringarna, utan allenast grundorden, ej heller kunde de till enfaldiga frågor tyda svaren. Episcopus sjelf, som examinerade ungdomen af pigor, hvilka befallts stiga utur sina bänkar på gången, samt hela den öfriga församlingen, fann att den största delen kunde läsa i book, men kunde litet läsa utantill, hvilket vore deras skyldighet. Af de åldriga voro en god del, så man- som qvinnfolk hvilka intet läsa sina

¹ Kyrkoherde i Ösmo född 1622, död 1691.

christendoms stycken; en stoor del kunde intet läsa i book, till frågor om ordaförståndet, kunde allenast några få säga några ord, men den öfriga hopen voro dessa stycken obekanta." Utgången av denna examen, som nog på förhand vållat många bekymmer hos de mindre läskunniga, var sålunda icke så lysande utan mindre fägnasam för socknens herde, prosten Lars Torsk¹. Utan tvivel hade han varit lika drivande och nitisk i ämbetet som medbröderna i de omgivande församlingarna.

Tolv år därefter, år 1702, visiterades ånyo. Någon synnerlig förbättring i läsfärdighet synes församlingen under de flydda åren ej vunnit, varför ock protokollet i detta avseende är för församlingen avfattat i mindre smickrande ordalag. Så heter det: "Qvinnfolken kunde ej utan stapplande läsa", och de, som kunde läsa i bok, voro dock "om ordaförståndet okunniga." Allt detta gav pastor anledning klaga däröver, att församlingen visade sig mycket trög att komma tillstädes under katekesförhören, varför värdig biskopen föreskrev, att av de tredskande skulle uttagas stadgade bötespenningar.

Så förflöto åter en del år till nästa visitation. Västerhaninge hade i sin senast avlidne pastors son, Ericus Petri Froman², fått en nitisk och verksam själasörjare. Han förestod pastoratet under 27 år, och hans nitiska verksamhet för folkupplysningen lämnade ock synliga frukter vid den visitation, som företogs 1723. Under tiden hade utfärdats en ny detaljerad klockarestadga och ny klockare blivit antagen (1716). Denne, Anders Andersson, ålades genom denna stadga bland annat att flitigt och troget informera församlingens ungdom uti sina kristendomsstycken, samt att hos kyrkoherden angiva, därest några försummade sina barns undervisning. Froman teg icke ihjäl denna angelägna uppgift. Från predikstolen i kyrkan och ordförandestolen i sockenstämman hördes tida hans allvarliga förmaningar till föräldrar och målsmän att bestyra om barnens undervisning. Och knappast ett protokoll i de digra luntorna från hans tid och av hans hand finnes, däri han ej pekar (mången gång ampert nog) på denna maktpåliggande

¹ Fil. mag., riksdagsman; född 1634, död 1691.
Född 1683, död 1739.

angelägenhet. Verkan av detta nit visade sig ock vid biskop Nordlinds nyss antydda visitation (1723). Vid förhöret visade det sig att "mesta delen kunde läsa i bok och att en del ock förstodo i enfaldighet sina kristendomsstycken". Men kyrkoherde Froman drev saken än vidare. På sockenstämma den 20 dec. 1730 förmådde han socknemännen att antaga till "barnainformator" i församlingen en artillerist Petter Lindkvist, som mot en ringa avgift av barnens föräldrar och mot fri bostad, upplåten av "herrsskapet på Häringe" (Agneta Wrede), nu skulle inviga det yngre släktet i läsekonstens mysterier. Men "skolgången" var dålig. Den, som försummade sina barns undervisning, skulle "bliva efter kungl. förordningen tilltalad". Så lydte hotet. Men ej ens det hjälpte. På allmän sockenstämma den 19 dec. 1731 beslöts därför enhälligt, att den husfader, som ej själv eller genom läraren "ville befordra kunskapen hos sina barn och ungdomen, skulle sitta i stocken en söndag". Sju år senare hölls åter visitation, denna gång av biskop Anders Lundius. Vid detta tillfälle (den 3 febr. 1737) intygades så väl av pastor som ock av hela församlingen, att ungdomen blev "rätt och väl" undervisad av Lindkvist. Även kyrkosången låg biskopen om hjärtat. Han lät därför församlingen avgiva prov sålunda, att manfolket fick sjunga varannan och kvinnfolket varannan vers av psalmen 100. Provet utföll till biskopens belåtenhet. Som Lindkvist ännu tillhörde hären men fått löfte att få utlösa sig därifrån, begärde han 1739 att församlingen ville göra något sammanskott för att utlösa honom, och ville han i så fall under alla sina återstående livsdagar troget sköta och undervisa ungdomen. "Som Lindkvist visat prov därpå, att han var en skicklig informator, voro de flesta för hans begäran och efterfrågades om socknemännen haft sina barn hos honom för att lära läsa". På denna fråga svarade Lindkvist, som nu bodde i Fors by, att blott mjölnarens där i Fors låtit sina barn undervisas.

Någon ordentlig skola, i vår tids mening, var dock ännu ej inrättad. Lindkvist, som fått sig fast bostad under mellanterminerna upplåten, ambulerade för övrigt i byarna, där han då i de olika gårdarna åtnjöt kost och bostad. Emellertid synes hans nit så småningom slappnat av. År 1746 klagades över att

han sällan var hemma och att han inga barn hade att undervisa. År 1747 hölls visitation av prosten Lars Stierner i Sorunda (fil. mag., född 1701, död 1767). Vid dennes fråga, om undervisning bedrevs, gavs dock till svar, att L. lärde barnen "rätt och vackert läsa", men att dessutom funnos i socknen många "andra pålitliga", som föräldrarna hade hemma hos sig att informera barnen. "Öfver sådan christlig sorgfällighet om ungdomens undervisning fagnade sig probsten". Men desslikes uppmanades församlingen att allt framgent draga försorg om sina barn, så att de kunde läsa så i som utan bok, "emedan ingen finge gå till Herrans Heliga nattvard utan att kunna läsa". Denna skärpning gjorde undervisningen nästan obligatorisk, särskilt i en tid då sträng kyrkotukt hölls.

Vid följande visitation (1763) var Lindkvist ur räkningen. I unga dar hade han själv studerat och genomgått några klasser vid Strängnäs läroverk. Han hade alltså någon förutsättning för det åtagna lärarekallet, vilket ju ock visas av det beröm, han då och då fick skörda för sina resultat.

Sedan Lindkvist upphört att informera och den nitiske prosten Froman avlidit, tyckes intresset åter svalnat för skolan. Protokollen från sockenstämmorna ha intet vidare att förtälja. Men så kommer åter en prostvisitation, även nu av förenämnde Stierner. På hans fråga, av vilka och huru många barnaundervisningen sköttes, svarades, att "nu för tiden inga andra äro att tillgå, som denna angelägna tjänst förrätta, än klockaren och kyrkoväktaren". Prosten påminde härvid: 1) att klockaren och andra, som hava denna syssla om händer, böra hava betalning för vart och ett barn de lära läsa rent i bok, vilket pastor och församlingen på sockenstämma skulle bestämma, 2) att inga andra må tillåtas undervisa än de, som av pastor äro godkända att rätt kunna läsa, 3) att för de fattigas barn skulle betalas "för bok och lära" ur fattigkassan, 4) att där icke tillgång finnes på skickliga personer, som kunde antagas att lära barnen, rektor i någon trivialskola kunde tillskrivas att utsända en skolgosse eller två, som mellan terminerna kunde uppehålla sig i vissa gårdar och lära mot betalning. Vidare påbjöds, att barnens undervisning skulle begynna redan då de fyllt fem à sex år och att föräldrar och husbönder skulle tillse

att barnen kunde läsa rent i bok vid 10 års ålder. I annat fall komme målsmännen att åläggas en plikt av två daler kopparmynt för varje överskridande år. Tre år senare (dvs. 1768) kungjordes för socknemännen, huru K. M:t "av faderlig omvårdnad för rikets väl påbjudit, att särskilda skolhus skulle byggas i varje socken". Härtill svarades å sockenstämman att "ehuru de med djupsta underdånighet värdera K. M:ts höga och ömma omvårdnad för deras barns välfärd, besynnerligen i andlig måtto", de dock nödgades förklara sig "oförmögna att i socknen ånyo uppbygga något skolehus eller göra något sådant sammanskott, att en skole-mästare skulle tillräckligen kunna årligen bliva underhållen". Däremot förklarade sig socknemännen benägna att, därest skicklig person vore tillfinnandes som i församlingen kunde rotevis hålla en *Schola ambulatoria* och undervisa deras barn i kristendomskunskaperna, lämna honom fritt husrum och härbärge samt nödtorftigt underhåll samt efter överenskommelse någon betalning. Med anledning av denna allmogens förklaring berättade pastor, prosten Lars Larsson Torsk (död 1774), att en avskedad krigsman Anders Ljungman, "som väl kan läsa i bok, samt något försvarligt skriva", hade anmält sig och begärt att få flytta till Västerhaninge och antaga lärjungar. Han blev ock nu antagen till "Socken-Barn-Läro-Mästare". Vad han uträttade till ungdomens fromma är bokfört i protokollen lika litet som när han avgick.

Med år 1778 börjar en ny blomstringstid för undervisningsarbetet inom socknen. Då blev nämligen fil. mag. Johan Möller socknens pastor. Denne märklige man var född 1738, erhöll 1785 titeln teologie professor, blev 1787 prost, 1793 teologie doktor, 1797 biskop i Visby¹. I tjugo år verkade han sålunda inom socknen med oförtrutet nit för höjandet av folkbildningen, för nykterhet, sedlighet och gudsfruktan. Såsom författare var han känd över hela riket. Av hans katekeser utkommo den mindre i 9 och den större i 11 upplagor. Dessutom utgav han många andra skrifter. Jämväl kallades han till ledamot av samfundet "Pro Fide et Christianismo" och "Uppfostringsäll-

¹ Jfr här *Cederlund Levede*, början.

skapet". Genom ständiga förmaningar på predikstolen och å sockenstämman höll han undervisningssaken vid liv hos socknens invånare. Själv kallade han barnen till sig i prästgården och förhörde dem samt utfäste sig att årligen till de fattigaste barnen gratis utdela abc-böcker. Upprepade gånger sökte han få till stånd en ordentlig skolinrättning men förgäves. Då det misslyckades, sökte han åt socknen förvärva dugliga ambulera-
 rande lärare. På hans uppmaning inflyttade sålunda i mars 1783 "Skolmästaren" Nyberg från Österhaninge och samma år på hösten blev en båtsman Glantsk antagen att bestrida undervisningen. Hösten 1786 anmälde sig till läraretjänsts erhållande "en beskedlig skolmästare, som alltid visat trohet". Det var en båtsman Stolpe. Då han emellertid själv var skäligen klen i sina stycken, blev han av pastor ålagd att "lära sig bättre läsa och förkovra sig i sin kristendomskunskap" samt att följande höst infinna sig till prövning i prästgården. Fordringarna på kompetens stego alltså så småningom.

Vanligt var att antaga avskedade soldater eller båtsmän till lärare. Dessa ambulerade i gårdarna, där de åtnjöto kost och bostad in natura samt erhöilo ett visst mindre belopp kontant för varje barn. Ofta nog voro dessa lärare försupna individer, som, då de ej längre dugde till annat, begynt slå sig på denna födkrok. Professor Möller prövade emellertid kompetensen. Undervisningen synes hava bedrivits blott under senhösten och den tidigaste våren. Den övriga tiden måste barnen delta i arbetet.

Till församlingens "nöje och fägnad" blev år 1793 en f. d. handlande "västgöten" Håkan Winge antagen till skolmästare i Västerhaninge. Han var känd såsom en skicklig och oförtruten lärare. "Och finge man, till dess såsom man förmodade en skolhusbyggning bleve uppförd, betjäna sig av honom såsom bäst och bekvämast var". (Såsom "mindre stadgad och tjänlig" blev en artillerist Vennerholm uppsagd och avskedad.) Sedan församlingen i Winge erhållit en skicklig och nitisk lärare, började behovet av mera ordnade skolförhållanden göra sig gällande. Man måste ock, för att få behålla en duglig lärare, anslå en bestämd lön. Därför beslutades å sockenstämman en årlig lön till Winge av 4 skilling pr mantal, allt under förhoppning

att även ståndspersonerna skulle bidra därtill. År 1795 rådgjordes om en stugas uppförande till "hemvist och boställe" för skolmästaren, som hade till skyldighet att hemma hos föräldrarna rotevis undervisa barnen. Ryttmästaren baron Löwen på Häringe erbjöd sig att gratis upplåta mark till bostaden på Ekeby ägor, varför en stugas uppförande beslöts år 1796. Därav blev dock intet, sedan en välvillig bonde, Per Andersson i Vahlsta by, lovat församlingen att för ändamålet få disponera en hans obegagnade stuga i Ribby (strax vid kyrkan).

Verkan av Wings oförtrutna undervisning visade sig bland annat vid de årliga husförhören och vid konfirmationsundervisningen. Socknens nye kyrkoherde, Andreas Petrus Lodin (född 1748, socknens pastor 1797, död 1812), hade vid dessa förhör "haft tillfälle att med nöje förnimma, vad verklig nytta visat sig av skolmästaren Wings undervisning på de trakter, han sig uppehållit". Pastor förklarade dock, att han ej vidare mottog i nattvardsskolan de barn som ej kunde läsa innantill i bok.

Någon skolbokföring existerade väl näppeligen denna tid. I prästerskapets gjorda anteckningar om nattvardsungdomens kunskaper finna vi emellertid, att en stor del läste "någorlunda", många "bra", några få kunde ej läsa innan. Winge avled av slag vid 51 års ålder $\frac{7}{7}$ 1803.

Några förändringar av vikt i "skolororganisationen" finna vi nu ej under en tid framåt. Allt synes ha gått i de gamla hjulspåren.

År 1812 kom gården Krigslida i Västerhaninge att genom köp ägas av kamreraren i kammarkollegium Karl Fredrik Stråle och hans hustru Helena Margareta Schmidt. Denne förordnade genom gåvobrev av den 12 sept. 1817 att vid gårdens försäljning efter hans och hans hustrus död ett belopp av 4000 riksdaler banko skulle för alltid in-tecknas i gården med därpå löpande 6 % ränta, vilken årligen skulle till församlingen överlämnas och användas till en kombinerad folk- och yrkesskola inom socknen. Kamrer Stråle synes i mångt och mycket ha varit en klarsynt person och i åtskilligt långt före sin tid. Där-om vittnar det utförligt avfattade donationsbrevet som tillika innehåller ett detaljerat reglemente för den tilltänkta skolin-

rättningen och sålunda är ett rätt märkligt aktstycke. Det avtryckes efter slutet av denna historik. År 1821 blev gåvobrevet ingivet vid lagtima vintertinget med Sotholms härad för införande i in-teckningsprotokollet. Kamrer Stråle avled 1823 och hans fru 1829. Först år 1831 var allt klart med boets utredning.

Den 30 jan. 1831 beslöts nämligen, att

1:o indela socknen uti vissa distrikt och att uti varje distrikt utse en person, som skulle lära barnen "stavera och läsa rent i bok;

2:o å prästgårdens mark uppföra en byggnad om fyra rum, varav två skulle upplåtas åt en person, som enligt donationsbrevet kunde undervisa församlingens gossar uti smides hantverket och någon annan slöjd;

3:o välja en skoledirektion. Denna kom att bestå av bland andra friherre Vilhelm Löwen på Häringe, assessor F. G. Upmark på Hammar, kyrkoherden Sven Schöldbberg, komminister Jonas Jerlin, skattebonden Per Persson d. ä. i Näset m. fl.

Den beslutade byggnaden förlades å prästgårdens ägor strax bredvid gamla klockarebyggnaden. Dessutom uppfördes en skolsmedja 15 alnar lång, 12 alnar bred och 3 alnar hög till takstolarna. Åt pastor uppdrogs valet av personer, som ute i rotarna skulle informera barnen. Att anställa en s. k. "skolmästare" ansågs vara mindre tjänligt, då dennes undervisning blott kunde komma några få till godo.

Till lärare i slöjdskolan för gossar antogs nu en smed J. Lenström, med vilken formligt kontrakt uppgjordes. Enligt detta skulle han åtnjuta i lön 50 riksdaler riksmünt och bostad, allt pr år. Medhade eleverna arbete hemifrån, skulle lärlingarnas fäder, förutom tillsläppandet av järn och kol, till mästaren betala 40 skilling riksgälds. Verktyg skulle tillhandahållas av mästaren. Högst tre lärlingar antogs på en gång och ingen under kortare tid än en månad. Under lärotiden fingo lärlingarna kost och husrum hos mästaren. Undervisningstiden varade från kl. 6 f. m. till 8 e. m.

På samma villkor antogs till lärmästare i träslöjd och vagnmakeri Anders Petter Pettersson.

Dessa slöjdskolor blevo dock av kort varaktighet, väl mest

därför, att saken togs alltför hantverksmässigt. Redan 1836 beslöts att uppsäga Lenström från lön och bostad, emedan "ingen av sockenboarne för sina gossar begagnat det tillfälle till undervisning i smedsyrket, som genom Stråleska donationen blivit dem berett."

I 1834 års inventeringsprotokoll heter det: "Ingen ordentlig skoleinrättning finnes, men socknens barn undervisas i innanläsning av en ambulatorisk skolmästare, som åtnjuter årlig lön av Stråliska donation." I 1836 års inventeringsprotokoll annoteras följande: "För intresset av Stråliska donation var nu ett skole- och slöjdhus uppbyggt. 3 ambulatoriska skolmästare äro antagna och hava vardera i årlig lön 50 rdr rmt." Denna lön ökades längre fram med s. k. "premiepengar." Så hade den i Glasängen boende änkan Katarina Gezelius att för höstterminen 1839 i dylika premiepengar uppbära 11 rdr. 24 sk. banko och barnaläraren Johan Ekelund 16 rdr. 32 sk. banko.

Vid denna tid innehades pastoratet av en för skolans angelägenhet mycket nitisk pastor. Hans namn var Johan Erik Törnqvist. Född 1799 blev han redan vid 38 års ålder kyrkoherde i Västerhaninge (1837) och tillträdde 1840. I nära 40 år innehade han tjänsten och utövade ett stort inflytande på socknens skolväsende. En hans biograf yttrar härom: "Såsom pastor ådagalade T. stor arbetskraft, noggrannhet och plikttrohet samt omhuldade på ett synnerligt sätt folkskoleväsendet, vilket han uppbringade till på alla områden nästan mönstergillt." Han var jämväl musikdirektör. Avled 1876.

År 1838 föreslog skoldirektionen, att församlingens enda skolhus borde flyttas till en mera central plats inom socknen. Mot detta förslag påpekades att testators mening ej varit upprättandet av någon stationär skola och i vilket fall som helst alltid en del barn få lång skolväg. Förslaget föll, och det gamla skolhuset reparerades.

Till lön åt en blivande ambulatorisk lärare anslogs förutom fri bostad under ferierna, kontant 16 rdr. 32 sk. för terminen, samt dessutom till uppmutran 4 sk. banko i veckan, för varje barn som utan avbrott begagnade undervisningen.

Med anledning härav ålades läraren att föra noggranna anteckningar för varje dag, så att direktionen vid terminens

slut skulle kunna uträkna skillingsavgiften. Däremot upptogs ej någon skolavgift av barnen.

Så kom 1842 med folkskolestadgan. I enlighet med denna utsågs nu ett skolråd och "Stråliska Direktionen" upphörde att fungera. Skolrådet ålades att till kyrkostämman inkomma med förslag till undervisningsväsendets ordnande inom socknen. Nu beslöts (1844) att anordna det vid kyrkan varande skolhuset till en större fast folkskola för den norra delen av socknen. Därjämte skulle tvenne andra skolor upprättas, som skulle ha en gemensam ambulerande lärare. Läraren vid kyrkan skulle vara examinerad samt desslikes vara församlingens klockare och organist. I lärarelön skulle han njuta 10 t:r spannmål, hälften råg och hälften korn, nödig vedbrand och bostad samt 53 rdr. 16 sk. banko pr år.

Sedan man förgäves sökt hyra tjänliga lokaler till de ambulerande skolorna, måste man nybygga sådana. Härtill överlämnades Stråliska skolkassans behållning av 800 kr. Ett av skolhusen förlades på Skogsekeby mark i socknens västra del, ett vid Ålsike å Häringe mark, där baron Löwen upplåtit plats gratis. — Läraren, som skulle ambulerera mellan dessa skolor, skulle i lön erhålla något mer än lagstadgad minimi lön, nämligen 12 tunnor spannmål, 66 rdr. 32 sk. banko samt fri bostad och vedbrand. Av varje inom socknen mantalsskriven person skulle för detta ändamål uttaxeras 6 sk. banko. Nytt skolreglemente uppgjordes och antogs i augusti 1846 å allmän sockenstämma. Med den *ordentliga* skolgången var det ännu kient. Den ¹¹/₂ 1847 "klagades över det bedrövliga förhållandet, att oaktat offentliga och enskilda förmaningar så få barn begagnade sig av de nu ordnade skolorna, den *norra, södra* och *västra*." Den södra var dock ännu icke fullt färdig. Barnantalet ökades med tiden. I kyrkskolan undervisades sålunda år 1849 summa 52 barn av pastor Kjellmark, som då var lärare där.

Den 17 april 1852 tillkännagav skolrådets ordförande att han i ett anonymt brev av en f. d. Västerhaningebo, som önskade förbliva okänd, mottagit som gåva till församlingen 200 rdr. Medlen skulle bilda en fond, varav räntan skulle användas till beklädnad och premier åt fattiga barn. I dec. sam-

ma år ökade den okände givaren summan med 200 rdr. Härav bildades den ännu under skolrådet sorterande "Premie- och beklädnadsfonden", som för n. v. användes till fattiga barns understödjande med skodon. Donator var krigsrådet G. A. av Sillén på Fors, som dog i Stockholm 1858.

Oaktat läraren i södra och västra skolorna undervisat 5 månader om året i vardera skolan, befunnos barnens kunskaper i dessa distrikt mindre tillfredsställande. Skolrådet föreslog därför år 1860 att även dessa skolor skulle bli "fasta." Dock ansågs ännu tillräckligt att hava oexaminerade lärare. Även kvinnliga skulle kunna antagas. Till lön anslogs enligt K. förordningen 16 t:r spannmål, därav hälften skulle lösas efter markegångspris, 2 t:r såsom ersättning för kraftfoder jämte bostad och ved. Lönen skulle utbetalas vid varje halvårs slut. Såsom bidrag till dessa löners utgörande skulle användas församlingens andel i brännvins- och utskänkningskatten.

Redan nu beslöt skolrådet att utfärda uttryckligt förbud för lärarna att under vad förevändning som helst upplåta skolrummen för folksamlingar eller andra, för undervisningen främmande ändamål. För att råda bot mot oordentlig skolgång beslöt skolrådet 1862 att från predikstolen skulle en gång i månaden uppläsa förteckning på dem, som äro "försumliga i skolgången."

Sistnämnda år befanns lärosalen i södra skolhuset för liten. Barnantalet hade stigit till 90, och golvytan och luftkuben räckte ej mera till. Man beslöt därför att utvidga salen. Olägenheten avhjälpes lättvindigt nog därigenom, att den ena väggen utflyttades 7 alnar.

Den 9 jan. 1863 utkom ett kungligt cirkulär angående gymnastikundervisningen i rikets folkskolor. — Som Västerhaninge vid denna tid fått en ung och för militäriska idrotter intresserad lärare i kyrkskolan Erik Alin, så föreslog skolrådet för kyrkostämman att en gymnastikbyggnad borde uppföras vid nämnda skola. Förslaget bifölls men blev upphävt av en följande stämma. Detta senare beslut överklagades då hos länsstyrelsen av ägaren till Fors, riksdagsfullmäktigen C. F. Hallström. Länsstyrelsen upphävde det överklagade beslutet

och församlingen ålades uppföra ett gymnastikhus, vilket ock skedde. Den lilla, mycket primitiva byggnaden finnes ännu kvar och är försedd med linor, stänger, stegar, bommar, balanserstång o. s. v. men kan egentligen blott användas sommartid. Emellertid torde Västerhaninge vara den enda eller en av de få landskommuner i Sverige som blivit ådömd att bygga särskild gymnastiklokal. — Nu bedrevs en tid framåt gymnastik- och exercisundervisningen med kraft. Gevär av trä (s. k. tändstickor) anskaffades likaledes. I sin inspektörsberättelse av år 1864 yttrar rektor Schotte härom följande: "Ut i Västerhaninge folkskola befanns icke blott barnens färdighet i maskingymnastik ganska stor, utan även skickligheten i vapenövningar särdeles utbildad." I berättelsen för år 1867—1868 heter det: "I Västerhaninge norra skola står barnens färdighet i gymnastik och exercis på en ganska hög ståndpunkt".

Med år 1864 började åter förbättringar av villkoren för lärarna. Riksdagen hade nämnda år beslutit giva statsanslag till folkskolornas examinerade lärarepersonal. Då sådant nu begärdes och erhöles för läraren vid kyrkskolan, höjdes hans lön till 400 riksdaler riksmünt. Samtidigt gjordes några reglementariska bestämmelser. Så skulle t. ex. undervisningen där ordnas på 2 avdelningar. Vårterminen skulle börja den 1:a mars och fortgå till 1:a juli. Inspektören påpekade ock plikten av en underlärares anställande, som om sommaren skulle undervisa första klassens barn i kyrkskolan och om vintern undervisa barnen i en påtänkt roteskola vid Hemfosa. Visserligen förklarade sig församlingen (å kyrkostämma) inse behovet av en dylik underlärares anställande, i synnerhet som barnantalet uppgick till 125 st., men ville dock ej ikläda sig någon större utgift därför.

Prosten Törnqvist drev dock sin vilja igenom, ehuru han själv fick betala krigskostnaderna. Han avlönade alltså en tid framåt med egna medel en underlärare vid kyrkskolan. Till dylik antogs $\frac{1}{9}$ 1867 f. d. båtsmannen, sedermera kyrkvaktaren L. G. Asp, som, sedan han stigit i graderna, kallade sig Hellström. Han tjänstgjorde till slutet av 1870, då det beslöts att anställa en *duglig* underlärare. H. var vid avskedet 75 år.

Offentlig examen, som förut hållits vid varje termins slut,

skulle från år 1871 anställas blott en gång om året, vid höstterminens, d. v. s. läsårets slut.

Då barnantalet alltjämt ökades i kyrkskolan och södra skolan, behövdes en ny skola vid kyrkan. Billiga utvägar togos på förslag av nyss utnämnde folkskoleinspektören inom Södertörn, seminarieriktorn Carl Kastman. Under 1880-talets senare hälft infördes nämligen (på hans förslag) halvtidsläsning i nämnda skolor, nytt reglemente utfärdades, och två fortsättningskolor inrättades. Till dessa senare togos ytterligare från folkskolans lärotid två veckor. Lästiderna i kyrkskolan och södra skolan voro alltså:

Folkskolan: Klass III och IV: $15/2 - 1/5, 1/10 - 15/11 = 4$ mån.

„ Klass I och II: $1/5 - 1/7, 15/8 - 1/10 = 3 \frac{1}{2}$ mån.

Fortsättningskolan: $15/11 - 15/12, 1/2 - 15/2 = 1 \frac{1}{2}$ mån.

Enligt denna arbetsplan fingo *högre* avdelningens barn 5 månaders lång sommarferie och lägre avdelningens 7 månaders vinterlov. S. k. repetitionsförhör skulle hållas varannan lördag med den avdelning som hade fritt. Denna anordning fortgick tolv år, ända till höstterminen 1899.

Församlingen hade allt sedan 1831 haft en disponibel fond till inrättandet av slöjd- och läseskolor. Försök hade, som vi sett, gjorts med slöjdundervisning för gossar, men denna bedrevs alltför hantverksmässigt, varav följderna blev att inga elever erhöles, mästarerna avskedades och undervisningen i slöjd inhiberades. Dock fingo flickorna från 1860-talet lära sticka och sy i de s. k. "syskolorna" som sköttes av småskolepersonalen.

Räntemedlen användes delvis till annat än av donator föreskrivet ändamål, varöver en vice pastor klagade, då församlingen ålades återbära medlen.

Slutligen beslöts år 1890 att upprätta en slöjdskola för gossar. Lokal förhyrdes i Muhlsta och skulle slöjdskolan vara gemensam för samtliga socknens folkskolor. Till följd härav pågick slöjdundervisningen lördagar kl. 9—5 i olika grupper. Till slöjdlärare antogs till en början en snickare Lundin. Här pågick skolan i några år, men då utrymmet var knappt och bar-

nen hade från alla håll långt till skolan, beslöts år 1893 att inreda slöjdlokaler i resp. skolhus. I kyrkskolan inreddes ett ljusst och tjänligt frontespisrum, som förseddes med 5 dubbla hyvelbänkar, svarv och nödiga verktyg. Tiden för slöjdundervisningen inväxlades i den övriga lästiden och utgjorde pr vecka fyra timmar. Slöjdlärelönen utgår med endast statsbidraget.

Sedan fil. d:r J. A. Vallin blivit folkskoleinspektör inom Södertörn år 1889, yrkade han upprättandet av en skola vid Berga gård i och för avskaffandet av halvtidsläsningen samt beredandet av kortare skolväg åt en hel del skolbarn vid kyrkskolan, vilka hade över en halv mils skolväg. Beslut fattades år 1895 i enlighet med inspektörens yrkande. Huset uppfördes av resvirke enligt ritningar i enlighet med normalritningarna.

Redan från 1858 hade det visat sig att barnen från Hemfosa med omnejd hade svårt för de otillgängliga bygderna och dåliga vägarna att komma fram till några av socknens skolor. Förslag framställdes därför om inrättandet av en roteskola vid Hemfosa. Saken förföll på grund av motstånd från allmogesidan. År 1862 beslöts likväl en dylik skolas inrättande, sedan friherre Löwen på Häringe lovat skänka timmer, tegel och kalk till själva byggnaden. Baron Löwen dog, och med byggandet fick anstå. Senare lät emellertid ägarna av Berga och Ekeby gårdar upprätta en mindre skola därstädes, och lärarna avlöndes till hälften av dem, till hälften med statsbidraget. Sedan en följd av år har dock bidraget till lärarinnans lön utbetalts av ägarna till Häringe. "Skolstugan" blev med tiden allt mer skröplig och för liten; bostaden likaså. År 1906 byggdes även här ett nytt skolhus.

I och med det Berga nya skola togs i anspråk h. t. 1899, kom skolplanen för Västerhaninge att ånyo omläggas. Halvtidsläsningen upphörde, och fortsättningskolorna vid Norra och Södra skolorna indrogos. Däremot togs den gamla repetitionsskolan åter till näder. Denna kurs tog årligen 6 veckor från den ordinarie lästiden (8 mån.). Från 1899 blev läsåret alltså fördelat sålunda:

Repetitionsavdelningen:	15 jan. till 1 mars;
Folkskolan: vårterminen	1 mars » 15 juni;
„ höstterminen	1 sept. » 15 dec.

Alla fyra klasserna samtidigt undervisade enligt Normalplan Litt. E. Sedan en tid hade läsåret börjat den 1 sept.

År 1906 tillträdde inspektörssysslan inom Södermanland av överläraren i Lund J. Franzén, som redan den 7—10 mars 1906 inspekterade Västerhaninge skolor. Följden blev yrkandet att ett nytt, tidsenligt skolreglemente skulle upprättas samt den s. k. repetitionskolan indragas.

Bilaga.

Kamrer och Fru Strähles donationsbrev 1817.

Okunnighet, Lättja, Fylleri, Misshushållning, hemmansklyfning på Krono- och frälse-skattehemmanen och måhända dryga tiensteskuldigheter på frälsejorden bland större delen af allmogen i Westerhaninge Socken, har tyckts mig vara rätta och enda orsaken till allmänna fattigdomen derstädes.

Förmätet vore det, om någon skulle tro sig, att kunna uppe något medel till afhjelpande af det ena eller andra, som genom medfödde dåliga vanor hos de äldre, fått så inrota sig, att knappast nöden kan uppväcka en förändrad omtanka hos dem, till egen och allmän nytta. Men deremot, både tror och hoppas jag, att den uppväxande ungdomen, genom en bättre och mera utsträckt undervisning från yngre åren, kunna danas till mera kunnige och gagnelige medlemmar för sig och samhället, än deras förfäder varit. Till befrämjande af ett sligt nyttigt ändamål har jag beslutit och förordnar härmed, att efter min och min Kära hustrus död, kommer af min andel uti KrigsLida 1 Hemman kronoskatte i Westerhaninge socken, vid försäljning deraf, till undervisning uti Westerhaninge församling, i sådane allmänna kunskaper, som egentligen höra till bondeståndet af bägge könen, och som man har full rätt att fordra af en duglig dräng och piga på landsbygden, att oafbrutet innestå, med de vilkor härefter nämnas, såsom innestående köpeskilling emot inteckning, ett capital af Fyra tusende (:4000:) Riksdaler Banco Specie hvaraf räntan hvarvt halft år bör betalas med 6 procent, som kommer att användas

till lön för en Lärmor i läsning åttio Rdr:, och till en Lärömästare i bondeslöjder sextio Rdr: anslås på 2 à 3 år; till Mästarinnor, för undervisning i konsten att spinna ull och bomull på långräck, och på knäräck kammullsgarn, samt sluteligen, att något qvinfolk från Helsingland förskrifves till socknen, för att undervisa innevånarne uti den högst nyttiga konsten att så och sköta linet på roten, att sjöröta lin och hampa, bereda linet, att deraf spinna finare garn och att väfva, detta förmodar jag, skall inom föreskrefne tid af tre år ha någorlunda utbredt sig, att i synnerhet hvad angår linnespånaden, med mera dertill hörer; att ej längre undervisningstid behöfves, sedan konsten blifvit mera allmän.

En särdeles uppmärksamhet tyckes i synnerhet slöjderne förtjena, i afseende till Stockholm, hvarifrån arbete till förtjenst med spånad för qvinfolken, aldrig kan fela, och ej mindre för manfolken, utom eget behof af till salu förfärdigade kärror, drögar m. m. som Stockholmsboarne alltid äro i behof af.

Till befordran häraf är det en nödvändighet att någre personer tillsättas, som vaka, ej mindre öfver medlens disposition till de föreslagne behofven, än verkställigheten af hvad här vidare förordnas. Således hafver församlingens innevånare att, genast efter erhållen del af denna min disposition välja en Skole och SlöjdeDirection af sine medlemmar. Den bör bestå af 8 ledamöter: 2 af adel om tillgång finnes, Pastor och Comminister eller de som deras embete föreställa: 2:ne ståndspersoner och 2:ne bönder. En närvarande adelsman förer alltid ordet i Direktionens sammankomster, men är ej någon tillstädes Pastor, i de förras ställe. Wid omröstningar af lika många röster på ömse sidor stannar beslutet vid Ordförandens tanka. Uti Direktionens sammankomster förer Comministern ett kort och tydligt protocoll öfver besluten, som sedermera justeras med påskrift af ordföranden.

Direktionens göromål böra bestå deruti:

1) att tillse det säkerhet alltid är för kapitalet hos egaren af KrigsLida hemman och att räntan på bestämd tid infordras; uraktlåter Direktionen det förra, vare Direktionen församlingen

ansvarig [med] sin egendom för all förlust i kapital och ränta; men deremot eger Direktionen full rätt, i händelse egaren till KrigsLida, dröjer med räntans betalande en månad öfver betalningstiden, hvarje halft år, samt ådrager Direktionen lag-sökning, skyldig plikta 12 %, för den, såväl försummade tiden, hvilken plikt, går till delning emellan löntagarne, som att han åtar sig rättgångskostnaden änskönt utslag ej skulle falla.

2:o Antager Direktionen 1:o ett med säkra bevis försedt ogift fruntimmer emellan 40 och 50 år gammal, af god fräjd och pröfvade nödige kunskaper, till de små barnens undervisning, i läsning och andre här nedanføre nämde små handarbeten. 2:o en skicklig vagnmakaregesäll med nödig kannedom af sin profession till undervisning för de större gossarne i alla de delar som bonden behöfver till sitt gårdsbruk af åker- och körredskap. 3:o en eller tvenne spinnerskor för att lära qvinfolken spinna ull och bomull på långräck och kamullsgarn på liten knäräck för något visst arvode, som blott varar så länge, till dess vissa af Direktionen utsedde flickor hinna att blifva underviste, som måtte ej behöfva lång tid att lära, af sådana som förut lärt spinna. Desse som först blifvit påkostade lärdomen, böra sedermera vara pligtige att undervisa andra, emot ett skäligt arvode hvilket Direktionen utsätter. 4:o för den angelägna linskötseln, spånaden och att väfva, förskrifver Direktionen ett qvinfolk, som fullkomligt kan undervisa vissa af Direktionen utsedde pigor eller hustrur, ej mindre om linfröets såning, upptagning, sättet att sjöröta det, beredningen till fina tågor, än huru spånaden efter strängtalet räknadt på skålp. uträknas till uppläggning af väfnader, och detta allt med det mera till denna slöjden hörer, emot något visst arvode uti ett för allt. De som häruti blifva underviste böra sedermera vara skyldige undervisa andra, som påkalla dem, emot ett lindrigt arvode, det Direktionen likaledes utsätter och dessutom befordrar denna kunskaps utbredande till allmän nytta. Denne artikel förtjenar i synnerhet Direktionens synnerliga uppmärksamhet, helst de fleste hemmanen i socknen äga en ypperlig linjord, och tillfällen finnes på flere ställen att anlägga linstampar och å och kärrhålur att röta linet uti, som skulle säkert återbetala anläggarens kostnad, genom lega för stampens nyttjande.

5:o till en början upphandlar Direktionen några långräckar för ull och bomull särskildt några små knäräckar för bomullsspånad, samt några hasplar, hvilkas inköpspris ersättes Direktionen af dem som åstunda lära denna spinkonst. Af den nu brukliga åkerredskapen är plogen och ådret, som fordra grunnlagenhet i proportionerna, och att vara väl stälde; således vore väl, om Direktionen anskaffade deraf 2:ne modeller, som sedan de äro försökte och gillade af Direktionen böra tjena lärmästaren till föresyn vid gossarnes undervisning.

3:o Med all undervisning sker början uti de större byarna hvarest mesta lärebarnen finnas och för de större gossarne som kunna föra yxan till någon slags slöjde, äfvensom spinning för de större flickorna.

4:o Examina anställer Direktionen hvarje halft år med skolebarnen öfver deras framsteg såväl i läsning, som ock i de slöjder barnen kunnat börja med. Endast efter hvars och ens kunskaper och flit utdelar Direktionen i början sparsamt premier; men ej för föräldrarnes fattigdom, som ej hörer dit.

5:o Antalet af barnen som få lära läsa på hvarje skoleställe anordnar Direktionen efter omständigheterna.

6:o Slöjdepriemier utdelas deremot ej förr än eleverna hunnit inhemta nödig kunskap och vunnit färdighet, samt derpå uppviste prof, då först börjar deras uppmuntringar till vidare förkofran. Wid spånadspriemernas utdelande blir väl nödigt att Direktionen adjungerar sig något fruntimmer i socknen, för att kunna rätt bedöma spånadens finhet och duglighet.

7:o Alla mindre klagomål afhjelper Direktionen, hvaröfver icke kan någorstädes klagomål anföras; förutom de som icke kunna förlikas och afböjas och äro af svårare beskaffenhet, såsom fylleri, slagsmål och liderlighet, som ge elaka efterdömen åt barnen och ungdomen, må Direktionen ega full rätt efter föregångne varningsgrader genast afskeda Läsemör ell Lärmästaren. Men ha de användt sorgfällighet vid deras undervisningar, varit beskedlige och af ålderdom eller sjuklighet oförmögne att vidare som sig bör uppfylla deras pligt, då må Direktionen, efter befundne omständigheter, afskeda dem med någon del af den lön de innehafva.

8:o Direktionen utser en ledamot att vara dess kassör,

hvarom gifs ett utdrag af protokollet att vara berättigad upp-
bära och qvittera räntan af KrigsLidas innehafvare och för den
jemte utgifterna gör han Direktionen redo hvar halft år, och
sedermera Direktionen en gång om året för församlingen.

9:o Direktionen upprättar en namnrulle öfver skolbarnen
hvilken utvisar deras ålder, tiden när barnen äro antagne i
skolan och när de gå derifrån, likaså på eleverna i slöjderna.
På desse namnrullor lemnas till höger nödigt rum för blifvande
annotationer för hvarje person. Sedan barnen blifvit inskrifne
i skolan, få föräldrarne icke efter godtycke taga dem derifrån
utan anmälan hos Direktionen, beledsagad med giltig orsak.
Denne skoleinrättning är väl endast inrättad och afpassad för
allmogens och deras vederlikars barn, men är någon af de
andre stånden så fattig, att han ej förmår låta, ej heller sjelf
kan lära sina barn läsa, må desse icke uteslutas från allmänna
läroinrättningen.

10:o Uti täflan om premiers erhållande i slöjdevägen, är
ingen inom socknen utesluten. Den sökande bör till den ändan
tidigt inlemna till Direktionen efter derom förut skedd kungörelse
prof af spånad, minst ett skålp. jemte vidfogad namnsedel
förseglad, med ojäfaktigt bevis af den eller den, att sökanden
sjelf tillverkat profvet. Af linne och ylleväfnad hela stycket,
likaså af slöjdetillverkning i träd. Desse profver återfår deras
egare. Sedan Direktionen inom sig beslutit premierna uti en
extra sockenstämma efter ett kort tal af Ordföranden öfver-
lemnas de till den eller de, som gjort sig förtjenta deraf. Åtta
dagar förut kungöres denna sammankomst, och de som komma
att få någon uppmuntran kallas att infinna sig i Kyrkan efter
slutad Gudstjenst.

11:o Drängar och pigor som njutit undervisning i slöjde-
skolan, men ta' sig tjenst utom socknen, undfå vittnesbörd
öfver de framsteg de gjort i hvilken slöjd det vara må. De
åter som sjelfva förvärfvat lika sådana kunskaper med de förra
eller ock andra, af hvad slag det vara må som äro gagneliga i
det allmänna och derpå afgifvit och uppvist ojäfaktiga bevis
för Direktionen, böra jemväl erhålla Direktionens bevis der-
öfver. Desse testimonia utfärde comministern mot 24 sk.

banco i lösen under sitt namn såsom extract af Direktionens
protokoll.

12:o Som Direktionen icke alltid kan ega ett vaksamt öga
på Lärmästaren huru han handleder de unga gossarne, så har
Direktionen att anmoda någon kunnig och beskedlig bonde i
byen, der undervisningen sker, att vaka deröfver att Lär-
mästaren fullgör städse sitt åliggande och anskaffar de bästa
modeller.

13:o Angeläget är det, att Directionen gör sig noga under-
rättad om bästa sättet, att lära de små barnen läsa, hvarigenom
tiden bespares till flere barns undervisning.

14:o Under 5 närvarande ledamöter kan ej Direktionen
taga något beslut till verkställighet.

15:o Med ett förändradt penningevärde emot varor, eller
som plär sägas "bättre tider" och mindre dyrhet på ätande och
nötande varor, torde Direktionen möjligen kunna erhålla både
Lärmästare och Lärmor för mindre lön, än här ofvan utsatt är;
men framför allt bör tillses att ej ett godt pris lemnar rum för
dåliga undervisare.

16:o Af presterne i församlingen utser Direktionen kyrko-
herden ell komministern, att ha speciel uppsigt öfver skolan.

*Hvad som bör iakttagas af Lärmor och blir hennes skyl-
dighet:*

1:o Hon står i allt som rör barnens undervisning och
ordning inom skolan under Direktionens uppsigt och lyder en-
dast dess befallningar, så vida ej Direktionen uppdrar en af
dess Ledamöter inspektionen öfver skolan. Med de andraganden
hon finner nödige för sig och skoleinrättningen, vänder hon
sig alltid till Direktionen.

2:o Uti skolan undervisas barnen i kannedomen af latinska
och svenska bokstäfver; numrorna; stafva rätt, läsa rent och
tydligt svenskan och utanläsning, endast den mindre kate-
kesen. Uti handarbeten flickorna att sy slätsöm, märka och
sticka strumpor med mera. Äro läsflickorna för små att lära
märka, är Lärmor skyldig att undervisa de större som äfven
kunna begagna sig af undervisningen de timmar som anslås för

de mindre barnen att sticka och sy på. Gossarne behöfva också lära att kunna sy sin skjorta, sticka strumpor vantar och mössa. Ombyte af sysselsättning är alltid nödig för barn, på det de icke skola ledsna vid boken. Timmarne på hvilket det ena och andra bör förrättas, äfvensom när skolan om morgonen bör öppnas och om qvällen tillslutas förordnar Direktionen.

3:o Med "Fader vår" om morgonen öppnas skolan och med "Herren välsigne oss" slutas den om aftonen, mera är ej af nöden och någon sång alldeles onyttig. Hellre må en vers i psalmboken läsas. Barnen läsa hvar sin gång morgon och afton.

4:o Tillses Lärmor att barnen komma i skolan tvättade om händer och i ansigte och kammade i håret, klädde efter årstiden i deras hvardagskläder, hvilka åtminstone böra alltid vara hela. Men om sommaren kan vara nog med ett lifstykke eller en liten tröja och långbyxor för gossarne och flickorna i lifstykke, kjol, barhufvade. Skor och strumpor behöfs icke denna tiden, allenast barnen hålla sina fötter och ben rena. All öfverflödig klädsel under skoletiden bör undvikas och sparas föräldrarna.

5:o Att barnen vänjas vid höflighet är af nödvändighet; ty det kläder alla menniskor. Gossarne få ej komma i skolan med hatt eller mössa på hufvudet. Wid inkomsten tillhållas de att göra en liten bugning och flickorna att niga, och änskönt det icke sker på dansmästarevis, så blir alltid meningen densamma nemligen aktning.

6:o Under lärotiden stå barnen under Lärmors uppseende, således upphör all aga af föräldrarna för de fel, som utom skolan barnen begå, hvilka föräldrarna icke böra dölja utan alltid vara pligtige att anmäla dem hos Lärmor som i slike fall på ett eller annat sätt rättar barnens förhållanden. Barnens övanor, dolska huglöshet, ohöflighet, skälmstycken, rättas alltid först med förmaningar, sedan skamstraff och sist med skolriset. Men ej må Lärmor nyttja vid sine bestraffningar, käpp eller spö eller hvad annat som kunde skada barnens späda lemmar. Förstår Lärmor att först förvärfva sig barnens kärlek och aktning, hoppas man att agan ej mycket skall behöfvas.

7:o Huru angeläget det må vara, att vänja barnen i kyrkogång, är det derför icke nödigt, för ofta att låta dem få gå i kyrkan. Är skolan nära belägen till kyrkan och det är vackert väder, samlar Lärmor barnen och följer dem i kyrkan. Hon låter dem gå parvis och efterst går hon, att så mycket bättre ha uppseende på dem. På längre afstånd kunna föräldrarna låta både Lärmor och barnen få åka. Om bänkar i koret inrättades och rummet sådant tillät vore väl. Hvarest de likväl få plats, bör Lärmor vara oskiljaktig från dem.

8:o Lärmor får ej tillåta barnen mera än 1 timma till frukost och 1 timma till middagsspisning. Om sommaren kan skolan tillslutas 1 timma tidigare på det barnen tillhoppa få roa sig, men som dock alltid bör ske under Lärmors uppsigt. Inga ferier tillåtas Lärmor vidare än 8 dagar för julhelgen tillslutes skolan och öppnas på första hvardag, 2 dagar före Påsk och Pingst och skolan öppnas på 3:djedagen.

9:o Skolrummet bör Lärmor dagligen låta sopa, under frukosttimmen och golvet beströ med hackadt granris, på det alltid frisk luft må finnas.

10:o Behöfver Lärmor resa bort anmäler hon det hos Inspektör Scholæ om ej Directionen är samlad som utsätter tiden till hennes återkomst.

11:o Der Lärmor bor i byen njuter hon sin säng, värma, städning och tvätt, men består sjelf såpa och tvål; god husmanskost, morgon, middag och afton af barnens föräldrar, efter det antal barn de ega i skolan, och någon bättre kost har hon icke rätt att begära. Af fattiga föräldrar, boende utom byn, men ha barn i skolan, hoppas man att de mera förmögne bönderna icke fordra någon ersättning för Lärmors kosthåll, utan de dela emellan sig den kostnad härtill åtgår.

Egendomsherrar som ega flere bönder och torpare hafva rättighet också, om de åstunda att hålla skola hos sig för deras underhafvandes barn, och kunna icke förnekas att nyttja all den undervisning och med de vilkor som detta förordnande utstakar.

Lärmästarens skyldighet och hvad han har att rätta sig efter.

1:o Han bör vara minst 2 à 3 års gammal gesäll i vagnmakare professionen, försedd med säkra bevis om sin kunskap i sin slöjd, såväl om sitt uppförande.

2:o Han bör ega nödiga verktyg och hvartill hör en duglig svarfstol.

3:o En noga och omständig undervisning i verktygs nyttjande vid alla arbetens förrättande som gossarne åta sig, och som i synnerhet höra till *åker* och *körredskap* är han skyldig att lemna dem. Han håller tillika hand deröfver att de framför allt ej slarfva ifrån sig, hvad de skola göra, utan troget och väl förrätta hvad de haft under arbete. På det Lärmästaren måtte kunna ha så mycket bättre uppsigt på gossarnes arbete för eho det vara må.

4:o Att bespara ämnetråd tillhåller han gossarne att hållre såga än klyfva och bila det. Det enda arbete han bör göra är att hjälpa till att såga.

5:o Säg, yxa med öfriga verktyg efter som arbetet fordrar, förse gossarne sig sjelfva med, likaså med ämnetråd. En tumstock bör hvarje lärling ega, utan hvilken något arbete icke kan med säkerhet förfärdigas.

6:o Hvarest Lärmästaren ger undervisning i byarne, der njuter han rum, säng, värma, tvätt och kosthåll af husmanskost vid bondens bord, trenne gånger om dagen, annat eller mera får han icke begära af bönderna, som emellan sig får dela mathållningen efter lärbarnens antal.

7:o Under det Lärmästaren är sysselsatt med gossarnes undervisning och han påkallas dertill, må han icke understå sig att åta sig något enskildt arbete, eller lemna det af Direktionen anvista ställe för längre eller kortare tid, utan Direktionens bifall. Men skulle det gifvas någon mellantid på hvilken Direktionen icke har något ställe hos allmogen att anvisa honom till slöjdens lärande, då må han med Direktionens tillstånd, på tid som Direktionen föreskrifver åta sig ett sådant arbete, och vare han då skyldig, att ta' med sig 1 à 2 af eleverna som åstunda mera lära än föreskrifvet är. Han får ej heller vara borta öfver den permission han fått af Direk-

tionen utan att låta Direktionen alltid veta, hvarest han vistas; gör han det icke, eger Direktionen innehålla lönen för honom. Med inom socknen boende herrskaper och andra personer, som åstunda dess arbete, må han accordera sin arbetslön, som han med dem kan bäst öfverenskomma; endast för undervisning njuter han lönen. Hvad således här är vordet stadgadt kan endast vara att anse som utkast till en större plan. Och huru noga föreskrifter i alla tider blifvit gjorda, har man af erfarenheten alltid funnit brister vid utöfningen som fordrat rättelser.

Jag har dock till en början trott mig böra lätta Direktionens omtanka och arbete och af dess patriotisme och nit för allmänt bästa, förväntas de säkraste förbättringar och genaste vägen till ändamålets vinnande genom Uplysning och uppmuntring till mera industri hos en menighet, som saknat de medel, hvilka frälsar dem från fattigdom och leder till välmåga.

KrigsLida d. 12 september 1817.

C. F. Stråle.

Om folkundervisningen i V. Vingåker.

Av F. A. FRÖLÉN, folkskollärare i Västra Vingåker.

Från 1600-talet finnes det antecknat att i Västra Vingåker fanns en sockenskola. Förmodligen sköttes den av klockaren. Skrivkonsten var här ännu inpå 1700-talet så litet känd och utövad av allmogen, att knappt någon kunde teckna sitt namn. I stället begagnades de mest olikartade bomärken, vilkas grunddrag dock röja mer eller mindre frändskap med runskrift.

Att den ringa underbyggnad som emellertid fordrades, ej fick eftersättas eller försummas, däröver vakade prästerskapet. Kristendomskunskapen väcktes och underhölls genom katekismiföreläsningar med både gamla och unga. Till dessa föreläsningar följades nödiga förklaringar.

Av den äldsta här befintliga kyrkoboken inhämtas, att redan omkring år 1660 kunde mest alla barnen i socknen läsa i bok. Därefter tillägges: "Och förmente man att ännu mera uppväcka dem dertill, om de samlade sig till liket, när något vore, på kyrkbacken, och ginge med före, dermed de kunde vänja sig vid sången, lära deraf betrakta dödligheten och afhållas från okynne, eller annat som antingen intet tjenar eller elakhet kunde vara". Ytterligare avtalades 1675 att katekismi övning med spørsmål, lämpade till d:r Lutheri förklaring, skulle idkas om söndagsmorgnarna. Ett år 1693 fattat beslut lyder sålunda: "Piltarne församla sig i högkoret, ther the äro sediga och stilla, såsom the ther stå för Guds h[eliga] Ansichte och i hela församlingens närvaro. The som beträdas med stim och flere otjänligheter, böra det i skolan eller hemma umgälla med ryggen". 34 år senare (1727), beslöts att "åt kyrkovaktaren skulle ett tillbörligt spö och karbas till den ostyriga ungdomens tuktan förfärdigas för kyrkans räkning"

År 1717 erhöill en gammal djäkne rum i fattigstugan, mot villkor att han skulle informera socknens ungdom att läsa i bok och förstå sina kristendomsstycken, varjämte han morgon och afton borde förrätta bön hos de fattiga. Vid en sockenstämma 1724 fattades det beslut, att fattiga barn, som voro föräldralösa eller hade "avmäktiga" föräldrar, skulle intagas i fattigstugan, så att de kunde bevista skolan. Nödiga böcker skulle åt dem inköpas. Följande år hade församlingen en särskild skolmästare anställd (om det var den gamle djäknen eller någon annan, är ej nämnt). Man var t. o. m. betänkt på att anskaffa en särskild skollokal. Därför beslöts, att vid ombyggnad av fattigstugan skulle den komma att innehålla fyra rum. Ett skulle vara till gummorna; det andra borde användas till skolhus för socknens ungdom, det tredje till föräldrum, och det fjärde till likhus. Detta blev troligen ej satt i verket, måhända av orsak, att de mera avlägsna delarna av socknen gjorde anspråk på gagn av skolmästaren. År 1730 avgjordes i alla fall att han, som förut haft två årliga kollektorer i lön, skulle nu erhålla 6 daler kopparmynt — 1 daler kopparmynt då motsvarande $44 \frac{1}{9}$ öre i nu gällande mynt — för varje barn som lärt läsa rent. Som skolan skulle bliva ambulatorisk över hela socknen, hade han dessutom att av varje matlag uppbära 2 öre k. m. Året därpå förenades skolmästareysslan med klockaretjänsten.

Det tyckes som om folkundervisningen därefter blivit omfattad med mera intresse, ty enligt testamente av den 27 februari 1739 skänkte prostens Tiburtii enka, Margareta Westering, 3000 daler kopparmynt. Genom räntor och förnyade sammanskott av herrskapen steg beloppet år 1754 till 15,450 daler kopparmynt. Räntan 618 daler k. skulle utgå med anhallan, att de under då varande kyrkoherdevakansen besparade pastoralier måtte få användas till upprättande av en skola inom socknen. Men denna begäran avslögs. Fråga väcktes därefter 1753 att församlingen skulle på egen bekostnad uppföra ett skolhus, men för de dåvarande svåra och oroliga krigstiderna kunde därom intet resolveras. Och så följde det ena hindret efter det andra. Då förenade sig trenne av socknens possessionater att i kyrkans närhet uppföra ett skolhus, i det

riksrådet greve Johan Gyllenborg på Skenäs därtill skänkte byggnadstomt och virke, kammarherren greve Karl Bonde på Sävstaholm kalk och mursten, samt landshövdingen friherre Klas Rålamb på Högsjö allt järn och smide. De och deras efterkommande, som ägde dessa gods, skulle däremot hava rätt att jämte kyrkoherden utse och tillsätta skolmästare. Och denna rättighet skulle även övergå på sådana innehavare av sagda egendomar, som ej vore av givarnas efterkommande, så vida de gjorde sig därav förtjänta medelst någon hederlig gåva. Dessa villkor stadfästes genom kungl. maj:ts resolution den 20 november 1747.

Undervisningen i den nya skolan, som bestreds av en särskild lärare, omfattade — enligt referat av v. pastor Enhörning¹; jfr bilaga I —: innan och utanläsning och tjänlig förklaring, lämpad på förstånd och hjärta, till kristelig kunskap och dygd. Att räkna och skriva få även skickliga barn undervisning, dock emot särskild betalning till Scholæmästaren, som därtill icke får använda andra än ledighetsstunder. Vid skolans öppnande den 19 november 1754 inskrevos 6 barn, men antalet ökades så, att vid examen i juni 1756 voro 52 barn närvarande. Intresset minskades likväl snart nog, ty redan 1767, vid en jordrannsaking, som landshövding greve Nils Bjelke då höll inom socknen, klagade prästerskapet att det året ej mer än sex barn bevistade skolan. Orsaken därtill skulle ligga dels hos socknemännen, som ej sände sina barn dit, och dels hos läraren, som "ej nog vänligt umgicks med skolungdomen". Detta klagomål hade väl till följd, att antalet barn året därpå ökades till 18; men vårterminen 1779 hade det nedsjunkit till blott 8. Och det är antagligt att skolan, uselt skött och eftersedd, under en lång följd av år förde ett tynande liv. 1795, vid dåvarande skollärarens död, framställde lagmannen greve Gyllenborg på Skenäs det förslag, att skolinrättningen skulle förvandlas till någon annan för församlingen mer välgörande

¹ Denne har $\frac{9}{3}$ 1802 givit en "Relation om Scholæ = inrättningen" och upptager däri dels nedanstående referat från 1754 och 1779, dels relation av utvidgningsplanerna 1802 (vilka läraren Frölén ej berört i sin skildring men vilka här inflikas före tryckningen).

anstalt, vilket dock avböjdes av övriga sockenbor. Denna förändring torde vara den som åsyftas i följande skrivelse, undertecknad av v. pastor E. A. Enhörning och daterad den $\frac{9}{3}$ 1802 . . . "Respective Scholæ-Direction har nu varit betänkt at förbättra denna inrättning efter tidens uplysning och behof; så at undervisning blefve meddelad icke allenast i Christendomen, utan ock i Borgerliga Landtmanna kunskaper och Samfundsygder. I denna afsigt har Scholæmästaresysslan någon tid stått ledig under afvagtande af den ålderstigna klockarens död, efter hvars inträffande i Allmän Sockenstämma d. 19 Januari 1800 beslöts, at dessa tvenne så nära beslätade sysslor i en Person borde förenas, för at vinna tarfvelig bergning för Scholæmästaren och den lättnad för Församlingen at för dessa sysslor slippa underhålla tvenne serskildta boningsrum. Man kunde ock härigenom vinna skickeliga sökande till sysslan, som mot blott 618 daler kopparmynt lön ej kunde påräknas. Och för at förekomma det stora hinder för undervisningen, som på många ställen inträffar, at för lifstid vara bunden vid en antagen Scholæmästare, duglig eller oduglig, som i bägge fallen med tilltagande år blefve alt mindre skickelig, så beslöts at hos Kongl. Maj:t i underdånighet göra ansökning at få nämna Prest til Scholæmästare med beräkning af dubbla tjensteår, hvilken efter samlade meriter vigde at inom Stiftet befordras, då åter en ung och munter man i dess ställe finge väljas. Den författning skulle vidtagas, at Församlingens ordinarie Prester af denna Scholæmästare under varande Termin til undervisningens förfång icke kunde sig betjäna.

Vid denna anstalt hvilat Scholæ-Inrättningen för det närvarande; emedan infallande Pastors Vacance förorsakat, at hos Hans Kongl. Maj:t den nämnda ansökningen at få nämna Prest til Scholæmästare med beräkning af dubbla tjensteår ej ännu kunnat insinueras." —

Efter det prosten Samuel Conrad Nisser (född 1760, legationspredikant, död 1814) år 1802 blivit kyrkoherde härstädes, förspordes ingenting mera om utvidgningsplanerna men väl mera omsorg och nit än förut rörande skolundervisningen. Tvång måste delvis anlitas. År 1803 beslöts, att den fader, vars barn vid tio års ålder ej kunde läsa väl i bok, skulle plikta 16

skilling, och därefter lika mycket för varje år, så länge skyldigheten uraktläts. Och skulle det oaktat barnet så vårdslösas, att det vid tretton års ålder ej vunnit dylik färdighet, borde föräldrarna böta 3 rdr och anklagas å vederbörlig ort.

Det är redan nämnt, att fasta skolan vid kyrkan sattes på nytt i gång 1803. Redan år 1779 hade församlingen antagit ett förslag, att av prästerskapet godkända personer skulle inom varje rote antagas för att undervisa barnen uti innanläsning och Luthers katekes och att de unga sedan i Scholan skulle inhämta förklaringen och tillämpningen till kristendomens kännedom och utövning. Men detta förslag hade ej kommit till verkställighet. Det upptogs år 1809 med mycken värme av Nisser, med tillägg att dessa rotskolor skulle stå under inspektion av den vid fasta skolan anställde läraren. Allt detta möttes dock med ett bestämt motstånd av flertalet sockenmän. Något skäl härtill ansågo de sig måhända hava däri, att läraren i sockneskolan, fastän präst, visade sig så föga värdig i lära och leverne, att han året därpå blev suspenderad för fylleri m. m. Den som under hans senaste levnadsår skötte vikariatet och sedan blev ordinarie, uppfyllde däremot sitt kall med nit och den framgång, att folket med förtroende sände sina barn i skolan. Detta intresse led dock något avbräck under prosten Hedbergs tjänstetid, emedan han hyste och högt uttalade den åsikten, att någon vidare undervisning än i innan- och katekesläsning vore för allmogens barn överflödig.

Genom kungl. maj:ts stadga angående folkundervisningen av den 18 juni 1842 inträdde för densamma ett nytt skede. 1846 valdes den däri anbefallda skoldirektionen. Två år senare stadfästes det på grund därav gjorda reglementet, och först år 1849 antogos två ambulatoriska skollärare, vilkas antal sedermera efter hand ökades till fyra. Brist på eftersyn från de styrandes sida, vilken i en skola är så uppmuntrande för både lärare och ungdom, alstrade ett slags liknöjdhet och slapphet i hela skolväsendet. Undervisningen i de ambulatoriska skolorna bedrevs i bondstugorna, således i alldeles för trånga, låga och otjänliga lokaler. Den första skolan hölls i sockenstugan, som av samma skäl var olämplig. För att åtminstone på ett håll avhjälpa denna olägenhet, beslöt väl församlingen 1860 att

i kyrkans närhet uppföra ett nytt skolhus. Men detta beslut överklagades av de mera avlägset boende, under det riktiga påståendet, att de ej kunde hava någon nytta av detsamma. Som likväl förordningen föreskrev, att åtminstone en fast skola med tjänligt hus skulle finnas, blev beslutet av vederbörande myndigheter fastställt. Det kom likväl ej då till verkställighet, emedan församlingen samtidigt hade flera utgifter för kyrkans reparation och kyrkogårdens utvidgning. Under tiden började de föreskrivna folkskoleinspektionerna. Efter det dåvarande inspektorn fäst några församlingsledamöters uppmärksamhet på nödvändigheten att i denna vidsträckta socken uppföra några, han föreslog sex, ändamålsenliga skolhus, och saken blivit väckt å sockenstämma samt då tillsatta kommitterade avgivit sitt betänkande, förekom den till avgörande å sockenstämma hösten 1862. Beslut fattades att ofördröjligen uppföra ej mindre än *nio* nya skolhus. Och detta skedde med en så berömvärd och hedrande enhällighet, att ej en enda röst höjde sig däremot bland den talrikt församlade menigheten.

Sedan församlingen med anledning av detta beslut erhållit Kungl. Maj:ts tillåtelse att upptaga ett 20-årigt amorteringslån, följde oförtövat uppförandet av det bestämda antalet skolhus. (Ett distrikt, Lundbyskogs, önskade att i stället för ett större, rymmande 150 å 160 barn, bygga tvenne mindre för 80 barn vardera. Således blevo *tio* skolhus uppförda).

Byggnaderna uppfördes av respektive rotar under åren 1864—1866 och beräknades färdiga och inredda kosta omkring 65,000 rdr (varav 34,000 blivit upplånade). Byggnadstomter jämte utrymme till gårdsplaner och trädgårdsland blevo på alla ställen skänkta av respektive jordägare.

Högsjö skola är stiftad av framlidne brukspatronen Frans Ulrik von Aken (död 1848) och hans fru Karolina von Aken, född Norstedt. Under åren 1843—1848 skänkte de 25,000 kr., varav utgående räntan efter 5 procent skulle användas till lärarens avlöning, fattiga skolbarns underhåll och till inrättningens övriga utgifter. Dessutom hava de till skolan skänkt en från Högsjö utbruten jordrymd om 21 $\frac{1}{4}$ kappland med därå uppförda byggnader, med stadgande att Högsjö bruks framtida ägare icke må äga rätt göra någon förflyttning av skolan från

den bestämda lokalen. Domkapitlet och skolans inspektor hava att vaka över efterlevnaden därav.

Det reglemente, fastställt av domkapitlet den 11 maj 1842, som för denna skola varit gällande, innehåller följande huvudsakliga bestämmelser:

1:o. Skolan är inrättad för brukets — det numera nedlagda järnbruket — och godsets underhavande, som där för sina barn erhålla kostnadsfri undervisning. 2:o. Skolans styrelse utövas av bruksägaren, som sig till biträde i vården av skolans angelägenheter förordnar en direktion, bestående av bruksförvaltaren, en smed, en bonde och en torpare, varförutan församlingens pastor anmodas att såsom inspektor tillse undervisningen därstädes. 3:o. Vid skolmästaresysslans ledighet, varom annonseras 3:e gånger i officiella tidningar, äga sökande, vilka skola styrka sin kännedom i växelundervisningsmetoden, i orgelspelning, anförande av kyrkosång och orgelverks skötsel, att anmäla sig hos domkapitlet, som å förslag, vilket ej får överklagas, uppför trenne, av vilka bruksägaren utnämner en. Besvär däröver få ej anföras. Skolläraren kan, om han visar sig klandervärd i sin tjänst eller levnad, avsättas av bruksägaren. 4:o. Medgiver utrymmet, kunna även godset ej tillhörande barn, efter direktionens beprövande, i skolan intagas, mot erläggande av en inskrivningsavgift av 1 rdr. banko. 5:o. Uttalas den tillförsikt, att stiftets biskop ej lär underlåta, att vid de i kyrkolagen föreskrivna visitationer i församlingen, endera personligen eller genom kontraktsprosten, taga kännedom om denna undervisningsanstalt.

Kyrkskolan är den äldsta inom församlingen. Följande personer hava tjänstgjort som lärare därstädes.

1. *Bergerius Rundberg*, som troligen var den förut omnämnde gamle djäknen, som från år 1717 hade rum i fattigstugan, mot det att han skulle informera socknens ungdom i läsning och kristendom, och som 1725 var anställd som lärare. Den $27/9$ 1729 drunknade han i Vingåkers-ån.

2. *Bengt Åkerberg* blev vald till skolmästare den $9/11$ 1729

och till klockare den $29/9$ 1731. Han var son till klockaren Jon Bengtsson och hade idkat studier så väl vid Strängnäs gymnasium som vid akademien i Uppsala. Vid hans antagande till skollärare bestämdes att han ej, likasom företrädaren, komme att åtnjuta någon kost. I stället skulle han få uppbära tvenne kollektor om året, annandag Jul och trefaldighetssöndagen, och han skulle själv få gå med häven.

1730 klagade Åkerberg att flera i församlingen togo sina barn ur skolan, då de endast begynt lära sig stava, utan att giva honom något för sitt besvär. På grund härav beslöts, att barn ej finge tagas ur skolan förrän de fullkomligen lärt sig läsa i bok, och att "höraren" skulle för varje sådant barn åtnjuta 6 daler kopparmynt (motsvarande 2 kr. 67 öre i nu gällande penningvärde), varav hälften skulle erläggas vid barnets inträde i skolan. Själv skulle han få "terminera" över hela stora socknen samt av varje matlag därför uppbära 2 daler kopparmynt. Åkerberg fick samma slut som företrädaren; han drunknade den 3 febr. 1750.

3. *Sven Svanljung*. Under hans tjänstetid öppnades den av några socknens possessionater inrättade skolan, i av dem bekostad särskild byggnad. Denna skola begagnades flitigt nog under ett tiotal år, men småningom sjönk lärjungeantalet, så att år 1767 endast sex barn bevistade densamma. Svanljung var alltså den läraren, som, enligt vad förmäles, "ej nog vänligt umgicks med skolungdomen". Att döma efter ett och annat åtnjöt skolan dålig eller alldeles ingen eftersyn från pastors sida, så att den under slutet av 1770- och under loppet av 1780-talet med en utsliten lärare förde ett tynande liv. Svanljung avled av rötfeber den 6 mars 1789 vid 74 års ålder. Efter hans död beslöto ägarna av Skenäs och Sävstaholm, såsom skolans disponenter, att dels på grund av planer på utvidgning till en "nyttig" och samhällelig skola, dels på grund av den otillräckliga lön, som fanns för läraren, skolinrättningen borde vila till dess sysslan kunde förenas med klockaretjänsten. Denna sammanslagning försiggick först 1805, då till båda beställningarna antogs

4. *Johan Georg Nörding*, född 1771 i Örebro, prästvigd 1803. Avlade inför konsistorium i Strängnäs skolmästare-exa-

men den 20 febr. 1805. Illa skötte han både sig själv och sina tjänstebefattningar samt strök gärna omkring hos bönderna för trakterings skull. Det torde varit under hans och prostens Nissers verksamhetstid, nedanstående "Project" och "Bihang" utarbetades. Nording blev 1810 suspenderad på ett års tid för fylleri och oordentlig levnad m. m. I september s. å. anmäldes att han var sinnesrubbad, och vid årets slut beslöts, att han skulle inlösas å hospitalet. Tjänsten uppehölls till 1815 av komministersadjunkten Joh. Er. Leczinsky.

5. *Erik Åkerstein* utnämndes till klockare och skolmästare 1815 och innehade sysslorna till 1834. Skolan sköttes av honom med mycken ordning och nit, förenad med ett visst, nog då behöfligt, allvar. Han var född den 2 juni 1789 uti Vretsta by i V. Vingåkers församling. Sedan han åtnjutit undervisning vid läroverken i Nyköping och Strängnäs, blev han student i Uppsala 1812. Avlade juridisk examen och blev extra notarie i Svea hovrätt 1814 men övergav snart denna bana för att ägna sig åt det andliga kallet. Prästvigd i Strängnäs 1815 och samma år skolmästare i Vingåker. Befullmäktigad komminister i Råby och Bärbo 1831, att tillträda 1833. Denna befattning hade han blott ett år, vadan han ej flyttade dit, emedan han under tiden blev vald till komminister här. Tillträdde den 1 maj 1834 och var åtskilliga gånger förordnad till vice pastor. Ledamot av vasaorden 1866 och erhöi samma år av flera församlingens ledamöter en hedersskänk. Tog vid 81 års ålder tjänstledighet.

6. *Olof Vicander*, född den 13 nov. 1806 i Viksby här i församlingen. Student 1830, prästvigd i nov. 1831 och tillträdde skolmästarebefattningen här 1834, som han innehade till sin död $25\frac{1}{4}$ 1862. På den prästerliga banan sökte han en och annan gång men vann ej befordran. Under hans tid utkom folkskolestadgan och — 1848 — nytt reglemente (bilaga III).

7. *Carl Gustaf Jakobsson*, född den 6 juni 1828 i Stockholm. Blev organist, klockare och skollärare här 1865, efter att förut i några år ha tjänstgjort såsom gymnastik- och sånglärare vid Stockholms folkskolelärareseminarium, varjämte han ock var övningslärare vid den med seminariet förenade "normalskolan". Med ingången av år 1890 tog han avsked från sina befattningar med pension. Han dog den $4\frac{1}{4}$ 1891.

[1896.]

Bilaga I.

Instruction för Scholämästaren vid Vingåkers Schola.

1:o Barnen, hvilka allenast utur Församlingen böra antagas i Scholan, undervisas at väl och rent läsa Svänska samt at förstå de nödiga Christendoms stycken, hvilka ej allenast genom utanläsning böra tryckas i minnet, utan genom enfaldig och tydlig förklaring göras så begripeliga, at barnen rätteligen förstå innehållet till utöfning i tro och lefverne.

2:o Skulle några af barnen villia, utom de ofvansagda Christendoms stycken, lära at skriva och räkna, och tiden sådant Scholämästaren kan tillåta, utan något de andra barnens hinder och skada; eller han åtager sig det at göra, under de ifrån den allmänna Scholäsysslan lediga stunder; så bör Scholämästaren derfor niuta vedergällning efter öfverenskomelse.

3:o Läsningen börjas uti Scholan om våren dagen efter Kyndelmässodagen, som är den Tredie Februarii, och fortsättes då alt in till Midsommaren; och om hösten skier början dagen efter Larmässodagen, som är den Ellofte Augusti, samt fortfares alt in till Lucie dag.

4:o Om sommaren böra barnen uti Scholan för middagen läsa ifrån kläckan 8 till 12, och efter middagen ifrån 2 till 5: men under de korta dagarne om hösten och vintren läses så länge man från morgon till afton sig af dagsliuset betiena kan, dock så att måltidstimen ifrån kläckan 12 til ett, undantages.

5:o Som ganska nödigt är, at Barnen handledas till en sann gudsfrugtan, och deras företagande utan guds välsignelse är frugtlöst, så åligger Scholämästaren ej allenast morgon och afton hålla bön för Barnen i Scholan då och et Capitel utur Bibelen bör upläsas; utan och elliest noga tilse at ej i deras ord och upförande någon ogudachtighet måtte utöfvas, samt igenom eget *exempel*, upmuntran, föreställningar och förmaningar vinlägga sig at göra gudachtighets öfningen hoos dem agtad och behagelig.

6:o Skulle någon af Scholæ barnen befinnas försumelig, sielfsväldig eller elljes odygdig, så böra dess fehl honom af Scholämästaren eftertryckeligen förehållas; gör ej samma

alfvarsamma föreställning önskelig värkan, så böra föräldrarne underrättas om Barnets okynne och vanart, att de sielfva måtte aga det: fortfares likväl i försumelse och odygd så äge Scholæmästaren frihet, att de andra til varnagel sielf skäligen aga den sielfsväldige, men är brottet merkelig, så afstraffe Scholæmästaren sielf straxt den skyldige.

7:o Hvad framsteg barnen göra och huru Scholæmästaren fullgör sin skyldighet skall efterfrågas i de förhör, som Pastor tillika med någon af Herrskapernes fullmächtig stundom åtminstone vid hvarje termins slut, varder hållandes med Barnen i Scholan.

Stora Wingåker den 31 Decemder 1754.

G. E. Bejer.	C. G. Rålamb.	Carl Bonde.
(Sigill)	(Sigill)	(Sigill)
		Carl Papke ¹ .

Vid den fören[em]de Klockare- och Scholæmästare Sysslans tillsättande 1805, fann Skolæ Directionen att här ofvan anförda instruction tarfvade föga förändring, utom i 2:dra puncten, enligt hvilken hädanefter åligger Scholæmästaren att, utan arfvode undervisa allmogens barn i räknande och skrifvande.

Bilaga II A.

Project till förändringar och tillägg uti Skolmästare-Instructionen af den 31 Dec. 1754.

Då respective Herrar Skolæ Disponenter genomsett bemälté resolution, hafva de befunnit den, ehuru i många delar god och duglig, likväl ej nog bestämt utstaka Scholæmästarens gjöromål och åtgjerder vid den allmänna barnaundervisningen. Då härtill kommer, att genom Kungl. Maj:ts nådiga stadfästelse af den 1 Maj 1804 uppå klockare- och skolmästareysslornas

¹ Carl Papke, född 1723, Phil. Magister, Theol. D:r, ordin. kungl. hovpredikant, kyrkoherde 1754—1767, prost, överhovpredikants namn, heder och värdighet, död 1767.

förenande, desamma nu mera innehafvas af en person, som bör vara prestman, och utom skolmästarelönen med den till bostället upplätne jorden, äfven njuter hela klockarelönen, bestigande sig till mer än 40 Tunnor spannemål, synes billigt vara, att denna Skolæ-Inrättning får en så mycket möjligt är, nyttig och allmänn utsträckning till hela socknen, dock så, att Skolmästaren ej med gjöromål öfver höfvan betungas, men han icke eller, församlingen och Kyrkoherden till mehn, frikallas, af det skjäl at han är prestman, ifrån de skyldigheter som honom i kraft af Kungl. Kyrko Ordningens 24 Cap., åligger. I anseende härtill torde Respect. Herrar Skolæ Disponenter finna följande tillägg och förändringar, tills vidare vara nödvändige:

§: 1.

I enlighet med 1754 års Skolæ-Instruction i 3 momentet, åligger det Skolmästaren att nära Nio månader af året sysselsätta sig med barnaundervisningen och vare han sedan den öfriga tiden fri och ledig. Med läseterminerne kommer den förändring att äga rumm, att Vårterminen börjar den 1 Mars och slutas med vanlig examen vid Midsommaren; hvarefter Sommar- och hösteterminen börjas den 1 Julii och slutas den siste November.

Skolmästarens arbetstid vid barnaundervisningen uppgår därigenom icke fullt till Nio månader, men hans Ferier däremot till 3:ne och något därutöfver. Med antalet af läsetimmar förhålls i öfrigt efter gamla Instructionen, och vare desslikes Skolæmästaren Ons- och Lördagseftermiddagar ledig.

Då likväl under terminerne inträffa kann, att Skolmästaren för egna oeconomiska angelägenheter, hvilkas åsidosättande kunde medföra skada och intrång i hans bärgning, behöfver en eller annan dag inställa undervisningen, gifve han sådant jemte orsaken därtill, skolans Inspector tillkänna, då en slik dispensation skjäligen honom icke vägras kann.

§: 2.

Det åligger Skolmästaren att utan fordran af särskildt arfvode, undervisa alla de barn, hvilkas föräldrar äro socknens Ledamöter eller i Kronans skattskrifningslängder här upptagne äro.

§: 3.

Skolmästaren är icke förbunden att emottaga barn till undervisning i bokstäfvernas kännedom eller stafning; börandes i ett christeligt samhälle, föräldrar, eller de som i föräldrars ställe äro, äga så mycken kunskap att de sjelfve kunna lära sina barn a- b- c- boken. Däremot tillhör det honom, att söka bereda barnens fullkomnande i ren och tydlig innanläsning, hvartill hälst Nya Testamentet, Bibliska Historien eller andra böcker som innehålla Guds Ord, böra väljas; vidare lära barnen Catechesen utantill, med bifogad enkel och tydlig förklaring öfver Christendomens hufvudstycken, skrifva en läslig latinsk eller svänsk handstil samt räkna qvatuor species och Regula de tri simplex.

Önska föräldrar för sina barn erhålla någon vidsträcktare undervisning, som har avseende på litteraira yrkens grundläggning eller främmande språks kännedom, må de därom sjelfva med Skolmästaren öfverenskomma, dock må han ej till en slik undervisning, begagna de timmar eller den tid som till den ofvan omnemde allmänna barnaundervisningen, bestämd är.

§: 4.

Till följe häraf, och då förenade Skolämästare- och Klockaresysslornas Innehafvare är så väl lönad att han för sin utkomst ej behöfver i pension emottaga Ståndspersoners barn till undervisning i bokliga studier, vare detta, såsom medförande hinder och förlorad tid vid den allmänna barnaundervisningen, som egenteligen åsyftar allmogens nytta, honom aldeles under läseterminerne förbudt.

§: 5.

Det åligger Skolämästaren tillhålla barnen att vinnlägga sig om snygghet och renlighet såsom nödvändig så väl i afseende på hälsans bevarande, som ock den anständighet hvarmed man bör visa sig för andra människjor. Hvad som häruti brister bör förhållas föräldrarne att rätta.

§: 6.

Alldenstund förenade Skolmästare- och Klockaresysslornas Innehafvare är i kraft af Kyrkoordningens 24 Capitel förbun-

den att med trohet och flit drifva barnaläran, samt vid Guds-tjänsten och annan kyrkotjänst tillstädes vara och det biträde gjöra som kyrkoherden äskar, thy åligger det honom att vid Hus- och Roteförhören i kyrkan biträda pastor med ungdomens förhörande i innan- och utanläsning. Och då dessa Roteförhör vanligen inträffa sednare på hösten, då skolan i anseende till köld och den mörka årstiden minst frekventeras, må detta vara en, Skolmästaren så mycket mer åliggande skyldighet, som han därigenom kann en större och för socknen mera allmänngagnelighet åstadkomma.

§: 7.

Då förteckningarne öfver Nattvardsungdomen upplyst, att dess antal vanligen för året uppgår till 120 à 150, och flere års erfarenhet därjemte ådagalagt större delen af denna Ungdoms, i synnerhet den ifrån Skolan afläggse boende, svagare insigter i innan- och utanläsning; thy och på det tiden till undervisning därutinnan, ej må för Kyrkoherden eller Prästerskapet samt den bättre underbygda Nattvardsungdomen, onyttigt förspillas å de till Catechismi förklaring bestämda samlingsdagar, åligger det Skolmästaren att på tillsägelse och enligt gifven uppsatts af Skolans Inspektor, dessa barnen till fullständigare undervisnings meddelande i innan- och utanläsning emottaga, ehvad föräldrar och husbönder sjelfve, eller ej dem anmäla.

Hvad i förenämde 6:te och 7:de §§. föreskrifvit är, bör dock Skolämästaren, så vida möjligt är frikallas ifrån på den tid af året, som hans ferier infalla.

§: 8.

Skolmästaren bör, efter det formulär som nu uppgifves, hålla en förteckningsbok på alla barnen, på det skolans respective Disponenter om de så behaga, samt Inspector och andra församlingens Ledamöter hvilka det interessera kann i synnerhet föräldrarne, deraf närsomhelst kunna inhämta kännedom om barnens framsteg och förköfning i kunskap och seder.

§: 9.

För ordning och anständighet skull böra gossar och flickor hafva i skolan sina särskildte bänkar, skilde ifrån hvarandra;

samt till väckande af æmulation, heders- och företrädes-rum bestämmas för dem som utmärka sig genom flit och beskedelighet.

Bilaga II B.

Bihang till Projectet innehållande tillägg och förändringar i 1754 års Skolmästare-Instruction.

Då förändringar göras i en gammal och länge följd lag, bör ändamålet vara att rätta det felagtiga och förbättra det bristfulla. Därtill böra dugliga och rättskaffens skjäl uppgifvas; sådane anser jag ock nu vara förhanden, hvarföre jag vördsamt får desamma, Respective Herrar Skolæ Disponenters pröfnung underställa.

§: 1.

Nio månaders arbetstid för Skolmästaren, i afseende på allmänna barnaundervisningen, synes vara nog lång, besvärlig och tung. Sådan är den dock bestämd i 1754 års Skolæmästare Instruction af desamma Respective Disponenter, som till det mästa grundlade Skolans stiftelse. Man bör anse denna Instruction såsom et Testamente, hvilket man väl bör förkofra till Testamenttagarens, det är den allmänna barnaundervisningens nytta, men icke afkortta eller förminska i afseende på den gagnelighet som de Respective Stiftarne därmed åsyftat. Hvad som kunde af den tidens Skolmästare fullgöras med en ringa lön, bör allt ännu mera nu, med tillökning af Klockarelörens betydliga tillgångar.

Dessutom finnas Paedagogier vid hvilka lärarne med vida mindre lönevilkor, njuta inga andra ferier, än 8, högst 14 dagars ledighet vid de infallande större Helger.

Beträffande förändringen med Läseterminernas början och slut, har, då Skolmästarens summariska arbetstid ej därigenom ökas, undertecknad trott sig mera böra afse församlingens nytta än Skolmästarens bekvämlighet.

Kölden och den mörka årstiden i December, Januarii och Februarii månader, samt en del af Martii gör denna tid af alla på året, till den obeqvämligaste för barnaundervisningen. — Det har varit en gammal praxis och skolbarnen åliggande skyl-

dighet, att sjelfve anskaffa ved till Skolsalens eldning. Den fattige, utan dragare att framskaffa veden och utan medel att köpa den — måste afhålla sitt barn ifrån skolan; — med knapp tillgång af kläder att bevara sitt barn mot ragn, köld och snö, och med liten vinst och förkofran i kunnskaper under de få timar som dagsljuset räcker, har den fattige ännu ett skjäl, eller rättare ser sig nödtvungen, att vägra sitt barn fördelen af undervisningens begagnande i skolan under vintermånaderna. — I betraktande af allt detta och flere skjäl som tilläggas kunde, uppstår nu den frågan att afgjöra: När tiden för Terminernes början och slut skall bestämmas, hvarpå bör mästa afseende fästas, antingen på Skolmästarens vilja och bekvämlighet, eller den allmännare nytta och fördel som beredes församlingen genom en efter årstiden vald och afpassad undervisningstid?

2 - 3 - 4 och 5:te §.§. behöfva, som mig synes ringa bevis för de däri gjorda stadganden Stiftarnes ändamål med Skolans inrättning befordras därigenom.

§: 6.

Hvad i denna § stadgadt är finner Pastor såsom Skolans Inspektor, sig försatt i högsta nödvändighet att påyrka. Kyrko-Ordningens 24 Capitel om Klockares skyldigheter är klart och tydligt; dess kraft och verkan kann icke upphävas därigenom, att Klockaren tillika är Präst, men — utom hvad lagen i detta mål stadgar, förete sig andra skjäl till styrka för sakens rättighet — Pastor måste så ofta lämpa sin tid och sina gjöromål efter den Civila styrelsens föreskrifter; sådant inträffar med husförhören — Enligt Kungl. Maj:ts Nåd. Påbud d. 22 Oct. 1842, kunna husförhören ej börjas före d. 20 October, men måste ovilkorligen vara slutade till skattskrifningen, som vanligen i Dceember infaller. — Undertecknad, i synnerhet nu, ensam om halfva mässetouren och *Hela pastoralvården* har derföre sett sig nödsakad för utrymme skull draga Rote- och husförhören till kyrkan. Att vid slika stora folksamlingar bringa kyrkoböckerne i afseende på folkförteckningen i behörigt skick, hålla catechismi förhör med de äldre och *Ensam förhöra och undervisa den talrika ungdomen i innan- och utanläsning* skulle förlänga förhören sent inpå aftnarne, de lång-

väga boende hushållen till största obehämlighet och de äldre personerne till liten eller ingen uppbyggelse. — Genom detta biträde ökas ingalunda Klockarens och Skolmästarens arbetstid för dagen. Icke eller trädde hans Prästerliga värdighet för nära, thy han besväras ej med Kyrkoherdens enskylda, det är: enligt Kyrko Ordningens mening, oekonomiska tjänst, då han i Kyrkoherdens sällskap och på dess anmodan, vid förhören biträder honom med ungdomens rättelse och undervisning i in- och utanläsning. — Det är för denna orsak som Kyrko Ordningen föreskrifver att Klockaren skall vara *boklärd*, Kyrkoherden *lydig*, och när *thet befallles* vid all *annan kyrkotjänst till handa gå*.

De närmast kring kyrkan liggande Hemman och torps Åboer hvilkas barn äro de enda som den mörkare årstiden, då husförhören infalla, begagna skolan, hafva ej fog att häröfver klaga. Skolæ Inrättningen åsyftar icke blott *dessas*, utan *hela församlingens* nytta. Skolmästaren njuter också löhn af hela Socknen. De fjernare boende Socknemännen, af hvilka många för fattigdom och flere för vägens längd, höstetiden aldrig, och de andra årstiderna sällan, kunna till sina barns förmån begagna skolan, betala dock klockarelönen lika ärligt och med fullt mål, som de närmare. Det är alltså ej för mycket fordradt af Skolmästaren och Klockaren, hvars gjöromål och läsetimmar ej förökas, det han tager kännedom äfven om dessa fjernare boende barnens insigter, samt så mycket tiden möjligen tillåter biträder Kyrkoherden att rätta det felagtiga i barnens undervisning och läsning — på detta sätt kann församlingens pastor, oagadt hans tid till husförhörens förrättande är genom lagen i sednare tider inskränkt blifven, få en så vidt sig gjöra låter fullständig kännedom om ungdomens insigter i läsning och Christendom, samt Skolmästaren på ett nyttigt och verksamt sätt utsträcka sin tjänst till hela församlingen.

Att medgifva de förenade sysslornas innehafvare rättigheten att afsäga sig denna pligt vore i högsta måtto inconsequent. Hvad som är en Klockares skyldighet emot sin pastor i små församlingar bestående af några hundra själar, måste vara det ännu mera i en församling af flere tusende.

I annat fall vore det mycket bättre att rätt och slätt hafva

en Klockare, som, trogen, flitig och boklärd, är sin Kyrkoherde lydig och [vill] gå honom tillhanda aldeles så som Kyrko Ordningens 24 Capitels verba formalia lyda, än att hafva en Klockare, som är Präst, och under prætext af sin prästerliga värdighet, är mot sin Kyrkoherde *genvärdig* på det sätt, att han söker afskudda sig de skyldigheter hvartill Kyrko Ordningen honom förbinder.

Bilaga III.

Reglemente för V. Vingåkers Socken-Schola.

Scholans Stiftelse:

§: 1.

För Socknen finnes förut en Schola, stiftad af framledne Kyrkoherden Tiburtii Enka genom Testamente af den 27 Febr. 1739 och sedermera förbättrad genom åtskilliga Herrars frivilliga gåfvor och välvilliga anordnanden, för hvilken Schola Reglemente blifvit af Kongl. Maj:t i Nåder fastställt genom Resolution af den 20 November 1747.

Genom de, på grund af Kongl. Maj:ts Nådiga kungörelse d. 13 Mars 1846, Församlingen tillfallande Folk-Scholemedel, kommer nu denna stiftelse att utvidgas och lämpas efter Kongl. Stadgan om Folkundervisningen i Riket af d. 18 juni 1842, så att den, i öfverensstämmelse med sistbemälte Nådiga Författning, utgör Socknens Fasta Schola. Men som den, i anseende till Församlingens vidd, blifver otillräcklig, så antages till en början derjemte tvenne Ambulatoriska Schol-Lärare.

Scholans ändamål:

§: 2.

Scholan skall vara en Folk-Schola, i hvilken Församlingens Barn af båda könen njuta undervisning i de för allmän bildning nödiga och i Kongl. Stadgan af d. 18 juni 1842 bestämda ämnen.

Scholans Styrelse:

§: 3.

Scholan styres af en Direction, som utgöres af Pastor i Församlingen såsom ordförande samt Egarne af Säfstaholm,

Skenäs och Högsjö till ständiga Ledamöter, i stöd af Kongl. Maj:ts Nådiga Resolution den 20 November 1747, samt, genom val å Sockenstämma, en Ledamot för hvarje af Församlingens tio Rotar. De valde Ledamöterna kunna dock ombytas på sätt 4 §: 4 mom. i Kongl. Förordningen den 29 aug. 1843, om Ledamöter i Sockennämnd, bestämmer.

§: 4.

Directionen åligger: Att svara för så väl Scholans grundfonder, så att de mot full säkerhet utlånas, som ock Folk-Scholemedlen och öfriga tillgångar, så att de endast till bestämde och rätta ändamål användas: att handhafva och till verkställighet befordra hvad i Kongl. Stadgan af den 18 Junii 1842 och detta Reglemente är förordnad samt att föröfrigt befordra Scholans bestånd och undervisningens ändamålenliga fortgång.

§: 5.

Directionen utnämner en dess Ledamot, som förvaltar Cassan och förer Räkenskaperna, hvilka årligen revideras genom af Församlingen å allmän Sockenstämma valde, tvenne Revisorer.

§: 6.

Anmärkes något mot Directionens förvaltning, afgöres frågan, sedan Directionen blifvit hörd och med förklaring inkommit, i näst derefter inträffande allmän Sockenstämma, som meddelar Directionen décharge, i händelse dess åtgärder godkännas.

§: 7.

Vid tillsättande af Lärare i de flyttbara Scholorna förfar Directionen enligt 6 §. 2. mom. af 1842 års Kongl. Schol-Stadga; men hvad fasta Scholan beträffar, sker tillsättningen enligt Kongl. Maj:ts Nådiga Resolutioner af den 20 November 1747 och den 1 Maj 1804.

Vid Högsjö Bruks-Schola, som utgör en enskild stiftelse, tillkommer rättigheten, att antaga Lärare, ensamt Bruksegaren, i stöd af det redan vederbörligen stadfästade Reglemente, som till alla delar äfven framdeles gäller för denna Schola.

§: 8.

Directionen har årligen fyra ordinarie sammanträden, neml. vid Terminernas i den fasta Scholan början och slut, då, utom frågor om Barns intagande i eller afgång ur Scholan, äfven andra, Scholan rörande, frågor kunna förekomma och afgöras. För öfrigt sammankallar Ordföranden Directionen, så ofta han anser det nödigt eller annan Ledamot i Directionen eller Schol-Läraren det äskar. Då Directionen sålunda samlas till extra sammanträde, bör dock i kallelsen tillkännagifvas ändamålet med sammankomsten och de ämnen, som till öfverläggning förekomma.

§: 9.

Vid val af lärare i den fasta Scholan gälle flesta rösterna. Är röst-antalet lika, ege Ordföranden afgörande röst. Lärare kan från sin befattning ej skiljas, såvida ej minst 9 af Directionens Ledamöter äro ense om den anmälan, som enl. 11 § af Kongl. Folk-Schola-Stadgan skall hos Församlingen och, ifall han är prestvigd, derjemte hos Consistorium göras. Beslut om fondernas utlåning eller disposition af medel kan fattas, om minst åtta, och i andra frågor, om sex, Ordföranden inberäknad, äro närvarande och om beslutet sig förena.

Om Intagning i och Afgång från Scholan.

§: 10.

Vid Directions-sammanträdena i början af den fasta Scholans terminer ega Föräldrar och Målsmän anmäla de Barn, som de önska få i Scholan intagne. De sålunda anmälde antecknas och beror det på Directionens ompröfning, huruvida de nått den ålder och förmåga, att de genast kunna med nytta begagna undervisningen. Äfven under terminerna kunna barn till intagande anmälas hos Schol-Läraren, hvilken då utöfvar Directionens pröfningsrätt om barnets ålder och förmåga. Hans beslut i detta fall kan dock hos Directionen öfverklagas. Då Barnen *fyllt sju år*, bör dock deras antagande icke hindras. Skulle Barn, efter fyllda Nio år, befinnas icke vara anmälde till inträde i någon af Församlingens Scholor, undersöke Directionen, om sådant skett på grund af undantags-vilkor, som i Kongl. Stadgan äro medgifne, och vidtage i motsatt fall åtgärder för barnens

inställande i Scholan. Befinnes uraktlåtenheten härröra af fattigdom, drage Directionen försorg, att sådana barn erhålla för Scholgången nödigt uppehälle af Scholans medel eller af Fattigvården.

§: 11.

Vid Directions-Sammanträdena i slutet af den fasta Scholans terminer anställs examen med Lärjungarne i nämnde Schola. Dag för dessa examina bestämmes af Ordföranden, och kungöres ifrån Predikstolen till Föräldrars och målsmäns underrättelse. Vid slutet af de utaf Directionen efter behovvet bestämda Läsetiderna i de flyttbara Scholorna hålles äfven Examen i närvaro af Directionens Ordförande eller den af Presterskapet inom Socknen, han i sitt ställe förordnar, samt så många af Directionens ledamöter, som kunna tillstädeskomma.

Efter slutad examen afgör Directionen, hvilka barn må, efter målsmäns begäran, från Scholan afgå, dervid ställande sig ofta återopande Kongl. Stadga till efterrättelse.

§: 12.

Schol-Läraren före jemte journal, enl. af Schol-Styrelsen meddeladt formulär, ordentliga Matriklar, deruti intagas Barnens Namn, Ålder och Kunskapsgrad vid inskrifningen samt Föräldrarnes Namn, hemvist och yrke.

Om Undervisningen:

§: 13.

Lärarne skola, efter den undervisnings-Method, som af Directionen bestämmes, med nit och omsorg undervisa alla Lärjungarna i de ämnen, som i 7 § af 1842 års Kongl. Stadga såsom minimum föreskrifves, samt i öfriga uti föregående 6 § 1 mom. uppräknade ämnen alla dem, som dertill under en längre Scholgång visa håg och fallenhet. Noggrant iakttages af hvarje Lärare, som härvid icke må nyttja biträde af Monitör ibland Barnen, förordnandet i 1754 års instruction för Stora Wingåkers Schola: "Att Christendomen ej allenast genom utanläsning bör tryckas i minnet, utan genom enkel och tydlig förklaring göras så begriplig, att barnen rätteligen förstå innehållet till utöfning i tro och lefverne".

§: 14.

Skulle behovvet fordra och tillgångarne framdeles medgifva antagande af flere ambulatoriska Lärare, ege Directionen dertill rättighet.

§: 15.

Läraren i den fasta Scholan åligger, att, efter Directionens förordnande, stundom besöka de flyttbara Scholorna; efterhöra, huru undervisningen der verkställes, samt meddela Lärarne nödiga upplysningar till samma Scholors ordnande i ett, med den fasta Scholan öfverensstämmande, skick. De brister, han vid sådana besök upptäcker, anmälas för Directionen.

§: 16.

De dagliga öfningarne i Scholorna skola börjas och slutas med Bön och Sång.

Om Lärotid och Ferier:

§: 17.

Scholorna öppnas, enl. gamla Reglementets 3:dje punkt, dagen efter Kyndelsmässodagen, som är den 3:dje Februarii och fortsättes till midsommar, samt dagen efter Larmässodagen, som är den 11 Augusti och fortfara allt intill Luciae dag.

§: 18.

Om sommaren böra barnen uti Scholan förmiddagen läsa fr. kl. 9 till 12 och eftermiddagen från 2 till 5, men under de kortare dagarne om hösten och vintern, så länge man från morgon till afton sig af dagsljuset betjena kan, dock så, att måltidstimman undantages.

§: 19.

Directionen må dock uti 17 o. 18 §§ göra nödiga och lämpliga förändringar, äfvensom närmare bestämma så väl districten för, som tiden huru länge de Ambulatoriska Lärarne böra sig på hvarje ställe uppehålla, dock med iakttagande af hvad författningen bjuder i 9 § 2 mom. om besök i de öfriga districten, för att utröna, huruvida läsningen under deras frånvaro behöriigen fortgått.

Om Disciplin:

§: 20.

Lärarne böra vid utsatta lärotimman infinna sig på klockslaget och ej utan laga förfall lemna lärorummet före timmans slut.

§: 21.

Då Församlingens Prester, jemlikt föreskriften i 10 § af Kongl. Stadgan, besöka Scholan, åligge det Schol-Läraren lemna dem äskade underrättelser och villigt bereda dem tillfälle att pröfva Scholans tillstånd i afseende på undervisningen samt särdeles hvad Religionsundervisningen angår, ställa sig deras upplysningar och råd till efterrättelse. Samma beredvillighet bör ock Läraren visa Directionens Ledamöter och Barnens Föräldrar, som vilja taga kännedom om Scholans tillstånd.

§: 22.

Lärarne tillhålla barnen, att, så ofta ske kan, i stillhet och andakt bivista allmänna Gudstjensten.

§: 23.

Lärarne ligge det om hjertat att med flit och noggranhet barnen undervisa, föreläsa dem i Gudsfruktan och goda seder samt med faderlig mildhet och vis ompröfning tillrättvisa, varna eller bestraffa de felande.

§: 24.

Barnen briste aldrig i vördnad för något, som hör till en sann Gudsfruktan, allmän lag och fastställd ordning; vise ovilkorlig lydnad för Lärarne samt emottage med undergifvenhet deras föreskrifter, varningar eller aga. Lärarne ege rättighet att låta genom vederbörande i Scholan inställa de barn, som af sjelfsväld eller annan orsak förfallolöst från Scholan uteblifva.

§: 25.

På det Lärarne må bibehållas vid den aktning och det förtroende, de hos sina lärjungar böra ega, må aldrig Föräldrar eller målsmän tillåta sig att med missaktning bemöta Lärarne, och isynnerhet ingenstädes i barnens närvaro, ännu mindre på

sjelfva Scholrummet tillvita dem något fel eller förseelse, utan böra de i sådana fall enskildt vända sig till Lärarne, för att i godo uppgöra saken. Skulle sådant ej lyckas, ege den, som anser sig på något sätt förfördelad att vända sig till Schol-Directionen, som då må pröfva, huruvida missnöjet är befogadt, samt nödigt biträde till rättelse lemna.

§: 26.

Föräldrarnes egne särdeles uppmärksamhet åt sina barns sedlighet och ordentlighet inom hus, vänje dem tidigt vid lydnad och Gudsfruktan samt tillse noga, att de hemma flitigt öfva de stycken, som till öfverläsning af Lärarne föresättas. Dessutom böra de föregå dem med goda exempel af Gudsfruktan, måttlighet, ärbarhet och nyttig verksamhet och på detta sätt medverka till Scholans åsyftade ändamål: Barnens uppfostran till goda Christna och nyttiga medlemmar i samhället.

Ekonomiska Stadgar:

§: 27.

Församlingens Scholhus underhålles och, i händelse af behöflig utvidgning, bygges gemensamt af hela Församlingen på sätt författningarne föreskrifva.

§: 28.

Öfver Scholans materialier, för hvilkas noggranna vård Läraren ansvarar, upprätte han fullständig förteckning i tvenne exemplar, af hvilka det ena skall finnas i Scholan och det andra, jemte Scholans öfrige handlingar, förvaras hos Directionens Ordförande; börande inventering en gång om året verkställas, vid hvilket tillfälle Lärarne anmäla behofvet af nya Materialier.

§: 29.

För Scholrummens eldning och städning ansvare Lärarne; och må de äldre af barnen dervid till biträde begagnas.

§: 30.

Läraren i den fasta Scholan, hvilken, såsom i § 7 är nämndt äfven förestår klockaretjensten, njuter för båda sysslorna i årlig lön Femtio Tunnor Spannemål samt 2 Tunnor i

stället för Ko-foder. Dessa löneförmåner utgå på det sätt, att klockare-lönen uppbäres till det belopp och i de sädeslag som hittills varit vanligt, matlagsvis af Socknen. Af den derut-
 öfver belöpande Schollärelönen erhåller han för Åtta Tunnor Femtiote Riksdaler 16 skill. Banco och det öfriga Råg och Korn hälften af hvardera, in Natura. För öfrigt fria husrum i nuvarande local, som af Församlingen underhålles, dock så, att sjelfvållade bristfälligheter af Schol-Läraren ersättas; samt till bränsle långved, så mycket som åtgår så väl i hans Bostad som i Scholrummet. Veden framföres af Socknen i den ordning, som med fattigveden brukligt varit, eller på sätt skyldigheten framdeles må lämpligare kunna fördelas.

§: 31.

De ambulatoriske Lärarne få hvardera i lön Tvåhundra Riksdaler Riksgälds om året i ett för allt.

§: 32.

Som ett jordland, enl. föreskriften i 4 §: 3. mom. af 1842 års Kongl. Stadga, redan finnes vid den fasta Scholan, så bör ock Läraren uppfylla de i samma mom. föreskrifne ändamål dermed.

J. P. Wåhlin,
 Ordförande.¹

Gust. Trolle Bonde; Fredr. Ulf. v. Aken; J. Rydberg; A. M. Uhr; P. E. Lindahl; Lars Larsson i Spånga; Lars L. I. S. Jonsson i St. Lunbyskog, Lars Larsson i Marsjö.

Förestående Schol-Reglemente är af Dom-Capitlet godkändt och till behörig efterrättelse fastställt intygar

Strengnäs Dom-Capitel d. 8 Martii 1848.

Ex officio

J. E. Flodberg,
 Cons. Not.

¹ Prosten Johan Peter Wåhlin, Phil. Mag., Theol. D:r, k. hovpredikant, legationspredikant, kyrkoherde i V. Vingåker 1832—1861, död 1861.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

I. B. O. Cederbom. Om skolan i Tådene	5
1. Ur skolans tillkomsthistoria	5
2. Minnen från 1831—1840	11
II. A. F. Ljungberg. Om barnundervisningen i Västerlång	28
1. Barnundervisningen före folkskolestadgan	28
2. Utdrag ur sockenstämmoprotokollen 1743—1810	30
3. Klockaren och skolläraren J. E. Lindgren	37
4. Min egen skoltid	39
5. Skolan 1842—1864	40
6. Överordnade och allmänheten	45
Bilaga: Reglemente för FolkScholan 1846	46
III. R. Cederlund. Drag ur folkupplysningens historia i Levede	65
(Med utdrag ur visitationsprotokoll, stämmobeslut och A. Th. Snöbohms mångsidiga elevredogörelser).	
IV. A. G. Bäckström. Ur Strömsholms skolhistoria (Kolbäck)	81
Bilaga I: Instruction för Scholmästaren 1813	86
" II: Elevförteckning höstterminen 1817	92
V. O. Haglund. Ur folkundervisningens historia i Garpenberg	94
1. Tiden före 1842	94
2. Tiden 1842—1900	104
Bilaga I: Årsberättelse 1847—1848 av Petrus Bothell	120
" II: Promemoria vid undervisningen av P. Bothell..	130
" III: Reflection öfver 1842 års och Rudenschölds Folk-	
skole-method	133
VI. G. A. Westerlin. Folkundervisningen i Västerhaninge	137
Bilaga: Stråhles donationsbrev 1817	152
VII. F. A. Frölén. Om folkundervisningen i V. Vingåker	162
Bilaga I: Instruction 1754	171
" II A: Project till förändringar uti Instr.	172
" II B: Bihang till d:o d:o	176
" III: Reglemente 1848.....	179